

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ABDÜLKADİR GEYLÂNÎ'NİN “EL-GUNYE Lİ
TALİBİ TARİKİ'L HAKK” İSİMLİ ESERİNDE
TASAVVUFÎ UNSURLAR**

Mehmet Bilal YAMAK

(2501090971)

Tez Danışmanı

Prof.Dr. Reşat ÖNGÖREN

İstanbul 2015

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Mehmet Bilal YAMAK Numarası : 2501090971
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri Danışman Öğretim Üyesi : Prof.Dr. Reşat ÖNGÖREN
Tez Savunma Tarihi : 07/08/2015 Tez Savunma Saati : 15:00

Tez Başlığı : Abdülkadir Geylani'nin 'El-Gunye Li Talibi Tariki'l Hak' İsimli Eserinde Tasavvufi Unsurlar.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof.Dr. Reşat ÖNGÖREN		KABUL
2- Prof.Dr. Ekrem DEMİRLİ		
3- Prof.Dr. Süleyman DERİN		

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof.Dr. Safi ARPAGUŞ		Kabul
2- Yrd.Doç.Dr. Derya ÇAKIR BAŞ		Ret

ÖZ

Abdülkâdir Geylânî'nin “*El-Gunye li Tâlibi Tariki'l Hakk*” İsimli Eserinde Tasavvufî

Unsurlar

Mehmet Bilâl YAMAK 2501090971

Bu tezde Abdülkâdir Geylânî'nin *el-Gunye* adlı eseri tasavvufî içerik itibarı ile incelenmiştir. Bu çalışmada beş bölümden oluşan *el-Gunye*'deki tasavvufî unsurlar tespit edilerek müellifin görüşleri tasavvuf düşüncesi açısından ortaya konulmuştur. Geylânî'nin İslâm düşünce geleneğinde tasavvufla birlikte diğer alanlar üzerine de eğilen bir ilmî şahsiyet oluşu onun görüşlerinin interdisipliner bir düzlemde incelenmesini gerekli kılmıştır.

Sûfilere göre tasavvuf sonradan ortaya çıkan bir ilim olmayıp zamanın şartları itibarı ile görünür hâle gelmiş bir ilimdir. Bu itibarla tefsir, fıkıh, hadis ve kelam gibi ilimlerin yanındaki konumu, bu ilimlerle olan münasebeti oldukça önemlidir. Abdülkadir Geylânî'nin *el-Gunye*'sinde de fıkıh, tefsir, kelam gibi ilimler iç içe yer almıştır. Bunlar bazen kendi prensipleri içinde müstakil bir disiplin şeklinde sunulurken bazen de tasavvufî bir anlayış içerisinde tedvin edilmiştir. Tez bu tasavvufî unsurları hem müstakil hem de ilimler arası geçişlilik açısından incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Geylânî, Tasavvuf, Gunye, Tarikat, Kadirilik

ABSTRACT

The Sufistic Factors Within The Book Named “*El-Gunye li Tâlibi Tariki'l Hakk'*”

by Abdulkqadir Jilânî

Mehmet Bilâl YAMAK 2501090971

In this thesis, the piece of Abdulkadir Geylani entitled “*El-Gunye*” has been researched in terms of sūfistic points in it and the sūfistic factors within the book that has five separate chapters has been determined and Geylânî’s sūfistic views have been put forward according to these views. The fact that Geylânî was a character of Islamic thought tradition who leant over many other Islamic sciences apart from sūfism has made it necessary to study on the subject in a interdiciplinary context. According to the sūfis, sūfism is not a science that emerged, it is a science that appeared as a result of the conditions of the time. So its relationship with tafseer, fiqh, hadith and qalaam is upmosty important.

In the book written by Geylani sciences like fiqh, tafseer, qalaam appeared in an interwoven context. Sometimes these sciences were presented as a separate manner in their own principles and sometimes were presented with a Sūfistic approach.

This thesis deals with these sūfistic factors within the book both separately and in an interdiciplinary point of view.

Key Words: Jilânî, Sufism, Gunye, Sufi Path, Qadirriyya

ÖNSÖZ

Tasavvufî düşüncenin kurumsallaşma sürecinin önemli simalarından birisi olan Abdülkâdir Geylânî'ye isnâd edilmiş birçok eser olmasına rağmen “*El-Gunye li talibi tariki'l Hakk*” isimli eser araştırmacılarca Geylânî tarafından bizzat kaleme alınan yegâne eser olarak nitelendirilmiştir. Müellifin diğer eserlerinden *Fütûhu'l-Gayb* ve *el-Fethü'r-Rabbânî* birer vaaz ve sohbet derlemesidir. *el-Gunye* ise sadece tasavvuf ilmine değil tefsir, hadis, kelam, fıkıh gibi diğer İslâmî ilim katagorilerine dâir bilgilerin de olduğu müstakil bir kitaptır.

“Abdülkâdir Geylânî'nin *el-Gunye li Talibi Tarikil Hakk* isimli eserinde tasavvufî unsurlar” başlıklı bu tezde Abdülkâdir Geylânî'nin tasavvufî görüşleri tesbit edilerek kendinden önce ve sonraki görüşler çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele alınmış, müellife özgü yorumlara vurgu yapılmıştır. Müellifin yerine göre iktibas yaptığı önceki kaynaklar da tespit edilmiştir.

Ayrıca Kâdîrîlik gibi İslam coğrafyasında genel kabul ve ilgi görmüş bir tarîkatın kurucusu olan müellifin eserindeki görüşleri ile tarîkatın daha sonra oluşan prensipleri karşılaştırılarak benzer ve farklı noktalar tespit edilmiştir.

Müellifin Hanbelî mezhebine bağlı oluşunun kendi tasavvufî düşüncesine etkileri incelenmiş ve metin aralarında bu görüşün izleri sürülerek ve tasavvufa yaklaşımı ele alınmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

EL-GUNYE'DE TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

1. SÜFİ VE MUTASAVVIF.....	8
2. İRÂDE	11
3. MÜRİD-MURÂD	13
4. KEŞİF VE İLHÂM	16
5. EDEB.....	18
5.1. ÂDABÜ'L MÜRİDİN	18
5.1.1. MÜBTEDİNİN ÂDÂBI	19
5.1.2. MÜRİDİN ŞEYHİ İLE ÂDÂBI	20
5.1.3. MÜRİDLERİNİ TERBİYE HUSUSUNDA ŞEYHİN YAPMASI GEREKENLER	23
5.1.4. MÜRİDİN ARKADAŞLARI İLE SOHBET ÂDÂBI.....	24
5.1.5. MÜRİDİN YABANCILAR İLE SOHBET ÂDÂBI.....	25
5.1.6. MÜRİDİN ZENGİNLER İLE BERABER OLMA ÂDÂBI.....	25
5.1.7. FAKR VE MÜRİDİN FAKİRLER İLE BERABER OLMA ÂDÂBI.....	26
5.2. GÜNDELİK HAYATA AİT EDEPLER	30
6. MÜCAHEDE.....	31
7. TEVEKKÜL.....	34
8. GÜZEL AHLAK.....	35

9. ŞÜKÜR.....	36
10. SABİR.....	37
11. RIZÂ.....	38
12. SIDK.....	39
13. SEMÂ.....	40
14. UZLET VE VİHDET.....	42
15. HAVÂTİR.....	43
16. EVRÂD.....	45
17. TEVBE.....	47
18. VERÂ.....	50
19. TAKVÂ.....	51

2. BÖLÜM

EL-GUNYE'DE İŞÂRİ TEFSİR, KELÂM VE TASAVVUF

1. EL-GUNYE'DE İŞÂRİ TEFSİR.....	52
1.1. ABDÜLKÂDİR GEYLÂNİ'NİN MÜSTAKİL TEFSİRİ.....	53
1.2. EL-GUNYE'DE TEFSİR.....	55
1.3. EL-GUNYE'DEN TEFSİR ÖRNEKLERİ.....	55
1.4. ABDÜLKÂDİR GEYLÂNİ'NİN EL-GUNYE'SİNDEKİ TEFSİR ANLAYIŞINA DÂİR SONUÇLAR.....	64
2. EL-GUNYE'DE KELAM İLMİ VE TASAVVUF.....	65
2.1. EL-GUNYE'DE KELÂM'A ÂTİT KAVRAMLAR.....	66
2.1.1. MARİFET.....	67
2.1.2. ALLAH'IN SIFATLARI.....	68
2.1.3. RÜ'YETÜLLAH.....	70
2.1.4. ARŞ.....	71
2.1.5. İSTİVÂ.....	72

2.1.6. NÜZÛL.....	73
2.1.7. HALKUL KUR'ÂN.....	74
2.1.8. ÜÇ AYLAR VE MÜBAREK GÜN VE GECELER	77
2.1.9. ŞEFAAT	82
2.2. DİĞER KELÂMÎ HUSUSLAR VE SONUÇ	83
SONUÇ.....	84
KAYNAKÇA.....	86

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale, adı geçen madde
a. mlf.	: Aynı müellif
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
HÜİFD	: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İ.Ü.İ.F.D.	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
krş.	: Karşılaştırınız
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
S.Ü.İ.F.D	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
t.y.	: Basım tarihi yok
thk.	: Tahkik eden
v.	: Vefatı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
v.d.	: Birden fazla tercüme edenlerde ilkinden sonrakiler

y.y. : Basım yeri yok

yay. : Yayınları, Yayıncılık, Yayınevi

Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî olarak da bilinen Abdülkâdir Geylânî (470/1077) Arap âleminde Cilân, İranlılar arasında ise Gîlân şeklinde bilinen¹ bölgede dünyaya gelmiştir. Nesebi Hz.Peygamber'e (s.a.v) dayandırılmıştır.² Tasavvuf kaynaklarında el-Gavsü'l âzam, Kutup, el-Bâzü'l eşheb (akdoğan), Muhyiddin gibi lakaplarla da anılmaktadır.³

Doğumundan Bağdat'a gelişine kadar geçen süre, sadece menâkıbnâmelerden ve eserlerindeki beyanlarının satır aralarını okuyarak az da olsa aydınlatılabilmektedir. Menkıbeler çocukluk döneminde yaşadığı dini tecrübeleri yalın bir dille anlatırken günlük meşguliyetlerini de hikâye etmektedir.⁴ Küçük yaşta babasını kaybeden Geylânî, annesinin yanında ve dedesi Savmaî'nin himayesinde büyüdü. Kendisi on yaşında mektebe gidip gelirken melekler tarafından korunduğuna inanırdı. Bütün arzusu devrin en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'ta tahsiline devam etmektir. Bu yüzden on sekiz yaşına gelince annesinden izin alarak bir kafileye katılıp Bağdat'a gitti (1095).⁵

---

¹ Dilaver Güner, **Abdülkâdir Geylani Hayatı, Eserleri ve Görüşleri**, İstanbul, İnsan Yay., 2009, s. 55.

² İmam Şâ'rânî, **Levâkihu'l-envâr fî tabakâti'l-ahyâr (et-Tabakâtü'l-kübrâ)**, Beyrut, Dâru'l-marife, 2005, s. 187; Adalet Çakır, **Abdülkâdir Geylânî ve Kâdîrîlik**, İstanbul, İsam Yay. 2012, C. I, s. 56; Osmanzâde Hüseyin Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ** (Yay. Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), İstanbul, Kitabevi Yay., 2011, C.I, s. 50.

³ Adalet Çakır, **Abdülkâdir Geylânî ve Kâdîrîlik**, s. 139.

⁴ Adalet Çakır, **Abdülkâdir Geylânî ve Kâdîrîlik**, s. 65.

⁵ Süleyman Uludağ, "*Abdülkâdir-i Geylânî*", **DİA**, İstanbul, 1988, C.I, s. 238.

Temel bilgileri tahsil ettikten sonra Bağdat'ta dini ilimleri ikmâl ederek ilmî şöhretine kavuştu.⁶ İslami ilimlerin pek çok alanında tahsil görmüş olmakla birlikte daha ziyade fakih olarak temârüz etmiş ve mutasavvıflar arasındaki şiarı “fikhî ile âmîl fakih” olmuştur.⁷ Hayatının otuz senesini İslâmî ilimleri öğretmek geçiren Geylânî ciddi maddi sıkıntılar yaşamış fakat ilim yolundan ayrılmamıştır.⁸ Hanbelî Mezhebine bağlı olan Geylânî'nin yaşadığı zamanda Hanbelîlerin önderi olduğu da ifade edilmiştir.⁹

Geylânî'nin yaşadığı devrin ilim geleneği içerisinde konuya bakıldığında hoca-talebe ilişkisine dayalı bir eğitim sisteminin yaygınlığı göze çarpar. Bu itibarla Abdülkâdir Geylânî'nin de birçok talebesi olmuştur. En önemli talebeleri arasında Tacü'l İslam Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ân'î, Ömer bin Ali e-Kureşî ve Ahmed b. Abdilgâni el-Bâcîsrâî sayılabilir. İslam âleminin değişik yerlerinden gelen veya değişik yerlerine hicret eden müridleri vasıtası ile görüşleri, düşünceleri ve uygulamaları revaç bulmuştur. Bu müridlerinden bazıları Ebû Ya'lâ Muhammed b. Muhammed b. Ebî Ya'lâ b. El-Ferrâ, Ebû Abdillah Muhammed b. İbrahim b. Sabit el-Mısrî el-Kizânî, Ebû Amr Osman b. Merzûk b. Hâmi b. Selâme el-Kureşî ve Ebu's-Suud Ahmed b. Ebî Bekr el-Harimi el-Attar¹⁰ olarak sayılabilir.¹¹

---

⁶ Dilaver Gürer, **Abdülkâdir Geylani Hayatı, eserleri ve görüşleri**, s. 61.

⁷ Adalet Çakır, **Abdülkâdir Geylânî ve Kâdirlik**, s. 74.

⁸ Abdülkadir Geylani, **el-Gunye** (thk. Ferac el-Velid), Bağdad, Mektebetü'ş-Şarki'l-Cedid, 1988, s. 11. (Muhakkik mukaddimesinde)

⁹ Vassaf, **Sefine-i Evliyâ**, s. 56.

¹⁰ İbn Arâbi, el-Fütühâtü'l Mekkiyye'de bu zattan bahsederek bu zatın Geylânî'nin yüksek makam sahibi bir müridi olduğunu ifade eder. Ayrıca İbn Arabî onun siddikiyyet makamında olduğunu da ifade eder. Tafsilatlı bilgi için Bkz. Dilaver Gürer, **Abdülkâdir Geylani Hayatı, eserleri ve görüşleri**, s. 81.

¹¹ Dilaver Gürer, **Abdülkâdir Geylani Hayatı, Eserleri ve Görüşleri**, s. 77-80.

İlk kaynaklardan itibaren Abdülkâdir Geylânî'nin kitaplar telif ettiği ve şiirler yazdığına dair bilgiler nakledilmekle beraber, eserleri hakkındaki mâlûmâtı İbn Kesir ve İbn Recep haricinde ortaya koyan olmamıştır. Bu ikisi de onun eserlerini *el-Gunye* ve *Futuhu'l-Gayb* olarak verirler. Bugün ise kütüphanelerimizde kendisine nispet edilen eserlerin sayısı oldukça fazladır. Fakat dikkatlice incelediğinde bu eserlerin çoğu derleme mahiyetinde olup kendisine ait değildir.¹²

Eserlerinin listesini şu şekilde verebiliriz:

1. el-Gunye li-tâlibî tarîki'l-hak (Kahire 1288).
2. el-Fethu'r-rabbânî ve'l-feyzü'r-rahmânî (Kahire 1281, 1303).
3. Fütûhu'l-gayb (İstanbul 1281; Kahire 1304).
4. el-Füyûzâtü'r-rabbâniyye fî evrâdi'l-Kâdîriyye (İstanbul 1281, Kahire 1303).
5. Mektûbât.
6. Cilâü'l-hâtır min kelâmi Şeyh Abdilkâdir.
7. Sırrü'l-esrâr ve mazharü'l envâr.
8. Ed-Delâil
9. es-Sirâcü'l-vehhâc fî leyleti'l-Mirrâc (İstanbul 1312)
10. Akidetü'l-bâzi'l-eşheb

Dînî ilimlerini tamamladıktan sonra riyâzât ve mücâhedeye başlayan Geylânî'nin içinde Rabbi ve kendisi ile baş başa kalma arzusu uyanmıştı. Siyasi çekişmeler, dini kavgalar, halkın mâli ve ahlâki fakirliği gibi Bağdat'ın en sıkıcı durumlarından öyle bunalıyordu ki bazen şehri tamamen terk etmeye karar veriyor, fakat içinden bir ses buna mani oluyordu. Artık kendisini ruhi olgunluğa kalp safiyetine ulaştıracak

---

¹² Dilaver Gürer, **Abdülkâdir Geylani Hayatı, Eserleri ve Görüşleri**, s. 109.

mürebpleri arar olmuştur. Nihâyetinde zamanın önde gelen sûfilerinden Hammâd ile tanışarak ona mürîd oldu. Hammâdın yanında bir süre tasavvuf eğitimi ile meşgul olduktan sonra Ebû Sa'd el-Muharrimi'ye intisâp etti ve onun yerine geçti.¹³ Kendisine kadar olan tarîkat silsilesi şu şekildedir: Ebû Said Hasan b. Yesâr el-Basrî, Habib el-A'cemî, Dâvûd et-Tâ'î, Ebû Mahfûz Maruf el-Kerhî, Ebu'l Hasen Seriyî's-Sekatî, Cüneyd el-Bağdadî, Ebû Bekir Dülef b. Ca'fer-i Şiblî, Ebu'l Ferec Yûsuf et-Tarsûsî, Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed b. Yusuf el-Kureşî el-Hakkarî, Kâdi'l- Kudât Ebi Said el-Mübarek Aliyyî'l-Mahzumî el-Bağdadî (Ebû Sa'd el-Muharrimi), Abdülkadir Geylânî.¹⁴

Geylânî'nin eserlerindeki atıflardan onun Mar'ruf-i Kerhî, Beyazîd-i Bestâmî, Zünnûn el-Mısrî, Cüneyd-i Bağdadî gibi geçmiş dönem sûfilerinin manevi mirasına sahip olduğu açıktır. Kâdirîyye'nin geniş bir coğrafyaya yayılmasında kuşkusuz en büyük pay kendi soyundan gelenlere aittir. Abdülkadir Geylânî'nin 22'si kız 27'si erken olmak üzere 49 çocuğu vardır. Irak ailelerinin en eskilerinden kabul edilen Geylânî ailesi, baba ve dedelerinin hem manevi yolunu hem de medresedeki ilim faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Kaynaklarda ismi geçen Geylânî oğullarının her birinin bu yola hizmet ettiği anlatılmakla birlikte Kâdirîyye içinde neşet eden kollarin silsileleri umumiyetle Adülvehhâb, Abdürrezzâk, Abdülazîz, Abdülcebbâr Geylânîler vasıtası ile Abdülkadir Geylânî'ye ulaşmaktadır.¹⁵

---

¹³ Dilaver Güner, **Abdülkâdir Geylani Hayatı, eserleri ve görüşleri**, s. 64-65

¹⁴ Hüseyin Vassaf, **Sefine-i Evliyâ**, s. 43

¹⁵ Adalet Çakır, "*Kâdirîyye*", *Türkiye'de Tarikatlar –Tarih ve Kültür* (Ed.Semih Ceyhan), İstanbul, İsam Yay., 2015, s. 165-166.

Kâdîrîyye, İslam dünyasında en yaygın olan tarîkatlardan biridir. Endonezya'dan Fas'a kadar her yerde müntesibi vardır. Hindistan bölgesindeki Kâdîrîlerde Hallâc-ı Mansur'un büyük etkisi vardır. Kâdîrîyye'yi Osmanlı dünyasına ilk defa getiren *Müzekki'n-nufûs* yazarı Eşrefoğlu Rûmi'dir. İsmail Rumi ile tarîkat İstanbul'a girmiş ve Tophâne'de kurulan Kâdirihâne tarîkatın merkezi olmuştur. Bugün merkez dergâhı Bağdattadır. Hâlâ Geylânî soyundan geldiği kabul edilen biri tarafından idaresi sürdürülmektedir. Tarîkatta zikir seslidir. Oturarak, ayakta, sallanarak ve dönerek yapılır. Günlük Kâdîrî virdi, salât u selam ve dualardan meydana gelir.¹⁶

---

¹⁶ Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi**, İstanbul, Dergâh Yay., 2010, s. 228.

1. BÖLÜM

EL-GUNYE'DE TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

GİRİŞ

Abdülkâdir Geylânî'nin Arapça tek telif eseri olarak görülen¹⁷ *el-Gunye li talibi tariki'l-Hakk* isimli eser kısaca *el-Gunye* olarak bilinmektedir. Beş bölümden oluşan kitabın birinci bölümü bir nevi fıkıh kitabı, ikinci bölümü inanç esaslarına ait bilgiler veren bir akaid ve mezhepler tarihi kitabı, üçüncü bölümü nasihatler, dördüncü bölümü mübarek gün ve geceler ile beraber fıkhi bilgilerin verildiği kitap, son bölüm ise tasavvuf kitabıdır. Bölümleri arasında insicam yoktur. Kitabın bu dağınık yapısı dikkat çekicidir. İlk bakışta beş farklı kitabın bir araya getirilmesi gibi bir izlenim oluşturmaktadır. Eser sonraki dönemlerde gerek sûfi gerekse sûfi olmayan Hanbelîler için gözde bir kılavuz konumundadır.¹⁸ Eserin Hanbelî akidesine göre yazılmış olması da ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Özellikle eser, Osmanlı Türkçesine Praviştalı Süleyman Hasbi tarafından *Umdetü's-salihin fî tercümeti Gunyeti't-tâlibin adıyla* çevrildikten ve basıldıktan sonra çıkan bu tartışmaların ana çerçevesini el-Gunye içinde Ehl-i Sünnet itikadı açısından sakıncalı bazı hususlar oluşturmuştur. II. Abdülhamid döneminde Şeyh Ebu'l Hüda as-Sayyâdi ve müntesipleri bu eserlerde İslam itikadına uygun olmayan hususların olduğunu öne sürmüş ve padişaha bir arzuhal vermişlerdir. Diğer yandan arşiv belgelerinde el-Gunye aleyhinde

---

¹⁷ Dilaver Güner, **Abdülkâdir Geylani Hayatı, eserleri ve görüşleri**, s. 110. Diğer eserlerinin üzerindeki şüpheler için ayrıca Bkz. Abdülkâdir Geylânî, **Risaleler** (Yay. Haz. Dilaver Güner), İstanbul, İnsan Yay., 2010, s. 116, 349. dipnot.

¹⁸ Alexandar Knysh, **Tasavvuf Tarihi**, Çev. İhsan Durdu, İstanbul, Ufuk Yay., 2011, s. 175.

gazetelerde yazılanlara müsaade edilmemesini talep eden belgeler de bulunmaktadır.¹⁹

el-Gunye'nin özellikle bazı nüshalarında Hanefi Mezhebi'nin kurucusu Ebu Hanife'ye bağlı olanları (v.150/767) Ehl-i Sünnet dışı Mürcie fırkasından saymış olmasından hareketle bazı âlimler bu eserin Geylâni'ye ait olamayacağını ifade etmişlerdir. Fakat bu görüşe Leknevi (v.1886) şu üç madde ile karşı çıkmıştır:

1- *El-Gunye*'nin Geylani'ye nisbeti İbn Hacer'in ve diğer büyük âlimlerin eserlerinde açıkça belirtilmiştir. Son dönem ulemasına göre de bu eseri başkasına nispet etmek doğru değildir.

2- Başından sonuna kadar *el-Gunye*'yi okuyan birisi bu eserin Geylâni'ye ait olduğunu tasdik eder.

3- Eser Geylâni'ye âit olmasa bile müellifin âlim ve fazıl bir zat olduğu açıktır.²⁰

Eserin müellife nispeti konusu ileride eserin incelenmesinden sonra elde edilen veriler çerçevesinde tekrar ele alınacaktır.

“Çeşitli tarihlerde basılan *el-Gunye*'nin (Bulak 1288; Mekke 1314; Kahire 1376) tenkitli neşri Ferec Tefvik el-Velid tarafından yapılmıştır (I-III, Bağdad 1404/1983). Eser Abdülhakim Siyâlkûtî tarafından Farsça'ya (Lahor 1282; Delhi 1300) ve Urduca'ya (Lahor 1327) tercüme edilmiştir. Eseri II. Abdülhamid'in emriyle *Umdetü's-sâlihîn fi tercemeti Gunyeti't-tâlibîn* adıyla Türkçe'ye çeviren Süleyman Hasbî (I-II, İstanbul 1303) eserde Hanefîler'e ters gelecek bazı hususların bulunduğu dikkat çekmiş (1,9) ve söz konusu ifadelere tercümesinde yer vermemiştir. Eser ayrıca Abdülkadir Akçiçek

---

¹⁹ Adalet Çakır, **Abdülkâdir Geylâni ve Kâdirlik**, s. 161.'den naklen yukarıda bahsedilen arşiv belgelerinin numaraları: BOA, Y.PRK. BŞK 17/88,BOA, DH. MKT. 1429/92; Revnakoğlu Arşivi, 101.136.138.

²⁰ Muhammed Abdulhay el-Leknevî, **er-Raf'u ve't-tekmil** (Thk. Abdülfettah Ebu Gudde), y.y, Mektebetü İbn Teymiyye, t.y, s.73.

tarafından *Gunyet'üt Tâlibin (Hakkı Arayanların Kitabı)* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (İstanbul 1980).²¹

Ayrıca Osman Güman tarafından *el-Gunye* adıyla bir tercümesi daha Türkçe'ye kazandırılmıştır. (İstanbul 2013). Bu Tercüme hem yetkinlik hem de orijinallik açısından Cumhuriyet dönemi *el-Gunye* tercümelerinin en iyisi olarak nitelendirilebilir.

Müellifin hayatı ve tasavvufî şahsiyeti tasavvuf haricinde yazdıklarını da önemli kılmaktadır. İbnü'l Arabî ile birlikte zirveye çıkan İslâmi ilimler arası interdisipliner koordinasyonun nüveleri bu eserde de görülmektedir. Kitabın bu hüviyeti bizlere müellif bir tarikat kurucusunun fıkıh, tefsir ve kelim çerçevesinde deveran eden tartışmalara yaklaşımı ve yaklaşım biçimi hakkında bilgi vermektedir. Çünkü müellif yerine göre tartışmalara tasavvufî pencereden bakmış yerine göre bu kimliğini kenara koyarak selefi Hanbelî bir anlayışla meselelere yaklaşmıştır.

Tez yazım aşamasında Salah Muhammed Avida tarafından *el-Gunye li talibi tariki'l-Hak* adıyla yayına hazırlanıp, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye tarafından yayımlanan kitabın 2007 senesinde yapılan baskısı kullanılmıştır.

Yer yer yukarıda bahsedilen tercümelerden de istifâde edilmiştir.

Bahsedilen *el-Gunye* adlı eserde yer alan başlıca kavramlar şunlardır:

1. SÛFÎ VE MUTASAVVIF

Abdülkâdir Geylânî sÛfî ve tasavvuf kelimeleri üzerinde “ Mutasavvıf nedir? SÛfî Kimdir” Başlığı altında izahatta bulunmuştur. Geylânî'ye göre mutasavvıf, “SÛfî olmak için külfet çeken ve gayreti ile sÛfî olmaya yaklaşıdır. SÛfîlerin meslek ve tariklerine

---

²¹ Süleyman Uludağ, “el-Gunye”, **DİA**, İstanbul, 1996, C.XIV, s. 197.

girip orada kabul edildiğinde mutasavvıf adını alır. Bu kişi zühdünde nihâyete erdiğinde; yani eşyaya buğz edip ondan fani olduğunda zâhid diye isimlendirilir. Eğer eşya ile hiçbir şekilde ilgilenmez ve bu hususta tamamıyla Allah'ın fiiline muntazır olursa ona sûfi denir.²²

Mutasavvıf ve sûfi kelimelerinin keyfiyeti ile ilgili yukarıdaki yorumları yapan Geylani'nin tasavvuf ve sûfi kelimelerinin iştikâkı ile ilgili öne sürdüğü görüş, kavrama tasavvuf kaynaklarında getirilen diğer açıklamaların geneli ile farklılık göstermektedir.

Tasavvuf tarihi boyunca sûfi kelimesi ve iştikâkı hakkında çok farklı görüşler ortaya atılmıştır. Birçok klasik dönem müellifi değişik fikirler öne sürmüşlerdir. “Buna göre sûfi, tasavvuf ehlinin kendilerine örnek aldıkları suffe ashabını ifade eden “ehl-i suffice” terkindeki “suffe”, Allah katında ve O'na ibadette ilk sırada oldukları için “saff-ı evvel” terkindeki “saff”, güzel sıfatlara sahip bulduklarına işaretle “sıfat”, kalp temizliğine önem verdikleri için deruni temizliği ifade eden “safâ” ve “safvet”, yemeye içmeye önem vermemeleri ve genellikle bitki yemeyi tercih etmeleri sebebiyle bir çöl bitkisi olan “sufâne”, giyim kuşamlarına önem vermemeleri ve saçlarını uzatmalarından dolayı “enseye sarkan saç” anlamındaki “sûfetü'l kafâ” terkindeki sûfe, hakka ve halka hizmeti ön planda tutmaları sebebiyle İslam'dan önce yaşayan ve kendilerini kâbe hizmetine adayan Benî Sûfe kabilesiyle benzerlik arzettiği için “sûfe”, başta Hz.Peygamber ve ashabı olmak üzere birçok peygamberin tercih ettiği tevazuun sembolü olan yün elbise giydikleri için “yün” anlamındaki “sûf” kelimelerinden gelmiş olabileceği üzerinde durulmuştur.”²³

---

²² Abdülkâdir Geylânî, **el-Gunye li talibi tariki'l- hakk** (nşr. Salah Muhammed Avida), Lübnan, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2007, C.II, s. 272. Bu eser bundan sonra kısaca **el-Gunye** olarak anılacaktır.

²³ Reşat Öngören, “Sûfi”, **DİA**, İstanbul, 2009, C. XXXVII, s. 471.

Geylâni'ye göre ise sûfi kelimesi “fuîl” vezni üzerinedir ve “musâfât” kelimesinden alınmıştır. Yani sûfi Allah'ın temizleyip pâk ettiği kişidir.²⁴

Bu iştikâkın gerek Geylâni öncesi gerekse Geylani sonrası tasavvuf klasiklerinde ve günümüzde yazılan akademik ve popüler tasavvufa giriş kitaplarında yer almaması dikkat çekicidir. Kâdîrîyye gibi yaygın bir tarîkatın kurucu pirinin yapmış olduğu tarîfin revaç bulmaması; çok farklı konu başlıklarına sahip olan *el-Gunye*'nin özellikle akâid bölümünün ciddi tartışmalara sebep olması hasebiyle son kısmında kalan tasavvufa ait bölümün göz ardı edilmesine ya da *Risale-i Kuşeyriyye*, *el-Lüma*, *Keşfü'l mahcûb* gibi temel klasiklerin kayıtları yanında Geylani'nin görüşünün şaz olarak kalmasına bağlanabilir.

Geylâni bu iştikak bilgisinden sonra “sûfi” ve “tasavvufun” keyfiyeti ile ilgili tarifleri vermiştir:

“Sûfi nefsin afetlerinden emîn, kötülüklerinden uzak, güzel yolun yolcusu ve kalbi yaratılmışların hiçbirisinde sükûn bulmayı hakikatlere yapışmış olan kişidir.”²⁵

Müellifin “Tasavvuf hak ile sıdk, halk içinde güzel ahlaktır” şeklinde verdiği tarif²⁶ tasavvuf klasiklerinin genel üslubuna uygun tasavvuf tarifleri arasında zikredilebilir.

Bu tarifler Nicholson'un kronolojik olarak sıraladığı tasavvuf tarifleri arasında yer almamaktadır.²⁷

---

²⁴Geylânî, *el-Gunye*, aynı yer.

²⁵Geylânî, *el-Gunye*, aynı yer.

²⁶Geylânî, *el-Gunye*, aynı yer.

²⁷ Reynold A. Nicholson, “Historical Enquiry concerning the origin and development of sûfism, with a list of definitions of the terms ‘Sûfi’ and ‘Tasawwuf’, arranged chronologically”, *Journal of Royal Asiatic Society*, (Nisan 1906), s. 303-348.

Öte yandan Geylâni mutasavvıf ve sûfi kavramları arasındaki farkların üzerinde durmuştur. Ona göre mutasavvıf mübtedi, sûfi ise müntehidir. Mutasavvıf vuslat tarikine yeni koyulmuş, sûfi ise tariki kat etmiş ve vuslat kendisine müntehi olan zat-ı ecelli âlâya vasıl olmuştur. Mutasavvıf tahammül eden, sûfi ise tahammül edilendir. Mutasavvıf nefsi eriyip hevası zail olduğunda irâde ve arzuları yok gibi olup safi olduğunda sûfi diye isimlendirilir.²⁸

2. İRÂDE

“İrâde sözlükte kalpteki “lev’a”, yani muhabbet ateşi ve hüznün anlamına gelir.”²⁹

“Salıkların yolunun başlangıcı, Allah’a yönelenlerin birinci durağıdır. Bu kelimenin kullanılma sebebi de irâde’nin her işin başlangıcını teşkil etmesidir. Bir şeyi murâd etmeyen kul onu işlemez.”³⁰

“Sûfiler ihtiyar sözüyle Hakkın irâde ve ihtiyârını, kendi irâde ve ihtiyârlarına tercih etme manasını kastederler. Yani onlar hayır olsun şer olsun Hakkın, kendileri için yaptığı tercihe razı olurlar.”³¹

Tasavvuf literatüründe farklı açılarda ele alınan irâde kelimesi *el-Gunye*’de de aynı hüviyetiyle yer alır. Hatta kullanılan kelimeler de bile aynîlik vardır. Nitekim *el-*

---

²⁸Geylânî, **el-Gunye**, aynı yer.

²⁹Abdürrezzâk Kâşânî, **Raşahu’z-zülâl**, Beyrut, Dârü’l Kütüb’l-İlmiyye, 2005, s. 186. Bu eser bundan sonra kısaca **Raşah** olarak anılacaktır.

³⁰Abdülkerim Kuşeyri, **er-Risâle**, Lübnan, Dâru ihyâi turâsil Arabî, 1998, s. 275. Bu eser bundan sonra kısaca **Risâle** olarak anılacaktır.

³¹Hücviri, **Keşfü’l-mahcûb**, Kâhire, Mektebetü’s-Sikafeti’d-Diniyye, 2007, s. 431.

Gunye'de irâde mefhumunun tarifi Kuşeyri'nin *er-Risale*'sinde geçen tarifle aynı olarak "Âdet üzere olanı terk etmek"³² şeklinde verilmiştir.

Geylânî'ye göre irâdenin elde edilmesi kalbin Allah'ı talep gayretinde olması ve Allah'tan başka ne varsa ondan boşalmasıdır. Irâde her işin başıdır. Irâde'yi takip eden durum "Kast"tır. Sonra ise fiil gelir.³³

Bu açıklama da Kuşeyri'nin açıklaması ile aynıdır.³⁴ *er-Risale*'nin *el-Gunye*'den daha önce yazılmış olması Abdülkâdir Geylânî'nin belirtmese de bu eserden iktibas yapmış olduğunu göstermektedir.

Geylânî irade mefhumunu işlerken şu iki âyeti zikreder:

1- "*Rab'lerinin rızâsını isteyerek sabah akşam O'na dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovasın. Eğer kovarsan zalimlerden olursun.*"³⁵

Bu âyeti zikrettikten sonra Hz.Peygamber'in (s.a.v) Onun (Allah'ın) cemalini dileyerek dua edenlerle beraber olunmasını emrettiğini ifade eder.³⁶

2- "*Sabah akşam Rablerine, O'nun rızâsını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme*"³⁷

---

³²Geylânî, *el-Gunye*, C.II, s. 269; Kuşeyrî, *Risâle*, s. 275.

³³Geylânî, *el-Gunye*, aynı yer.

³⁴Kuşeyrî, *Risâle*, aynı yer; Geylânî, *el-Gunye*, aynı yer.

³⁵En' am 6/52.

³⁶Geylânî, *el-Gunye*, aynı yer.

³⁷Kehf 18/28.

Bu âyeti serdettikten sonra da şu ifadelerle irâde kelimesini âyet bağlamında izah eder:

“ Allah (c.c) Nebi (a.s)’ın sabah akşam Rablerine onun rızâsını dileyerek dua edenlerle birlikte sabretmesini, onlardan ayrılmayıp, nefsini onlarla arkadaşlığa zorlamasını emretmiştir. Ve onları “rızâsını irade edenler” olarak vafsetmiştir.”³⁸

Daha sonra müellif âyette “تريد” kelimesinin geçtiği ikinci yeri de (Dünya hayatının zinetini arzu edip...) zikrederek irade kelimesinin tam anlamının Allah’ın zâtını irade olduğunu dünya ve ahiret süslerini irade olmadığını da ortaya koymuştur.³⁹

3. MÜRÎD-MURÂD

“Mürîd; iradesi olan mânasına gelmekle beraber, tasavvuf ıstılahında “İrâdesi bulunmayan kimse” anlamında kullanılmaktadır. Sûfilere göre iradesinden tecerrüt edemeyenin mürîd olması mümkün değildir.”⁴⁰

“Mürîd hakikatte murâddır. Allah’ı irade eden kişi ancak Allah’ın iradesi ile mürîd olabilmektedir.”⁴¹

Abdükâdir-i Geylânî mürîdi şöyle tavsif etmektedir. : “Ebediyyen Allah’a ve onun emirlerini tutup yasaklarından kaçma şuuruna gönlünü döndürüp bunlardan başkasından yüz çevirendir. Hep Rabbinin dediklerini duyar, ondan başkasının söylediklerine sağırdır, kitap ve sünnet ile amel eder. Sadece Allah’ın nuru ile bakar ve O’nun kendi üzerinde ve diğer mahlûkat üzerindeki fiillerinden başkasını görmez. Başkalarına karşı kördür. Hakikatte

---

³⁸Geylânî, **el-Gunye**, aynı yer.

³⁹ Geylânî, **el-Gunye**, aynı yer.

⁴⁰Kuşeyrî, **Risâle**, aynı yer.

⁴¹Ebu Bekir Muhammed bin İshak el-Kelabazi, **et-Ta’arruf li Mezhebi Ehli’t Tasavvuf**, Beyrut, Dâru’l Kütüb’l-İlmiyye, 2001, s. 158. Bu eser bundan sonra kısaca **Ta’arruf** şeklinde anılacaktır.

Allah'tan başka fâil görmemektedir. Diğer fâilleri alet, sebep, muharrik kuvvet, idare edici ve kolaylaştırıcı kılmıştır.

Nitekim Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır: “Mahbubuna muhabbetin seni mahbubundan başka ne varsa ona karşı kör ve sağır kılar”⁴²

Önemli bir tasavvuf ıstılahı olan mürîd kelimesi ile ilgili bu açıklamalar Geylânî'nin tasavvufî kişiliğini tam manası ile ortaya koyduğu önemli yerlerdendir.

Bu noktada Geylânî mürîdin yerine getirmesi gereken bir takım umdelerden bahseder. Ona göre mürîd; uyku basmadıkça uyumamalı, ihtiyâç duymadıkça yememeli, zaruret olmadıkça konuşmamalı, nefesine devamlı nasihatte bulunmalı ve nefsin lezzetlerine ve onun sevdiklerine uymamalıdır. Allah'ın kullarına nasihatte bulunmalı ve halvette Allah ile beraber olmalıdır. Aynı zamanda mürîd; günah işlemekten sakınmalı, Allah'ın kazasına razı olmalı, Allah'ın emirlerini yerine getirmeli, Allah'ın nazarından hayâ etmeli, bütün gücünü ve kuvvetini kendisini Allah'a sevdirmeye bezl etmeli, devâmlı surette kendisini Allah'a ulaştıracak sebeplere başvurmalı, şöhretsizlik ve bilinmezliğe râzı olmalı, Allah'ın kulları tarafından övülmeyi hiç tercih etmemeli ve bol nâfile ve ihlâs ile zâtına ulaşınca kadar kendisini Allah'a sevdirmelidir.⁴³

Geylânî bu şartları yerine getirenlerin Allah'ın sevdiği kulları zümresine katılıp murâdına ereceğinden bahsettikten sonra bu vasıfları taşıyan kişinin murâd olarak vasıflandırılacağını söyleyip murâd mefhumunu izaha başlar.

Tasavvuf İstılâhında“Murâd; Hakkın kudret cezbisi ile kendisine çektiği kimsedir.”⁴⁴

---

⁴²Geylânî, **el-Gunye**, aynı yer.

⁴³Geylânî, **el-Gunye**, C.II, s. 270.

⁴⁴Kelâbâzi, **Ta'arruf**, s. 158.

Mürîd ve murâd kelimeleri tasavvuf ıstılahından bahseden kitapların birçoğunda beraber zikredilmiştir.⁴⁵

Geylânî'ye göre mürîd ve murâd arasında hiyerarşik bir sıralama vardır. Ona göre bir mürîd; eğer sadece mecbur kaldığında uyuyorsa, aç kalmayacak kadar yiyorsa, zaruret miktarınca konuşuyorsa, nefesine nasihat edip, nefsinin sevdiğine icabet etmiyor, kullarına nasihat edip, gizli gizli Allah ile ünsiyet tesis ediyorsa, Allah'a isyan olarak ifade edilen amelleri işlemekten kendini alıkoyup, onun kazasına razı, emirlerini tutucu ise Hakk'ın görmesinden utanır, bütün gücüyle Allah'ın sevdiği şeyler hususunda gayretli olursa, daima kendisini hakka kavuşturacak vasıtalara sarılırsa, şöhretsizlik ve gözden ırak olmayla kanaat ederse, Allah'ın kullarının övmesini tercih etmez, çok nafîle ibadette bulunarak kendisini Allaha sevdirebilir, ona böyle vasıl olur ve Cenab-ı Hakkı sevenler ve onu murâd edenler zümresine dâhil olursa, bu takdirde, murâd olarak isimlendirilir. Mürîd, murâd olunca Allah yolunun sâliklerinin sırtlarındaki yük ondan kaldırılır, Allah'ın rahmet ve lütuf suları ile yıkanır. Allah'ın civarında kendisine ev bina edilir, çeşit çeşit elbiseler giydirilir. Bu elbiseler "mârifetullah", "Allah ile ünsiyet", "sükûn" ve "tumanînettir".⁴⁶

Yani murâd olmak için önce mürîd olmak ve mürîdlik süreci boyunca bir takım mükellefiyetleri gerçekleştirmek gerekmektedir.

Geylânî Mürîd ve Murâd mefhumlarını karşılaştırırken Kuşeyri'den şu şekilde iktibasta bulunur⁴⁷ :

---

⁴⁵ Bkz. Kuşeyrî, **Risâle**, aynı yer; Kelâbazi, **Ta'arruf**, aynı yer.

⁴⁶ Geylânî, **el-Gunye**, aynı yer.

⁴⁷ Kuşeyrî, **Risâle**, s. 278. ; Geylânî, **el-Gunye**, C.II, s. 270, 271; Bu iktibasın şekli diğerlerinden farklı olması hasebiyle dikkat çekicidir. Daha önce kaydedilen kısımda hiçbir atıfta bulunmadan

“Daha önce yaşamış olan Allah’ın kulları demişlerdir ki; Mürîd ve Murâd aynı şeydir. Çünkü Allah onu irade etmek suretiyle Cenabı Hakkın murâdı olmasaydı mürit olamazdı. Mürîd mübtedidir, murâd müntehidir. Mürit halsiz ve bitkin halde bulunan, sıkıntı ve meşakkatlere göğüs geren zâttır. Murâd ise meşakkate girmeden işleri Allah’ın lütfu ve rıfkı ile muamele edildiği için müreffeh olan kimsedir. Cüneyd-i Bağdadî’ye mürîd ve murâd arasındaki fark sorulduğunda; “Mürîd devamlı olarak ilim ile Murâd ise hakkın gözetmesi ile idare edilir. Mürîd yürümekte murâd ise koşmaktadır. Ne zaman yürüyen koşana ulaşabilmiştir.” cevabını verir.

Geylânî’ye göre Hz. Muhammed (s.a.v) Murâd, Hz. Musa (a.s) ise mürîddir. Çünkü Hz. Musa’nın seyri Tûr dağında nihâyete ermiş fakat Hz. Muhammed’in (s.a.v)’in seyri ise Arş ve Levh-i Mahfuz’a kadar devam etmiştir.

4. KEŞİF VE İLHÂM

Genel olarak mânevi perdenin açılmasıyla doğru bilgiye ve gaybe ait konulara vâkıf olma anlamında kullanılan keşf, kalbe gelen bilgi anlamındaki ilhâm ile birlikte “keşf ve ilham” şeklinde kullanıldığı gibi, keşfin en ileri boyutu olan “müşahede” kavramı ile birlikte kullanıldığı da görülmektedir.⁴⁸

Kalbe gelen iki tür ilhamdan bahseden Geylânî; melekten gelen ilhâmın, iyiliğe yönlendiren ve hakikati doğrulayan ilham olduğundan bahsederken, şeytandan gelen

---

iktibasta bulunan Abdülkâdir Geylânî burada “Daha önce yaşamış Allah’ın kulları demiştir ki” ifadesi ile iktibasta bulunduğunu ifade etmiş ama zamanın genel kullanımını itibarı ile isim ve eser zikretmemiştir.

⁴⁸Reşat Öngören, “Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri”, **İÜİFD**, Sayı. 5, 2002, s. 86.

ilhamın ise kötülüğe teşvik eden, hakikati yalanlayan ve iyiliğe mani olan ilham olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹

Nübüvvet ve velâyet arasındaki farka dikkat çeken müellife göre nübüvvet ve velâyet arasındaki fark aynı zamanda vahiy ile ilham arasındaki farka dayanmaktadır. Nübüvvet ile velâyet arasındaki fark şudur; nübüvvet Allah'tan ayrılan kelimeler ve O'ndan melek vasıtası ile tebliğ kılınan vahiydir ki Allah, melek vasıtası ile vahy olunanı hükmeder ve o melek ile o vahyin kabulünü peygambere emreder ve peygamber de onu kabul eder. Bu kelam ve vahyin tasdiki lazımdır. Onu inkâr eden kâfir olur. Zirâ Allah'ın kelamını red ve inkâr etmiştir. Velâyet ise Allah'ın hadis ve haberine kendisini veli kıldığı ve ilham yolu üzerine hadisini ona ulaştırdığı kimse içindir ki o hadis ve haber velinindir. Ancak kendisinde sekinet olan o haber lisan-ı hak ve sıdk üzere Allah'tan ayrılır ve o haberi meczubun kalbindeki sekinet telakki eder. Ve kalb-i meczub o haberi kabul eder ve haberi mezkûr onun kalbinde sâkin ve sâbit olup meczub Allah'a yönelir. Velhasıl kelam enbiya, hadis ise evliya içindir. Kelamı reddeden kâfir olur. Zira kelam ve vahyi Allah üzerine ret ya da kabul etmemiş olur. Ve bir kimse “Hadisi” reddetse kâfir olmaz. Belki hüsrana uğramış olur. Ve kendisi üzerine vebal olur. Ve o kimsenin kalbi hayrete düşmüş bir hâl alır. Zira o kimse Allâh'ın sevdiği bir kuluna ilhâm ettiği sözü reddetmiştir.⁵⁰

Geylânî'nin nübüvvet ve velâyet arasındaki farkı ortaya koyarken vahiy ile ilhamı da karşılaştırmış olması kelam ilmi açısından da dikkat çekicidir. Zira akaid kitaplarında

---

⁴⁹ Geylânî, *el-Gunye*, C.I, s. 204.

⁵⁰ Geylânî, *el-Gunye*, C.I, s. 271, 272.

ilgili konular ilmin sebepleri başlığı altında incelenmiştir.⁵¹ Konuya tasavvufi bir bakış açısı getirmesi açısından farklı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

5. EDEB

Tasavvuf ehli genel esaslarına uygun olarak edebi zâhirî ve bâtinî olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Zâhirî edep beden ve şeriatla, bâtinî edep ise kalp ve Hak'la ilgilidir. Her ikisine de önem verilmekle birlikte esas olan bâtinî edeptir. Zira edebın bu şekli mutlaka bedene de yansır.⁵² Geylâni *el-Gunye*'de bu tasnife uyarak bir yandan günlük hayatta her müslümanın riâyet etmesi gereken edeplerden, kitabın fikha ayrılan bölümünde bahsederken diğer yandan da tasavvuf başlığı altında verilen bölümde hususiyetle sûfılerin riâyet etmesi gereken edeplerden bahsetmiştir.

5.1. Âdâbü'l-Mürîdîn

“ Sâlikin ifrat ve tefrit arasında orta bir yol tutması.”⁵³ Olarak tarif edilmiş olan edebe riâyet tasavvufî hayatın vazgeçilmezlerindendir. İlk sûfılerin camiye girmenin edebinden helâya girmenin edebine kadar bütün davranışlarını belirli bir kaideler çerçevesinde düzenledikleri görülmektedir. Daha sonra tarikatlar döneminde bu kaideler “âdâb” , “âdâb ve usul”, “âdâb ve erkân” tabirleriyle de ifade olunmuştur.

---

⁵¹ Saadettin Ömer Mesud bin Taftazani, *Şerhü'l-akaidi'n-Nesefiyye Mea Tahricu Ehadisi'l-Akâid / Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir Suyuti* (Yay. Haz. Muhamed Adnan Derviş), Dımışk, Daru'l Beyrûti, t.y, s. 60-74.

⁵² Süleyman Uludağ, “*Edep*”, *DİA*, İstanbul, 1994, C.X, s. 415.

⁵³ Kâşânî, *Raşah*, s. 192.

Tasavvuf ve tarîkat ehli arasında üzerinde önemle durulan edep şekillerinin başlıcaları müridlerin şeyhe, şeyhin müritlere karşı göstermesi gereken edepler, müridlerin kendi aralarında uyması gereken edepler; sohbet, sefer, sofrâ, evlenme, fakirlik ve zenginlik âdâbı, tarîkata girme, hırka giyme, tekke, semâ, devrân ve zikir âdâbı, kabir ve türbe ziyaretinin âdâbı olarak sıralanabilir.⁵⁴

Tasavvufta müridlerin âdâbı konusu ya müstakil risaleler ve eserler halinde yahut tasavvufa dair genel bilgiler veren eserlerin içinde bir bölüm olarak verilmiştir.⁵⁵

Abdülkadir-i Geylânî'nin *el-Gunye*'si bahsedilen sınıflandırmada ikinci grubun içinde yerini almaktadır. Kitabın ikinci cildinin sonunda tasavvufa ayrılan beşinci kısmın üst başlığının “Âdâbü'l – Mürîdîn” olarak belirlenmiş olması hem tasavvuf literatürü içinde ilgili konunun önemini hem de müellifin ilgili mevzûya atfettiği kıymeti göstermektedir. Fakat bahsedilen konu ile ilgili daha geniş bilgilerin verildiği bölüm “ Tarîkata yeni giren mübtedinin evvelâ kendi üzerine vacip olan, sâniyen şeyhi ile beraberken üzerine vacip olan ve şeyhin üzerine mürîdi te'dib hususunda vacip olan hususlar ile ilgili bab” şeklinde başlıklandırılan kısımdır.

5.1.1. Mübtedînin Âdâbı

Müellife göre mübtedilerin yani tasavvuf yolunun başında olanların uymaları gereken edepler; itikatlarının Ehl-i Sünnet ve'l cemaat itikadına uygun olması, Kuran'a ve Sünnete sınıksız sarılmaları, bir şeyh ve mürşid buluncaya kadar yollarında sîdk ve sebat ile mücadele ve ictihad üzere bulunmaları, Allah Teala ile

---

⁵⁴ Süleyman Uludağ, **a.g.m**, aynı yer.

⁵⁵ Süleyman Uludağ, “*Âdâbü'l - mürîd*”, **DİA**, İstanbul, 1988, C.I, s. 336.

öyle bir ahid üzere olup tarîkate Allah Teala'ya vasıl olmadıkça Allah'ı zikretmekten hiçbir an geri kalmamaları, insanların kötölemelerine aldırış etmeden yollarına devam etmeleri, kendilerinden irâde etmedikleri halde zuhur eden keramete razı olmamaları ve Allâh'ın sevgilileri zümresine dâhil olmaya sebep olan evliya ve abdalları sevmeyi hiç bir şekilde bırakmamaları şeklinde sıralanmıştır.⁵⁶

5.1.2. Mürîdin Şeyhi ile Âdâbı

Mürîdin şeyhi ile olan adabını İslam tasavvufunda mürîd ve mürşid münasebetlerini belirleyen mühim kavramlardan olan “itiraz” mefhumu ile başlatan müellif, mürîdin dış planda şeyhine muhalefet etmediği gibi iç dünyasında da ona itirazı terk etmesinin vucubiyetinden bahseder.⁵⁷ Bu noktada müellif mürîde “*Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.*”⁵⁸ Mealindeki âyet-i kerimeyi çok okumasını tavsiye etmektedir. Yine müellif mürîde şeyhinin kusurlarını gördüğü zaman bu kusurları te‘vil etmesi gerektiğini tavsiye etmektedir. Öte yandan bu hataları işaret, ima ve misaller getirerek haber vermelidir diyerek mürîdin gördüğü kusurları mürşidine haber verebileceğini de ifade etmiştir. Ayrıca mürîdin mürşidini masum bilmemesi gerektiğini de bir edep olarak saymaktadır.⁵⁹

---

⁵⁶Geylânî, *el-Gunye*, C.II, s. 277.

⁵⁷Geylânî, *el-Gunye*, C.II, s. 279.

⁵⁸Haşr 59/10.

⁵⁹Geylânî, *el-Gunye*, aynı yer.

Müellif bu noktada günümüzde bir tasavvuf meselesi olarak kabul edilen ve “ Bir şeyi veya bir şahsı Allah için aracı ve vasıta kılmak, şefaathçi ve vesile edinmek” şeklinde tarif edilen⁶⁰ tevessül meselesi ile ilgili görüşlerini ifade ederek mürîdin şeyhini kendisi ile Allah arasında vesile ve vasıta ve yine Allah’a ulaştıran bir yol edinmesinin ehemmiyetini ifade etmektedir.⁶¹ Bu ifadenin hemen ardından irâd ettiği misal ise şudur : “Öyle bir kimse gibi ki melikin huzuruna girmeyi arzu eder. Hâlbuki kendisi melikin nezdine kabul için lazım gelen usul ve edeplerden habersizdir. Bu halde o kimseye melikin siyasetini, usul ve âdetini bildirsin ve göstereceğini diye o melikin yakın çalışanlarından birisini görmesi ve ondan melikin huzurunda icap eden edebi ve usulü öğrenmesi ve matlubuna vusulden mahrum olmaması için eve kapısından girmesi yani işi başlangıcında usulü ve yoluyla tutması çok mühim bir husustur.”⁶²

Müellif bu misalle bir taraftan şeyhlik müessesesinin ehemmiyetine dikkat çekerken aynı zamanda tevessüle karşı çıkanlara aklı bir delil getirmektedir.

Bu bölümde şeyh ve mürîd münasebetleri ile ilgili yorum veren müellif bu münasebete tarihi bir bakış açısı getirmiştir. Hazreti Adem’den kıyamete kadar dünya üzerinde şeyhlerin ve mürîdlerin, tâbî ve metbûnun olmasını adet-i ilahi olarak zikrederken Hz.Adem’e Allah’ın eşyanın isimlerini bildirmesini⁶³, Hz.Adem’in yeryüzüne inmesinin akabinde Cebrail (a.s) tarafından fitri ihtiyaçları ve çevresini güzelleştirmesi adına bir eğitime tâbi tutulmasını, Hz.Şit’in babasının Hz. Âdem tarafından ilimle donatılmasını, Hz.Musâ’nın Hz.Yuşâ ile, Hz.İsâ’nın havariler ile

---

⁶⁰H.Kamil Yılmaz, **Tasavvuf Meseleleri**, İstanbul, Erkam Yay., 2004, s. 242.

⁶¹Geylâni, **el-Gunye**, aynı yer.

⁶²Geylâni, **el-Gunye**, aynı yer.

⁶³Bakara 2/31.

ve dahi Hz. Peygamberin (s.a.v) ashab-ı kiram ile olan münasebetini bu minvalde değerlendiren müellif Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra yaşamış olan Hasan-ı Basrî, Utbet'ül Gulam, Seri es-Sakati ve Cüneyd-i Bağdadi gibi sûfileri evliya, siddîk ve abdallar olarak vasıflandırarak aralarındaki ilim alışverişine ve talebelik ve hocalık münasebetine dikkat çekmiştir. Fakat bu münasebetten Hz. İbrahim'i (a.s) ve Hz. peygamberi (s.a.v) ve Üveys el-Karani'yi ise istisnâ tutmuştur.⁶⁴

Ayrıca müellife göre mürşidinin huzurunda ihtiyaç olmadıkça müridin söz söylememesini, övülmesine sebep olacak huy ve davranışlarını açığa çıkarmamasını da kaydetmektedir.⁶⁵ Bir şeyhin gözetiminde seyr-i süluk'unu tamamlamak isteyen bir mürîd; şeyhine inanıp onu tasdik etmeli, o civarda şeyhinden başka irşada layık bir diğer şeyhin olmadığına inanmalı, kati surette şeyhine ne açıktan ne de te'vil yoluyla muhalefette bulunmamalı, ahval ve esrarından açığa çıkan şeyleri şeyhinden gizlememelidir.⁶⁶

Bu sayılan maddeler varyantları ile beraber önceki bazı tasavvuf kaynaklarında da yer almaktadır.⁶⁷

---

⁶⁴Geylâni, **el-Gunye**, C.II, s. 280.

⁶⁵ Geylâni, **el-Gunye**, C.II, s. 282.

⁶⁶ Geylâni, **el-Gunye**, C.II, s. 284.

⁶⁷ Krş. Kuşeyrî, **Risâle**, s. 476. ; Ebû Abdurrahman Muhammed bin el-Huseyin Musa es-Sülemi, **Cevâmiu âdâbi's-Sûfiyyeti** (nşr. Süleyman Ateş), Ankara, Ankara Üniversitesi Basım Evi. 1981, s. 65.

5.1.3. Mürîdlerini Terbiye Hususunda Şeyhin Yapması Gerekenler

Abdülkâdir-i Geylâni bu bölümde müritlerinin terbiyesi ile meşgul olan bir şeyhin uyması gereken edeplerinden bahsetmektedir. Bir şeyhin riâyet edeceği âdabın birincisini, şeyhin mürîdi kendisi için değil Allah için kabul etmesi olarak zikreden Geylani diğer edepleri de şu şekilde sıralamıştır: Şeyhin mürîdi ile nasihat hükmünce muaşeret etmesi, mürîdine tatbik ettiği riyazet programında mürîdin takatsızlık göstermesi durumunda merhamet etmesi, bir annenin ve babanın evlatlarını terbiyesine benzer bir terbiye usulü ile terbiye etmesi, terbiyeye kolay bir yol ile başlaması, mürîdini birden bire ağır bir yük altına sokmaması, bütün işlerde önce tabiata uymayı terk edip şer’i ruhsata ittiba etmeyi öğretmesi. Mürid böylelikle tabiatın kaydından kurtulacaktır. Şeyhin uyması gereken diğer edepler ise şöyledir: İbadet ve amellerinde mürîdi ruhsat çerçevesinden yavaş yavaş azimet çerçevesine yerleştirmelidir. Hiçbir surette mürîdin mal ve hizmetlerinde istifâde gibi bir beklenti içerisine girmemelidir. Bilakis mürîdini Allah’ın bir hediyesi olarak kabul etmelidir. Ayrıca müellif şeyhin mürîdin sırrını muhafaza etmesi gerektiğini ve bu sırrı başkalarına ifşâ etmemesi gerektiğini, şeyhin mürîdinde kerih bir hal görmesi halinde ise ona gizli bir şekilde nasihatte bulunmasının lüzumunu belirtmektedir.⁶⁸ Müellifin, mürîd terbiyesi ile meşgul olan şeyhler için zikrettiği yukarıdaki hususlar içersisinden; nefsi adına terbiye işine talip olmamak, mürîdlerin gücüne göre yük yüklemek, müritlerden mal talep etmemek ve sırları saklamak gibi ifadeler Şihâbüddin Sühreverdî’nin (v.632/1234) meşhur eseri *Avarifü’l-Maârif*’de de yer

---

⁶⁸Geylâni, *el-Gunye*, C.II, s. 284, 285, 286.

almaktadır.⁶⁹ Ayrıca bu bölümde müellifin bir şeyhin kendisini velâyet makamından azl etmesinden bahsetmesi de dikkat çekicidir. Buna göre eğer bir şeyh mürîdinde gördüğü kendini beğenme gibi kötü bir huydan onu nezaket ve dikkat ile sakındıramıyor ise şeyh kendisini azletmeli ve müritlerinden münferit ve hâlî kalıp, halini düzeltecek bir şeyh aramalıdır.⁷⁰

5.1.4. Mürîdin Arkadaşları ile Sohbet Âdâbı

“Sûfîler ilk dönemlerden itibaren kendi aralarında farklı gruplar oluşturmaya, birbirine kardeş gözüyle bakmaya başlamışlardır. Tasavvufun giderek tarikat şeklinde kurumsal bir yapı kazanmasıyla birlikte bu durum daha da gelişmiştir.”⁷¹ Bu çerçevede mürîd için yalnızlığın en büyük afet olduğunu söyleyenler de vardır.⁷² Toplu halde yaşayan dervişlerin kendi aralarındaki ilişkileri üzerinde de durulmuştur. Cemiyetin en küçük birimi olan ailede bile bireylerin vazife ve mükellefiyetleri belli iken aynı şeyhin terbiyesi altında bulunan ve aynı mekânı (tekke, zaviye vb.) paylaşan mürîdlerin aralarında belirlenmiş bir hukuk tertibinin olmaması zaten düşünülemez. Bu çerçevede tasavvuf klasiklerinin hemen hepsi gibi Abdülkadir Geylânî de eserinde bu münasebet biçimini ayrıca ele almıştır. O’na göre mürîd; tarikat kardeşlerinden zuhur edecek kusur ve kabahati affetmeli, kendisini onlara hizmet etme hususunda borçlu

---

⁶⁹Şihabüddin Sühreverdî, **Avârifü'l-Mâarif** (nşr. Muhammed Abdülaziz el-Halidi), Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005, s. 242. Bu eser bundan sonra kısaca **Avârif** olarak anılacaktır.

⁷⁰Geylânî, **el-Gunye**, C.II, s. 286.

⁷¹ Süleyman Uludağ, “*İhvan*”, **DİA**, İstanbul, 2000, C.XXI, s. 580.

⁷²Hücviri, **Keşfü'l – Mahcûb**, s. 473.

hissetmeli, söz ve işlerinde onlara muvafakat göstermeli, onların kusur ve kabahatlerini görmezden gelmelidir.⁷³

5.1.5. Mürîdin Yabancılar ile Sohbet Âdâbı

Geylâni, mürîdin yabancılar yani tasavvuf ilmine vâkîf olmayanlar ile olan münasebetlerini anlatırken mürîdin yabancıardan sırrını muhafaza etmesinin, onlara şefkat ve merhametle bakmasının, tarîkat hükümlerini onlardan saklamasının lüzumundan bahsederken onları hor ve hakir görmemesi gerektiğini ifade eder. Çünkü ona göre Allah teala hazretleri âlimden sadır olup affetmediği günahların mislini cahilden affedebilir.⁷⁴ Geylâni'nin; "Hakkın bildirmediği, halkın da bilemediğidir."⁷⁵ Şeklinde tarif edilen sırrın yabancıardan saklanması ehemmiyetine vurgu yapması dikkat çekicidir. Çünkü tariften de anlaşıldığı üzere sır sadece o sırrı tecrübe eden kul ile Allah arasında kalmalıdır. Belli bir süreç ve manevi direnç gerektiren bu sırrı sadece ehli kaldırabilir.

5.1.6. Mürîdin Zenginler ile Beraber Olma Âdâbı

"İnsanlar şekil ve görünüş bakımından birbirlerinden farklı oldukları gibi, rızık (zenginlik-fakirlik) bakımından da birbirlerinden farklıdırlar."⁷⁶ Bu ekonomik farklılıklar sosyolojik farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Sınıfsal farklılıkların gözlemlendiği batı

---

⁷³ Geylâni, *el-Gunye*, C.II, s. 287.

⁷⁴ Geylâni, *el-Gunye*, C.II, s. 288.

⁷⁵ Serrâc, *el-Lüma' fi târihi't-Tasavvufi'l-İslâmî* (nşr. Kamil Mustafa Hindâvi), Beyrut, Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, 2007, s. 302. Bu eser bundan sonra kısaca **Lüma'** şeklinde anılacaktır.

⁷⁶ Duman M.Zeki, İnfaka Dair (Zengin-Fakir İlişkilerinde Adab), *Diyanet Dergisi*, Sayı 3, 1985, s. 43.

toplumlarının aksine İslam medeniyeti fakir ile zengini aynı cemiyetin içinde belli bir üslup çerçevesinde yaşatmıştır. Tasavvuf kültürü de zengin, fakir münasebetlerine değişik bakış açıları kazandırmış ve bu bir arada yaşama kültürüne katkıda bulunmuştur. Müellif, zenginlerle sohbet adabı başlığı altında bir şeyh nezaretinde tasavvufi eğitimlerine devam eden fakir mürîdlerin zenginlerle sürdürdükleri münasebetlerinde gözlerinin önünde tutmaları gereken bazı noktaları şu şekilde sıralamıştır: Zenginlere karşı izzet ve kudret sahibi görüntüsü vermek, onlardan beklentiyi kesmek, onların sahip olduklarından ümidi kesmek, onların kendisine yardım edeceklerini düşünerek hor ve hakir duruma düşmekten kaçınmak ve zengini kalbinden çıkarıp onun malından ve zenginliğinden tamamen müstağni olmak. Fakirlere bu tür tavsiyelerde bulunan Geylani aynı zamanda zenginin edebinin de fakire yardım etmek olduğunu vurgular.⁷⁷ Bu satırlardan da anlaşıldığı gibi zengin ve fakir birbirlerine karşı bir husumet göstermeyecekler ve son derece seviyeli bir toplumsal münasebet çerçevesinde hayatlarını idâme ettireceklerdir. Müellif hem fakirin zengin karşısında eğilip, bükülüp herhangi bir şey istememesini vurgulamakta ama aynı zamanda zenginin edebinin de fakire yardım ile olduğunu ifade etmektedir.

5.1.7. Fakr ve Mürîdin Fakirler ile Beraber Olma Âdâbı

“Sûfilere göre “fakr”, rızâya uygun olursa zenginlikten daha iyidir. Bu sebeple Hz.Peygamber (s.a.v), fakirliği tercih etti. Yeryüzü hazinelerinin anahtarları ona sunulduğunda, Cebrail (a.s) dünya nimetlerini seçmesi halinde bunun Allah katında kendisi için hazırlanmış nimetlerden sivrisinek kanadı kadar dahi eksiltmeyeceğini bilmesine rağmen

---

⁷⁷Geylâni, *el-Gunye*, C.II, s. 288.

yine de Hz. Peygamber'e (s.a.v) fakrı tavsiye etti.”⁷⁸ Buradan da anlaşıldığı üzere fakirlik sūfîler tarafından hep zenginliğe tercih edilmiştir. Yoksulluk ile eş anlamlı olan “fakr” ile Allah’a ihtiyaç duyma anlamına gelen “fakr” kelimelerini birleştiren sūfîler bunları kendi meslekleri ve gayeleri haline getirmişlerdir. Fakirliği şekli fakr ve bâtinî fakr olarak ikiye ayırmışlardır. Tasavvufun sonraki dönemlerinde batini fakr daha da önem kazanmıştır. Onlara göre iyi bir kul mevlası karşısında hiçbir şeye sahip olmadığını yani fakir olduğunu idrak eder.⁷⁹ Abdülkâdir-i Geylânî yukarıdaki tasnifin iki farklı tarafını beraberce kullansa da kendileri ile arkadaşlık etme adabından bahsettiği fakirler şekli yani zâhiri fakirlerdir. Maddi imkânı yerinde olmayan insanlarla bir arada olma usulünden bahseden müellif yeme ve içmede, giyinmede ve bir arada bulunmada fakirlerin tercih edilmesini tavsiye ederken, insanın kendisini devamlı surette fakirlerden aşağı görmesi zaruretini de ifade etmektedir. Yine müellife göre, fakirlere istemelerine hacet bırakmadan vermek, borç istedikleri zaman takdim etmek ama alacaklı olduğunu kendi kalbinden bile silmek, onların isteklerini acele yerine getirmek, konuşurken ona karşı gülyüzlü, tatlı sözlü olmak, nefret uyandırıcı söz söylememek sohbetin edeplerindedir. Yine müellife göre kendinde olmayan bir şey fakir tarafından istendiği takdirde onu sert, kati ve kesin cevaplarla ürkütmemelidir. Çünkü böyle bir durumda fakirin Allah’ın taksimine bir itirazı olabilir ve imanî bir zaaf içerisine girebilir.⁸⁰ Müellifin bu tahlilinin psikolojik bir tahlil olduğu ifade edilip gelişmekte olan bir alt disiplin olan

---

⁷⁸ Ebu’n-Necîb Ziyâüddin Sühreverdî, **Âdâbü’l-mürîdîn** (nşr. Tâhâ Abdurrahman Sa’d), Kâhire, el-Mektebetü’l-Ezheriyyeti li’l Turâs, 2002, s. 16.

⁷⁹ Süleyman Uludağ, “Fakr”, **DİA**, İstanbul, 1995, C.XXII, s. 133.

⁸⁰ Geylânî, **el-Gunye**, C.II, s. 290, 291.

sûfi psikolojisi sahasına bir örnek olarak verilebilir. Yani bir sûfi, sosyal bir münasebet olan zengin, fakir ilişkilerinde bile fakir ile empati kuracak ve onun Allah'a olan imanının sarsılmaması için elinden geleni yapacaktır. Yine aynı bölümde müellif : “ Ey eli zengin, kalbi fakir ve ey kendini, başlangıcını ve sonunu bilmeyen cahil ve mağrur insan! Allah-ü teâlâ Furkan Suresi 20.âyetinde, kullarının sabır ve tahammül derecelerinin anlaşılması için bazısını bazısına bela, tecrübe ve imtihan kıldığını, bunda nice nice gizli hikmetler bulunduğunu haber vermiştir. Taşındığı fakr yükünden ötürü, sahibinin emrine uyarak, çoluk çocuğu veya nefsi için sana sıkıntılı halini arz ve beyan eden, yüzü dökerek senden isteyen fakir kulun zaruret hali belki de mevlasına yakınlığı ve hakkın ona ihsanı sebebi ile kısa zamanda değişir ve zenginliğe, sonsuz izzete geçirilir.”⁸¹

Şeklindeki ifadeleri ile zenginlerin fakirler ile empati kurmasının önemine dikkat çekmiş ve bir nevi temsilde bulunmuştur.

Müellif ayrıca fakirlerin, zenginlerin zenginliklerini kaybetmemek için gösterdikleri çabaya benzer bir çaba ile kendi hallerini muhafaza etmelerini, hallerine râzı olmalarını⁸², yetecek kadar ile iktifa etmelerini, zenginlerin zenginliklerinden duydukları lezzetten daha fazla lezzet duymalarını, fakre ve fakrin sebep olduğu sıkıntıların Allah'ın birer imtihanı olduğunu bilmelerini ifade etmekte ve dar zamanda zühd ve vera açısından ihtiyatı terk etmemelerini tavsiye etmektedir. Ayrıca müellif fakirleri dilenmemeleri hususunda uyardıktan sonra yolculuk edeplerinden bahsetmekte ve müminin yolculuğunun kötü sıfatlardan kurtulup iyi sıfatlara kavuşmak olması gerektiğini vurgulamakta ve virdlerini aksatmaması hususunda uyarmaktadır. Öte yandan seferi, sebeplerden uzaklaşma olarak görmekte

---

⁸¹Geylâni, **el-Gunye**, aynı yer.

⁸² Tasavvuf kitaplarındaki bu nevi ifadelerin modern insana nasıl aktarılacağı hususu önemli tasavvuf problemlerindedir.

ve seferin dünya sebepleri için değil hac veya bir pîre kavuşmak gibi ulvi sebepler için olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁸³

Görüldüğü üzere müellifin en uzun tuttuğu bahislerden birisi fakirlik bahsidir. Tespitlerimize göre fakirlik üzerinde daha önce bu kadar geniş bir şekilde duran eser sahibi Ebu Talib El-Mekki (v.386/996) olmuştur. Mekkî *Kutû'l -kulûb* adlı eserinde uzun uzun fakirliğin faziletlerinden bahsederek fakirliği övmüştür.⁸⁴ Geylâni de Mekkî ile hemen hemen aynı noktalara vurgu yaparak konuyu ele almıştır. Bu benzerlik ve vurgunun asıl sebebini dönemin sosyo-ekonomik şartlarında aramak lazımdır. Müslümanlar arasında siyasi birliğin kaybolduğu bu dönemde⁸⁵ Geylâni'nin yaşadığı Bağdat'ın aynı zamanda yıkılmak üzere olan Abbasilerin başkenti olması da fakirliğin artmasına sebep olmuş olmalıdır. Tasavvuf ehlinin batınî fakrı tervic etmeleri çok muhtemel bir hadisedir. Ancak zahiri plandaki fakrı bu kadar övmeleri ancak dönemin sosyo-ekonomik durumu ile ilgili olmalıdır. Toplumun merkezi konumundaki mescitlerde yoğun bir vaaz faaliyetinde bulunan Geylâni fakirliğin pençesinde bulunan muhibban, mürîd ve cemaatine bir nevi terapi uygulamakta ve onları hayat şartlarına karşı motive etmektedir.

---

⁸³Geylâni, **el-Gunye**, aynı yer.

⁸⁴ El-Mekkî Ebû Tâlib, **Kût'ul-kulûb**, Kâhire, el-Mektebetü't-tevfikiyye. (t.y), C.II, s. 412.

⁸⁵Dilaver Gürer, **Abdülkâdir Geylani Hayatı, eserleri ve görüşleri**, s. 46.

5.2. Gündelik Hayata Ait Edepler

Abdülkâdir Geylâni altıyüz seksen altı sayfalık kitabının yaklaşık yüz sayfasını günlük hayata ait kural ve kaidelere ayırmıştır. Kitabın ibadetler fihri adlı bölümünün alt başlığı olarak düzenlenen kısım kırk dört konu başlığı ile verilmiştir. İlgili konu başlıkları şu şekildedir: Selamlaşmak, büyükler için ayağa kalkmak, aksırmak, esnemek, fitratın gerektirdikleri, saçları tıraş etmek, saçlara dair diğer hükümler, saçlara siyah kına yakmak, sürme çekmek, yağ sürünmek, kişinin yanında taşınması güzel olan yedi şey, mekruh olan bazı davranışlar, birinin evine girerken izin istemek, sağ ve sol elle yapılacaklar, yeme içme, hamama girmek, yüzük takmak, tuvalete girmek, gusul abdesti, abdest duaları, giyinme kuralları, uyku, evden çıkarken okunacak dua, camiye girme, helal kazanç, uzlet, yolculuk ve yol arkadaşlığı, hayvanlara işaret koymak, cami adabına aykırı hareketler, şiir ve şarkı, öldürülmesi caiz olmayan hayvanlar, ana babaya iyilik etmek, müstehcen ve mekruh olan künyeler, öfkelenen kişinin yapması gerekenler, kabir ziyareti, Kur'an okuyarak Allah'a sığınmak, doğum zorluğu çeken kadının yapması gereken şeyler, tedavi olmak, namahrem bir kadınla baş başa kalmak, köleye iyi davranmak, düşman ülkesine Mushaf götürmek, sünnet olan dualar, evlilik kuralları, iyiliği emretmek kötülüğü yasaklamak.⁸⁶ Tasavvuf'un insanı dünya hayatından bütün bütün kopartmayıp gündelik hayatını da tanzim ettiğinin en önemli ispatlarından birisi de Kâdîrî tarîkati piri olarak kabul edilen müellifin yukarıda verilen dünya işlerini tanzime âit edeplerdir.

---

⁸⁶ Geylâni, **el-Gunye**, C.I, s. 38

Ayrıca bir faziletli dualar bölümü olmasına rağmen özel zamanlarda (gök gürültüsü, şimşek, rüzgâr vb. sırasında) okunacak dualar da bu bölümde anılmaktadır.

6. MÜCAHEDE

Tasavvuf literatüründe cihad ve mücahede denilince genellikle kötülüğü emreden nefse (Yusuf 12/53) ve şeytana karşı verilen mücadele; mücahid, müctehid ve ehl-i ictihad denilince de böyle bir savaşı yürüten sâlik anlaşılır.⁸⁷ “Nefsi bedensel güçlüklerle ve her halükarda isteklere karşı koymaya zorlamak”⁸⁸ olarak da târif edilmiş olan mücâhede kavramına Abdülkâdir Geylânî’nin de ehemmiyet verdiği bu bölüme diğer kavramlardan daha fazla yer ayırmasından anlaşılmaktadır. Mücâhede başlığı altında başlattığı bölümden mücahedenin temelleri başlığını kullandığı bölüme kadar ufak kelime değişiklikleri ile tamamen *Risale-i Kuşeyriyye*’den iktibasta bulunması dikkat çekicidir.⁸⁹

Müellife göre mücâhedenin esası : “*Benim Rızâmı kazanmak için dış ve iç düşmanları ile cihad edenlere cennetlerime kavuşma yollarını gösteririm*”⁹⁰ âyeti olup nefsin arzularına uymayıp, ona muhalefet etmek, onu alışkanlıklarından, şehvet ve lezzetlerinden kesmek ve her zaman nefsi arzunun hilafına götürmektedir.⁹¹ Yukarıda bahsedildiği gibi *Risale-i Kuşeyriyye*’den iktibasen Ebu Ali Dekkâk, Osman Mağribi, Cüneyd-i Bağdadi, İbrahim Bin Edhem, Ebû Ali Ruzbâri, Zunnûn-u

---

⁸⁷ Süleyman Uludağ, “*Mücahede*”, **DİA**, İstanbul, 2006, C.XXXI, s. 440

⁸⁸ Kâşânî, **Raşah** s. 228.

⁸⁹ Krş. Kuşeyri, *Risâle*, s. 164. ; Geylânî, **el-Gunye**, C.II, s. 306.

⁹⁰ Ankebût 29/69.

⁹¹ Geylânî, **el-Gunye**, C.II, s. 501-505.

Mısrî, İbrahim Havvas, Mansur bin Abdullah, Ebu Hasan-ı Verrâk, Seriyy'üs-Sekâti gibi tasavvuf büyüklerinin konu başlığı ile ilgili sözlerini kitabıma aynen almıştır. Mücahedenin ancak murakebe ile tamam olacağını ifade eden müellif mücahedenin ancak murakebe ile ve şu dört hasletin marifeti ile vuku bulacağını ifade etmiştir:

- 1- Allâh'ı bilme (marifet)
- 2- Allahın düşmanı İblisi tanıma
- 3- Nefsi Emmareyi tanıma
- 4- Allah için yapılacak olan amelleri bilme

Kulun kalbiyle Allah'ın kendisine yakın olduğunu ve Allah'ın kuvvet ve kudretinin kendi üzerinde cârî ve vâki bulunduğunu, Allah'ın Rakîb (gözeten), Hafız (koruyan), Mâcid (ikrâmı bol), Vâcid (dilediğini dilediği zaman bulan), Âli (yüce) ve Ganî (başkasına muhtâç olmayan) olduğunu, mülkünde eşi ve ortağı bulunmadığını belirten müellif şeytanın Allah'ın düşmanı olduğunun bilinmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca onun kötü sıfatlarını sayarak nefsin şerrinden de okuyucuları sakındırmıştır. Allah'ın emir ve yasaklarını marifetin de mücahedenin şartlarından olduğunu ifade eden⁹² müellifin gerek marifetullah gerek diğer marifet noktalarında zahiri ifadelerde bulunması dikkat çekicidir. Cüneyd-i Bağdadi'nin "Marifet, Allahın ilminin bulunduğu yerde senin cehlinin var olmasıdır.", "Marifet, sonunda varılacak yeri kalplerin görmesi, bu konuda ârifin az veya çok hiçbir tasarrufta bulunmamasıdır."⁹³ Şeklindeki târifleri ile Geylani'nin "Allah'ın kemal sıfatlarının bilinmesi" olarak ifade etmiş olduğu marifet tarifi birbirinden ayrı katagorilerde değerlendirilmelidir. Bu farklılığın sebebi olarak Geylânî'nin özellikle akâid

---

⁹²Geylânî, *el-Gunye*, C.II, s. 309.

⁹³ Heyet, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Trabzon, Kalem Yay. 2006, s. 617-618.

konularında tev'ilden kaçınmasının tabii sonucu olarak lafızlara ve onların zahirlerine ağırlık veren ⁹⁴ Hanbelî mezhebine mensup olması gösterilebilir.⁹⁵

Müellif, mücahede bahsinde son olarak mücahede, muhasebe ve ulül'azm sahibi olanların kendilerinde tecrübe ettikleri ve yüksek makamlara ulaştıkları on haslet sayar:

- 1- Doğru ya da yanlış olsun Allah'a yemin etmemek.
- 2- İster şaka ister ciddi olsun yalandan sakınmak.
- 3- Verilen sözü tutmak.
- 4- Mahlûkata lanetten ve insanlara eziyet etmekten sakınmak.
- 5- Kendisine zulmedilse de insanlara beddua etmekten sakınmak.
- 6- Ehl-i Kible'den bir kimse hakkında şirk, küfür ve nifak şehadetinde bulunmamak.
- 7- Kalpten veya dıştan günah işlememek, haramdan korunmak.
- 8- Az veya çok kendine lazım olan yiyeceğini temini insanlara yüklemekten sakınmak.
- 9- İnsanların elindekine tama' etmemek.
- 10- Mütevazı olmak.⁹⁶

Meseleleri daha yalın ve zahiri planda izah durumu bu on maddede de Ebu Ali Dakkak'a ait " Allah dışını mücahede ile süsleyenin içini müşahede ile süsler"⁹⁷ ifadesi ile karşılaştırıldığında daha net anlaşılmaktadır.

---

⁹⁴ Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", **DİA**, İstanbul, 1997, C.XV, s. 538.

⁹⁶Geylâni, **el-Gunye**, C.II, s. 309.

⁹⁷ Heyet, **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 703.

7. TEVEKKÜL

Tasavvufta bir makam ve hâl olarak kabul edilen tevekkül sûfilerce içinde buldukları hal ve makamlara göre farklı manalandırılmıştır. Allahın bütün canlılara rızıkları vereceği vaadine dayanan (el-Maide 5/114) bazı sûfiler tevekkülü rızık kaygısı taşımama olarak algılamış diğer bazı sûfiler ise “Tevekkül kazaya rızâdır, kaderin tecellilerini gönül hoşluğu ile kabullenmektir” demiştir.⁹⁸ Tevekkülün kişinin bütün işlerini Allah’a havale etmesi ve kendi tercihinden arınması olduğunu ve yine kişinin kendisi için taksim olunan nesnenin önüne geçmeyeceğini ve kendisi için takdir olunmayan şeye nail olunamayacağını ifade eden Geylânî⁹⁹ ikinci tasnife daha yakın bir duruş sergilemektedir. Yine *Kuşeyri’nin Risalesi*’nden iktibas ettiği anlaşılan Geylânî tevekkülü, tevekkül, teslim ve tefviz olmak üzere üçe ayırmaktadır. Ona göre mütevekkil rabbinin vadini gözetmekte, teslim sahibi rabbinin kendisini bilmesiyle yetinmekte, tefviz sahibi ise rabbisinin hükmüne razı olmaktadır. Bu üç kavram arasındaki sıralama ile ilgili şu görüşleri vurgulamaktadır: “Bazıları tevekkül başlangıçta, teslim ortada, tefviz de sondadır dediler. Bazıları da tevekkül mü’minin sıfatı, teslim evliyanın sıfatı, tefviz de muvahhidin sıfatıdır dediler. Bazıları da tevekkül avâmın sıfatı, teslim havâssın sıfatı, tefviz havâss-ı havâssın sıfatıdır dediler. Bazıları da tevekkül peygamberlerin sıfatı, teslim İbrahim aleyhisselamın sıfatı, tefviz de peygamberimiz Muhammed Mustafâ’nın (s.a.v) sıfatıdır dediler.”¹⁰⁰

---

⁹⁸ Süleyman Uludağ, “*Tevekkül*”, **DİA**, İstanbul, 2012, C.XLI, s. 3.

⁹⁹ Geylânî, **el-Gunye**, C.II, s. 317.

¹⁰⁰ Geylânî, **el-Gunye**, aynı yer.

Gerçek tevekkülün İbrahim'in (a.s) tevekkülü olduğunu ifade eden Geylani, Nemrut'un ateşine atıldığında Cebrail a.s yardım niyeti ile gelip "Bir isteğin var mı?" Diye sorduğunda onun "Var ama senden değil" dediğini ifade eder ve İbrahim'in (a.s) kendinden fani olmuş olduğunu, sadece hakkı görüp ondan başkasını görmediğini vurgular.¹⁰¹

8. GÜZEL AHLAK

Hemen bütün mutasavvıflar tasavvufi hayatta ibadet ile alakalı olan ameller kadar ahlaki faaliyet ve faziletlerin de önemli olduğunu belirtmiş birçok sûfi de tasavvuf kelimesinin tarifinde onun ahlakla olan münasebetinin altını çizmiştir. Nitekim Ebu'l Hasan en-Nuri'ye (v.295/908) göre "Tasavvuf ne bir takım merasimler ne de bir bilgi yığındır; aksine tasavvuf yalnızca ahlaktır." Aynı sûfi, tasavvufun fütüvvet, dünya gailelerinden sıyrılmak ve cömertlik gibi faziletlerden ibaret olduğunu ifade etmiştir.¹⁰² Şihâbüddin Sühreverdi'ye (v.632/1234) göre ise Rasulullah'ın (s.a.v) sünnetini gereğince sûfiler ihya etmişlerdir. Çünkü onlar manevi yola sülûklerinin başında, önce sözlerini iyice araştırıp öğrenmişler; sonra işin içine girdiklerinde, O'nun amellerine güzelce uymuşlar ve seyr-i sülûklerinin sonuna geldiklerinde, bu güzel ittiba meyvesini vermiş ve Efendimiz'in (s.a.v) yüce ahlakı ile ahlaklanmışlardır.¹⁰³ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere sûfiler güzel ahlakla ahlaklanmayı Hz.Peygamber'e (s.a.v) ittibanın bir icabı olarak görmüşlerdir.

---

¹⁰¹Geylâni, **el-Gunye**, aynı yer.

¹⁰² Mustafa Çağrııcı, "*Ahlak*", **DİA**, İstanbul, 1989, C.II, s. 7.

¹⁰³Sühreverdi, **Avârif**, s. 141.

Kalem suresinin dördüncü âyeti olan “*Sen muhakkak ki güzel bir ahlak üzerinesin*” kelamı ilahisini güzel ahlakın esası olarak kabul eden Geylâni bu âyeti tefsir ederek manasının “Ey Habibim, senin ahlakın o kadar güzeldir ki, sendeki güzel hasletler kimsede yoktur” şeklinde olduğunu belirtmiştir. Güzel ahlakın insanın en üstün vasfı olduğunu belirten müellif insanların cevherinin ancak güzel ahlakla ortaya çıkacağını ifade etmiş ve insanın özelliklerinin yaratılış bakımından gizli olduğunu ve ancak ahlak bakımından tanınacağını eklemiştir. Güzel ahlakın insanların cefasından ve hakkın kazasından kişiye isabet eden ne varsa onun kişi tarafından kabul edilmesi olduğunu da aktarmıştır.¹⁰⁴ Müellif bu konuyu işlerken de “*Risale*” den geniş bir iktibasta bulunmuştur.

9. ŞÜKÜR

Nimeti tasavvur ve izhar olarak da tarif edilen¹⁰⁵ şükür, kulun Hakkın kendisine bahsetmiş olduğu göz, kulak gibi bedeni uzuvlar ile para gibi çeşitli nimetleri yerinde sarfetmesidir. Meselâ zenginliğe şükür fakire infakla, sıhhate şükür hastaları gözetip onları ziyaret etmekle, ilme şükür bir başkasına ilmi öğretmekle, tokluğa şükür aç doyurmakla yerine getirilmiş olur.¹⁰⁶ Ebû Talip El-Mekki’ye göre kıymeti bilinmediği takdirde şükrü ve hakkı zayi olacak üç büyük nimet vardır. Bu nimetlerin birincisi; Allah-ü Teâlâ’nın kudret ve yüceliğini gözlerden perdelemesi, ikincisi; halkın ekseriyetinden kaderin ve ilahi âyetlerin gizli tutulması, üçüncüsü de ecellerin

---

¹⁰⁴Geylâni, **el-Gunye**, C.II, s. 321. 322. 323.

¹⁰⁵Ragıb El-isfehâni, **Müfredat**, Dımişk, Daru’l-kalem, 2000, s. 461.

¹⁰⁶Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, İstanbul, İFAV Yay., 2008, s. 168.

kullardan gizli tutulmasıdır.¹⁰⁷ Geylâni ise şükürün dil, beden ve kalb ile olduğunu ifade edip dil ile şükürün yalvarma ile nimeti itiraf olduğunu, beden ile şükürün her uzvu ne için yaratıldıysa onun için kullanmak yani ibadet ve tâat ile meşgul etmek demek olduğunu, kalp ile şükürün ise daima Allah'ın huzurunda durur gibi olmak olduğunu belirtmiştir. Bu arada âlimlerin, âbidlerin ve âriflerin şükürü için ayrı bir paragraf açan Geylâni; âlimlerin şükürünün Allah'ın söz ve yasaklarını sözle bildirmekle, âbidlerin şükürünün şükürü, fiillerinden bir nevi haline getirmeleriyle, âriflerin şükürünün ise amellerini ve kulluklarını kendilerinden değil Allah'tan bilmeleriyle olacağını belirtmiş, Ebu Bekir Verrak, Cüneyd-i Bağdâdi, Şiblî gibi mutasavvıfların şükür ile ilgili görüşlerine yorumsuz olarak yer vermiştir.¹⁰⁸ Bu kısmı doğrudan “*Risâle*” den iktibas ettiği anlaşılmaktadır.

10. SABIR

Nefsi taate ve emir ve yasaklara uymaya zorlamak şeklinde tarif edilen sabır bütün makamları, halleri, huyları, amelleri içerir. Çünkü bütün bunlar, ancak nefsi şükretmeye yönlendirmek ve onu düzeltmenin güçlüğüne katlanmak ve alıştırmak için zorlamayla gerçekleşir. Onun için hiçbir şey sabrın haricinde değildir, çünkü sabır hüküm itibarı ile makamların en umumisi, tesir itibarı ile de huyların en kapsamlısıdır. Hiçbir şey sabır olmaksızın tamamlanamaz.¹⁰⁹ Aynı zamanda “Sabır,

---

¹⁰⁷ El-Mekkî, *Kût'ul-kulûb*, C.I, s. 462.

¹⁰⁸ Geylâni, *el-Gunye*, C.II, s. 325.

¹⁰⁹ Abdürrezzâk Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yay., 2004, s. 326.

nefsin tıpkı bir ölü gibi haz duyduğu şeylerden mücahede ile uzak kalması demektir.”¹¹⁰

Geylani sabrı üçe ayırmıştır:

- 1- Allah için sabretmek. Bu onun emirlerine imtisal edip nehiyelerinden ictinap ile olur.
- 2- Allah ile sabretmek. Bu Allah Teâla'nın bela ve sıkıntı namına yaptıklarına sabırdır.
- 3- Allah üzerine sabretmek. Bu da vaad olunan rızık, yardım ve ahiret için sevab kazanma üzerine sabırdır.¹¹¹

11. RIZÂ

Tasavvufta rızâ, zühd hayatının temeli olarak görülmüştür.¹¹² Sûfiler rızânın muhabbetin semeresi olduğunu, bu sebeple kulun sevdiği Allah'ın her tasarrufuna râzı olması gerektiğini söylemişlerdir. Onlara göre Mü'min “Allah'ım benden râzı ol!” diye dua etmeden önce kendisi O'ndan razı olmalıdır; kendisi ondan ne kadar razı ise O da kendisinden o kadar razı olur.

Rızâ, Horasan sûfilerine göre makam, Irak sûfilerine göre hâldir.¹¹³ Allah'ın kuluna, kulun da Allah'a karşı muhabbeti rızâ olarak kendini göstermektedir. Tasavvuf

---

¹¹⁰Necmüddin Kübra, **Tasavvufi Hayat**, Çev. Mustafa Kara, İstanbul, Dergâh Yay., 2013, s. 67.

¹¹¹ Geylâni, **el-Gunye**, aynı yer.

¹¹² Ebû Abdurrahmân Sülemî, **Tabakatu's-Sûfiyye** (nşr. Nureddin Şeriban), Mektebetü'l-hancı, 1997, s. 10.

¹¹³ Süleyman Uludağ, “Rızâ”, **DİA**, İstanbul, 2008, C.XXXV, s. 57.

erbabına göre rızâda teslimiyet söz konusudur. Rızâ hali zühd, mücahede ve riyazetten daha üstündür.¹¹⁴

Geylâni ilgili âyet ve hadisleri zikrettikten sonra diğer kitaplarında kullandığı vaaz ve nasihat üslubunu kullanarak doğrudan karşısındakine seslenirmiş gibi şöyle bir üslup kullanmıştır: “Ey İnsanoğlu! Allah’ın senin kendin için çirkin gördüğün şeyi hükmetmesi ve onu kazası, senin kendin için iyi ve hayırlı gördüğün şeyi yapmasından daha hayırlıdır. Sen Allah’tan kork! Onun kazasına razı olup hüküm ve emrine kendini teslim eyle.”¹¹⁵ Yukarıda rızâ’nın makam ve hal olma tartışmalarına değinen Geylâni rızânın kulun çalışması ve edinmesi ile olduğu zaman makamlardan; kulun edinmesi ile olmadığı zaman ise hallerden sayıldığını belirterek bu iki görüşün arasını birleştirmeyi mümkün görmekte ve rızâ sahibini ancak Allah’ın takdirine itiraz etmeyen kimse olarak tanımlamaktadır.¹¹⁶

Rızâ kavramını müellif yine kişilerden alıntıladığı görüşlerle tamamlamıştır.

12. SIDK

Abdülkerim Kuşeyri’nin “Üstâz” olarak andığı Ebû Ali Dekkâk’tan (v.405/1015) naklen kitabına aldığı, bütün işlerin başı ve tamamlayıcı unsuru ve nizamın olmazsa olmazı olarak ifade edilen sıdk kavramı aynı ifadeler ile *el-Gunye*’de yer almaktadır. Ebû Ali Dekkâk’ın adı zikredilmemektedir.¹¹⁷

---

¹¹⁴Sevgi Tütün, “Kuran’da Rızâ kavramı ve Kullanıldığı yerler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, Cilt 2, Sayı: 34, s. 170.

¹¹⁵Geylani, **el-Gunye**, C.II, s. 329.

¹¹⁶Geylâni, **el-Gunye**, aynı yer.

¹¹⁷ Kuşeyri, **Risâle**, s. 284. ; Geylâni, **el-Gunye**, C.II, s. 334.

Geylâni Sıdk kavramını da diğer kavramlar hususunda olduğu gibi meşhur mutasavvıflardan alıntılar yaparak işlemiş ve kavram incelemesinde bulunmamıştır.

13. SEMÂ

II. Asrın sonuna doğru züht devri olgunlaşmış tasavvuf haline gelince, sûfiyane hayatta çok önemli gelişmeler ve yenilikler görüldü. Bu devrede ilk defa Râbiatü'l Adeviyye mistik manada Allah sevgisinden, Seriy'üs-Sekâti tasavvufî Allah anlayışından (Tevhid), Zu'n-Nûn manevi makamlardan, Bâyezid-i Bestâmi fenâ ve sekrden, Ebû Said el-Harraz bekâdan, Cüneyd-i Bağdâdi sahvatan, Hallac ayn'ül cem, hulul ve ittihattan bahsetmişlerdir. Melâmet ve fütüvvet gibi zühdi ve mistik hareketler de ilk defa bu asırda ortaya çıkmıştır.¹¹⁸

Hicrî III. Asrın ilk yarısında görülen hızlı ve köklü değişmelere konu olan en büyük mesele de şüphesiz ki dini müziktir (Semâ). Hususi bir tâbir olarak tasavvufta Semâ adını alan dini müzik, genel hatları ile ilk defa bu şekilde ortaya çıkmış oldu. Semâ tâbiri çağımızda Mevlevi dervişlerinin dönerek yaptıkları âyin için kullanılmaktaysa da aslı Arapça olan ve sözlük anlamı “dinlemek olan bu kelime ile esasen tasavvufta hareketli zikir sırasında icra edilen dini musiki ve ilahileri dinleme anlamı kastedilmektedir.¹¹⁹ Semâ'nın genel itibarı ile ilk dönem melâmetilikte daha sonraki dönemlerde ise Nakşîlikte kabul görmediği ama diğer bütün tarikatlerin seyru sülûk sistemleri içinde yer aldığı ifade edilmiştir.¹²⁰ Kâdirilik özelinde ise Kâdiriliği

---

¹¹⁸ Süleyman Uludağ, **İslâm açısından Musiki ve Sema**, İstanbul, Kabcacı Yay., 2004, s. 168

¹¹⁹ Reşat Öngören, “ Osmanlılar Döneminde Semâ ve Devran Tartışmaları” , **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı. 25, 2010, s.124.

¹²⁰ Süleyman Uludağ, **İslâm açısından Musiki ve Sema**, s. 254.

Anadolu'ya yayan Eşrefoğlu Rûmi ile damadı ve hâlifesi olan Abdurrahim-i Tırsî'nin musikişinas, hatta bestekâr olduğu yolunda kuvvetli rivâyetlerin varlığından söz edilmiş hatta âyin sırasında icra edilen mûsikinin öbür tarîkat ayinlerindeki musikiden farklı olmadığından da bahsedilmiştir.¹²¹ Bütün bu genel kâbule rağmen Abdülkâdir Geylânî'ye ait yegâne telif eser olarak kabul edilen¹²² *el-Gunye*'de müellifin semâ ve teganni konusunda ortaya farklı fikirler koyduğu görülmektedir. Meselâ edeplerden bahsettiği bölümde alt başlık olarak yeme ve içme adabını izah eden müellif, davet edilen yerlerin evsafına göre davete icabet edilip edilmemesinden bahsederken; davet edilen yerde davul, zurna, ney, keman, saz ve tambur gibi çalgılar varsa oraya gidilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre tegannide tabiat ve isteklerin coşması mevzuu bahistir.¹²³ Müellif “Sesler” başlığı altında da aynı çerçevede görüşlerini serdetmiştir. Ona göre Kur'an-ı Kerim'i makamlı olarak okumak çok kötü ve yasaktır. Zîrâ böyle okunduğu takdirde tecvid kurallarına tam manası ile riâyet edilemez.¹²⁴

Mürîdin, mürşidinin yanındaki edeplerinden bahsederken müellif mürîdin, mürşidinin huzurundaki semâda mürşidinin işareti olmadan kımıldamaması gerektiğinden bahseder, fakat semâ konusundaki bu sözlerinin daha önce serdetmiş olduğu görüşleri ile tenakuz teşkil etmediğini de şu sözleri ile ifade eder : “ Biz her ne kadar semâ, nağme ve raksı caiz görmüyorsak da, burada semâ bahsine temas ettik. Kitabımızda geçtiği gibi kerih olduğunu da daha önceden bildirdik. Burada semâdan

---

¹²¹ Ö.Tuğrul İnançer, “Kâdirilkte Zikir Usûlü ve Mûsiki” **Keşkül Üç Aylık Tasavvuf ve Kültür Dergisi**, Sayı. 18, 2011, s.84.

¹²² Gürer, **Abdülkâdir Geylani Hayatı, eserleri ve görüşleri**, s.110

¹²³ Geylani, **el-Gunye**, C.I, s.56.

¹²⁴ Geylani, **el-Gunye**, C.I, s.84.

bahsetmemizin sebebi zamanımız insanların ribat ve toplanma yerlerinde semâ yapmaya çok arzulu ve istekli olmalarıdır. Semâ icrâ edenin sâdik olduğu düşünülemez. Onun semâ esnasında dinlediği şeyin mânâ ve mezâyası onu sıdk ateşinde yakar, heyecanlandırır. Sâdik mürîdi ise Allah'ın kelam ve haberinden başkası coşturmaz ve harekete geçirmez. Bu yüzden sadık mürîd için şiirler, nağmeler ve seslere lüzum yoktur.”¹²⁵

Abdülkâdir Geylânî'nin zikredilen fikirleri ile Kâdîrî uygulamaları arasındaki fark, tarîkatin Abdülkâdir Geylânî'nin fikirleri çerçevesinin dışında gelişme gösterdiğini ve içine yeni yorumlar katıldığı yönünde bir kanaat oluşturmaktadır. Çünkü Kâdîrîlik uygulamaları hakkındaki umumi görüş semâ ve devrâna önem vermesidir ve bu merasimler esnâsında kudüm, bendir, halile, nevbe gibi vurmali sazlar da kullanılır.¹²⁶

14. UZLET VE VİHDET

Lügatte; Halka karışmamak, onlardan ayrı yaşamak, inzivaya çekilmek manasına kullanılan uzlet mefhumu, bir tasavvuf ıstılâhı olarak günaha girmemek, daha çok ve daha ihlâslı ibâdet etmek için toplumdaki ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek, tek başına yaşamak manasına gelmek ile birlikte halvet, inzivâ, vîhdet ile de müterâdif olarak kullanılır. Toplum içinde bulunmaya ihtilat, muhâlete ve hiltat denir.¹²⁷ Halvet, uzletten daha hususidir. Halvet suret ve şekil bakımından itikafa benzer. Sadece Halvet itikâf gibi mescide yapılmaz.¹²⁸ Uzlete çekilecek olan kişi,

¹²⁵ Geylani, *el-Gunye*, C.II, s. 282.

¹²⁶ Nihat Azamat, “*Kâdîrîyye*”, *DİA*, İstanbul, 2001, C.XXIV, s. 135.

¹²⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yay., 2001, s. 364-365.

¹²⁸ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatler*, s. 139 – 140.

vaktini imar ederek Allah'a yaklaşmayı, azalarını da günahlardan alıkoymayı kendine gaye edinmelidir.¹²⁹ Abdülkâdir Geylânî uzletten bahsederken yine hadislerden yola çıkmış ve Bîşr-i Hafî gibi mutasavvıfların konu ile alakalı sözlerini aktarmıştır. Onu bu hususta diğer tasavvuf klasîği eserlerinden ayıran nokta ise Hanbelî mezhebinin sıkı bir takipçisi olmasından dolayı¹³⁰ şeriâtın zahiri planını da ihmal etmemesidir. Ona göre uzlette bulunan kimse Cuma namazını ve Cemaati terk etmemelidir. Hatta bu terk arada sırada olsa dahi caiz değildir. Çünkü Cuma namazına devam etmeyen kâfir olur.¹³¹ Bu ifâdelere göre Mevlevilik'te 1001 gün süren “Çile”¹³² kavramı da müellifin bahsettiği halvet ve uzlet anlayışından ayrılmış olacaktır.

15. HAVÂTIR

Havâtır tasavvuf terminolojisinde “Sâlikin kalbine Hak'tan, melekten, nefisten veya şeytandan gelen hitaplar, sesler” anlamında kullanılmıştır. Sûfiler, hâtırın iç âlemde bir ses (hitap) olarak işitildiği konusunda görüş birliği içindedirler. Bu sesin hangi tür hâtır olduğunun bilinmesi ve bunların birbirinden ayırt edilmesi önemlidir. Hak hâtırı son derece güçlüdür; verdiği mesaj hiçbir tereddüde mahal bırakmayacak şekilde açık ve kesin olup yanılma ve yanlış anlama söz konusu değildir. İnsanı uyarır, yapması gerekli olan şeyi ona emreder. Melekten gelen hâtır bir teşviktir; insanı

---

¹²⁹ Gazzali, **İhyâu Ulumi'd-Dîn**, Beyrût, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011, s. 1685 Bu eser bundan sonra kısaca **İhyâ şeklinde** anılacaktır.

¹³⁰ Ferhat Koca, “Hanbelî Mezhebi”, **DİA**, İstanbul, 1997, C. XV, s. 529.

¹³¹ Geylani, **el-Gunye**, C.I, s. 79.

¹³² Selçuk Eraydın, “Çile”, **DİA**, İstanbul, 1993, C. VIII, s. 316

hayırlı işlere yöneltir. Nefisten gelen hâtır ya bedeninin tabii ve zorunlu ihtiyaçlarıyla veya bunun üstündeki aşırılıkla ilgilidir.¹³³ Hâvatırın, rabbânî, meleki, nefsânî ve şeytani olmak üzere dört tane olduğunu ve beşincisinin olmadığını ifâde eden İbnü'l-Arabî'nin tasnifinden¹³⁴ farklı olarak Geylânî başka bir tasnif ortaya koymuştur. Ona göre kalbe gelen havâtır; nefisten, şeytandan, ruhtan, melekten ve akıldan gelen düşünceler ve de yakînî olan düşüncelerdir. Günahtan gelen düşünceler günaha cesareti emreder. Şeytandan gelen havâtır insanı küfür, şirk ve şekâvete sürükleyici hususiyete sahiptir. Akıldan gelen düşünceler bazen nefsin bazen ise ruh ve meleğin emrettiklerini emreder. Akıl iyilik için de kötülük için de kullanılabilir. Geylânî'ye göre havâtırın en kıymetlisi yakînî olanlarıdır. Bunlar imanın özü ve ilmin membaıdır. Allah tarafından meydana getirilir ve sadece evliyâ içinde seçilmiş olanlara mahsustur. Bunlar da mükinîn, siddîkîn, şühedâ ve abdallardır. Bu hâtıra ise ancak ilm-i ledün ile erişilebilir.¹³⁵ Geylânî'nin bu tasnifinde kullanmış olduğu abdal kelimesi; dünya ilgilerinden kurtularak kendisini Allah yoluna adayın ve ricâlû'l-gayb diye adlandırılan evliya zümresi içinde yer alan sûfî veya erenler hakkında kullanılan bir kavramdır.¹³⁶ Kavramın Abdullah b. Mübârek, Hâris el-Muhâsibî, Ebû Tâlib el-Mekkî, Serrâc, Kelâbâzî, Sülemî, Kuşeyrî, Gazzâlî, Hücvîrî gibi tasavvufun ilk ve en büyük müelliflerinin eserlerinde hiç yer almamış olduğu veya pek az ilgi gördüğü ifade edilse de¹³⁷ ve hatta bu telakkinin ilk defa Irak sûfîlerinde

---

¹³³ Süleyman Uludağ, "Havatur", **DİA**, İstanbul, 1997, C. XVI, s. 526.

¹³⁴ Heyet, **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 329.

¹³⁵ Geylani, **el-Gunye**, C.I, s. 204-205.

¹³⁶ Süleyman Uludağ, "Abdâl", **DİA**, İstanbul, 1988, C.I, s. 59.

¹³⁷ Süleyman Uludağ, a.g.m.

görüldüğü ve bu sebeple ricâlü'l-gayb ile ilgili diğer kavramların ortaya çıkışında Şia'nın ve Râfızîliğin etkili olmuş olabileceğini ileri sürülse de¹³⁸ Geylânî'nin daha önce ilgili araştırmalarda işaret edilmeyen bu ifadeleri ilmi bir tespit olarak dikkat çekicidir. Aynı zamanda Hanbelî olan Geylânî'nin bütün tasavvufî görüşlerine katıldığını ifade eden İbn Teymiyye'nin¹³⁹ (v.1328) gibi bir kişinin bu görüşleri görmemiş olduğu belirtilebilir.

16. EVRÂD

Evrâd kelimesi Allah'a yaklaşmak için belirli zamanda ve belli miktarda yapılan ibadet, dua ve zikri ifade eden bir tasavvuf terimi olarak kullanılan vird kelimesinin çoğuludur. Kur'an-ı Kerîm'de günün değişik zamanlarında Allah'ı zikir ve tesbih emredilmekle beraber vird kelimesi bu anlamda kullanılmamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) farklı zamanlarda zikir ve dua ile meşgul olmuş ve bunu ümmetine tavsiye etmiştir. Bu da İslâm'ın ilk asırlarında özellikle hadisçiler arasında "amelü'l-yevm ve'l-leyle" adı verilen bir kitap türünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v) günlük dua ve zikirlerini ve bununla ilgili tavsiyelerini ihtiva eden bu eserler Hasan b. Ali el-Ma'merî ile (ö. 295/908) başlamış, Nesâî, İbnü's-Sünnî, Ebû Ömer Talemenkî, Ebû Nuaym el-İsfahânî, Münzirî, Cemâleddin Ahmed b. Mûsâ b. Ca'fer ve Süyûtî ile devam etmiştir. Evrâdla ilgili düzenli bilgiler içeren en eski ve en geniş kaynak, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (ö. 386/996) *Kütü'l-kulûb* adlı

---

¹³⁸ Abdurrahmân İbn Haldûn, **el-Mukaddime**, (Thk. Abdusselâm eş-Şeddâdî), ed-Dâru'l-Beydâ, 2005, c. III, s. 59; Süleyman Uludağ, a.g.m., s. 60.

¹³⁹ Mustafa Kara, "İbn Teymiyye'nin İlk Sûfîlere Ve Tasavvuf Eserlerine Bakışı", **UÜİFD**, Sayı.1, 1986, s. 67.

eseridir. Zikir, tesbih, tevbe ve istiğfarla ilgili âyetleri bir araya getiren Mekkî, “evrâdü’l-leyli ve’n-nehâr” başlığıyla da gündüz ve gecenin muhtelif dilimlerinde okunacak olan evrâdı ve bunların sayısını ayrı ayrı yazmıştır. Bu konuda yazılmış diğer önemli bir kitap Gazzâlî’nin *İhyâ-u ulûmi’d-dîn* adlı eseridir.¹⁴⁰ “Virdlerin Tertibi ve Geceleri İhya Etmek” başlığı altında geniş bilgi veren Gazzâlî gündüz yedi, gece dört ayrı vakitte zikir, Kur’an okuma ve tefekkür gibi virdlerle meşgul olunması gerektiğini kaydetmiş, virdlerin dinî - tasavvufî faydaları üzerinde durmuştur.¹⁴¹

Her ne kadar bazı çalışmalarda Abdülkâdir Geylânî’nin *el-Gunye* adlı eserinde evrâd okumanın edepleri ve rükünleri hakkında bilgi verildiği söylenmişse de¹⁴² ilgili eserde böyle bir bölüm bulunmamaktadır. Kitabın “Faziletli Ameller” kısmının sonunda bazı dualara yer verilmişse de bu duaların bazısı farklı hadis kitaplarından, bazısı da tasavvuf dönemine ait bazı tabakat kitaplarından alınmıştır. Tarikatler tarihinde en fazla vird, hizb ve dua metni yazan şeyhlerden olduğu söylenen¹⁴³ Abdülkâdir-i Geylânî’ye ait yegâne telif eser olarak görülen¹⁴⁴ *el-Gunye*’de on sayfa kadar yer tutması ve bu bölümde bulunan duaların yaklaşık on adet olması bu bilgiler ile çelişmektedir. Geylânî’nin kitabına aldığı bazı duaların konuları şu şekilde sıralanmıştır: Yolcunun hırsızdan korunma duası, birinin zulmünü def etmek için edilen dua, Hz. Peygamber’in (s.a.v) Hendek savaşında yaptığı dua, kaygıların

---

¹⁴⁰ Mustafa Kara, “Evrâd”, **DİA**, İstanbul, 1995, C.XI, s. 533-534.

¹⁴¹ Gazzali, **İhya**, s. 314.

¹⁴² Mustafa Kara, A.g.m.

¹⁴³ Hür Mahmut Yüceer, “Tarikat Geleneğinde Evrad” **Keşkül Üç Aylık Tasavvuf ve Kültür Dergisi**, Sayı. 30, 2014, s. 73.

¹⁴⁴ Gürer, **Abdülkâdir Geylani Hayatı, eserleri ve görüşleri**, s. 110.

gitmesi ve borçların edası için yapılan dua, borç için başka bir dua, korku için okunacak başka bir dua, iki adet kendi duası ki bu dualardan bir tanesi umumi bir dua olup günlük ihtiyaçların giderilmesinden, günahların affından, hastalıkların definden bahsetmekteyken, diğeri bir hatim duasıdır.¹⁴⁵ Bu hatim duasında Kuran-ı Kerim okunduktan sonra söylenen “ Allah doğru söyledi” ifadesinin her bir paragrafın başına konması dikkat çekicidir. Müellifin meselelere pratik olarak yaklaşip çözümler üretmeye çalıştığını, onların nazari, resmî ve şekli yönleri ile uğraşmayıp esaslar ve sonuçlar üzerine odaklandığını vurgulayan yorumlar¹⁴⁶ evrâd kısmında da karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma istisnalar Besmele'nin tefsirini yaptığı bölümde Besmele duası¹⁴⁷ ve mübarek gün ve geceler kısmında zikrettiği Recep ayına ait bazı dualardır.¹⁴⁸ Bu dualarda müellif tasavvufî bir üslup kullanmıştır.

17. TEVBE

Arapça'da tevbe (tevb, metâb) “geri dönmek, rücû etmek, dönüş yapmak” anlamına gelen ve “dinde yerilmiş şeyleri terk edip övgüye lâyık olanlara yönelme” biçiminde tanımlanan tevbe¹⁴⁹; tasavvufta çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Bu tarifler tövbenin yönünü ve niteliklerini göstermesi bakımından önem taşır. Sehl et-Tüsterî, “Tövbe kulun günahını unutmamasıdır” derken Cüneyd-i Bağdâdî tövbeyî, “Kulun günahını

---

¹⁴⁵ Geylâni, *el-Gunye*, C.II, s. 252-263.

¹⁴⁶ Gürer, *Abdülkâdir Geylani Hayatı, eserleri ve görüşleri*, s. 183.

¹⁴⁷ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s. 224 Bkz. “el-Gunye'de işâri tefsir” Başlıklı bölüm.

¹⁴⁸ Geylâni, *el-Gunye*, C.II, s. 328.

¹⁴⁹ Bekir Topaloğlu, “*Tevbe*”, *DİA*, İstanbul, 2012, C. XXXXI, s. 209.

unutmasıdır” şeklinde tarif etmiştir. Sehl’in tarifi henüz sülûkün başında olan ve günaha bulaşması ihtimali bulunan mürîdlerle, Cüneyd’in tarifi, Allah’ın büyüklüğü düşüncesine dalan ve O’nu zikretme halinde bulunan hakikat ehli ve âriflerle ilgilidir. Cüneyd’e göre kulun tövbeden önceki günahkâr olma durumu cefa hali, tövbeden sonraki durumu ise vefa/safâ halidir.¹⁵⁰ Tasavvuf klasiklerinde tövbenin tariflerinden, çeşitlerinden, derecelerinden, faziletinden, lüzumundan, mahiyetinden, kapsamından, özelliklerinden, hükümlerinden, şartlarından, rükünlerinden, neticelerinden, faydalarından, kabul edildiğine dair alâmetlerden ve tövbekârların hallerinden geniş biçimde bahsedilmiştir. Geylâni de ilgili eserde tevbe konusuna geniş bir yer vermiştir. Tevbeyi gerektiren günahların bir tasnifini yapmış ve ismini zikretmediği “bazı âlimler” den naklen on yedi kadar büyük günahı bahsetmiştir. Bu günahların dördü kalbe, dördü dile, üçü mideye, ikisi tenasül uzvuna, ikisi ele, biri ise ayağa aittir.¹⁵¹ Küçük günahların sayısının belirlenemeyeceğini ifade eden müellif bu günahları bilme yollarını dini deliller ve basiret nuru olarak işaret etmiştir. Bu işaret müellifin keşfi bir bilgi kaynağı olarak gördüğünün de bir delili olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçük günahların bağışlandığına emin olunmaması gerektiğini ifade eden Geylani ismini vermediği bir şairden şöyle bir iktibas yapmıştır : “Büyük ve küçük bütün günahlardan sıyrıl. Takva, dosdoğru olmak isteyip kolları sıvayan kişinin böyle yapmasını gerektirir. Dikenli bir yolda yürüyen kişi pür-dikkat yürür; gördüğü dikenlerin ayağına batmaması için gözükmeyen dikenlerden bile kendini korumaya çalışır. İşte sen de öyle ol. Hiçbir günahı, küçük diye önemsemezlik etme. Çünkü

---

¹⁵⁰ Süleyman Uludağ, “*Tevbe* [Tasavvuf]”, **DİA**, İstanbul, 2012, C. XXXXI, s. 284.

¹⁵¹ Geylâni, **el-Gunye**, C.I, s. 229.

çakıl taşlarından oluşan dağlar, hiç de küçük değildir.”¹⁵² Tevbeyi gerektiren hususların kişiden kişiye farklılık gösterdiğini ifade eden Geylâni; avâmın, işledikleri günahlardan dolayı tevbe etmelerini; havastan olanların ise gaflete düştükleri için tevbe etmekle mükellef olduklarını ifade ederken, havâssu’l - havâs zümresinden olanların sırf kalplerinin dahi Allah’tan gayri bir şeye meylettiklerinde bile tevbe etmeleri gerektiğini vurgular.¹⁵³ Müellif, Zünnun el-Mısırî’nin “Avamın işledikleri günahlar yüzünden; havasın ise gaflete düşmeleri yüzünden tevbe etmeleri gerekir” ifadesini ve Ebu’l-Hüseyin en-Nûri’nin “Tevbe, Allah’ın zatı dışında her şeyden vazgeçmektir” şeklindeki tevbe izahlarını da nakletmiştir.¹⁵⁴ Hz.Adem, Hz. İbrahim, Hz. Süleyman ve Hz.Muhammed’in (s.a.v) tevbelerinden bahseden müellif her biri insanların yöneticisi ve Allah’ın yeryüzündeki halifesi olan bu büyük insanlar bile tevbe ettiklerine göre sâir insanların tevbe etmemelerini şaşkınlık olarak nitelendirmektedir. Ayrıca müellif İslam şeriatının emrettiği ve yasakladığı hususların bâtini ve zahiri olmak üzere iki noktada toplandığı ve bu emir ve yasakların batini olanlarının zahiri olanlarının fıkıh ilminin batini olanlarının da tasavvuf ilminin ilgi alanına girdiği bilgisini¹⁵⁵ teyit ederek namaz, oruç, zekat, hac, ve bedenle işlenen günahlardan uzak durmak gibi sadece gözüken (zahir) ibadetlere aldanarak onları yapmayı yeterli bulmamak gerektiğini ve takva, verâ, zühd, sabır, rızâ, kanaat, tevekkül, yakîn, gönül temizliği, cömertlik, nimete şükür, niyet, ihsan, hüsn-ü zann, güzel ahlak, başkalarıyla güzel geçinmek, güzelce ibâdet etmek,

---

¹⁵² Geylâni, **el-Gunye**, C.I, s.230.

¹⁵³ Geylâni, **el-Gunye**, C.I, s.231.

¹⁵⁴ Geylâni, **el-Gunye**, aynı yer.

¹⁵⁵ H. KamilYılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar**, İstanbul, Ensar Yay., 2010, s. 19.

doğruluktan ayrılmamak gibi manevi ibadetlerin ifa edilmemesinin tehlikelerini vurgulamaktadır.¹⁵⁶ Müellifin ayrıca tevbeyle namaz tevbesi, oruç tevbesi, zekat tevbesi, hac tevbesi, cana yönelik günahların tevbesi, mala yönelik günahların tevbesi, birinin itibarına yönelik günahların tevbesi gibi bölümlere ayırması da dikkat çekicidir.¹⁵⁷

18. VERÂ

Haram ve mekruh olan şeyleri terk ettikten sonra haram ve mekruh oluşu şüpheli olan hususları ve helal ve mübahların ihtiyaçtan fazlasını terk etmek olan verâ zerre kadar olsa da kimsenin hakkını üzerine geçirmemek olarak tarif edilmiştir.¹⁵⁸ Ayrıca Allah'ın hoşuna gitmeyen şeyden uzak durmak anlamında kullanılmıştır.¹⁵⁹ Geylâni'ye göre ise günahlarından kurtulduktan sonra kendini Allah'a ibadete adayınca verâ yoluna girmiş olur. Çünkü kul, her iki cihanda ancak bu yolla kulların elinden ve Allah'ın azabından kurtulur. Çünkü kıyamet gününde kişi, ancak kul haklarından ve dünyada iken dinin tasvip etmediği şeyleri yapmasından dolayı hesaba çekilir. Henüz dünyada iken kendi hesabını yapıp insanlardan sadece kendisine ait olanları alan, kendisine ait olmayanları elinin tersiyle iten ve kıyamet

---

¹⁵⁶ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s. 234.

¹⁵⁷ Geylâni, *el-Gunye*, aynı yer.

¹⁵⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 379.

¹⁵⁹ Ebû Abdulah Hâris el-Muhâsibi, *er-Riâye li Hukukillah*, Beyrût, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y, s. 41.

gününde uzun uzadıya hesaba çekilmekten endişe eden bir kişinin hesaba çekilmesi için herhangi bir sebep yoktur.¹⁶⁰

19. TAKVÂ

Selef takvânın tarifi hakkında muhtelif beyanlarda bulunmuş olsa da İmam-ı Kuşeyrî'nin tarifi daha şumullü bulunmuştur.¹⁶¹ Ona göre takva önce şirkten sakınmak, daha sonra günahlardan ve isyandan kaçınmak sonra ise şüpheli şeylerden uzak durmaktır. Bir sonraki adımda ise lüzumsuz işleri bırakmaktır.¹⁶² Genel üslûbunda olduğu gibi daha önceki tasavvuf büyüklerinden takva tarifi ile ilgili iktibaslarda bulunan Geylâni her hangi bir tarifi tercih ettiğini belirtmemiştir. Müellifin takvânın emârelerini sayması da dikkat çekicidir.

Ona göre takvânın emâreleri: Dilini gıybetten korumak, başkası hakkında kötü düşünmekten kaçınmak, başkaları ile dalga geçmekten uzak durmak, harama bakmamak, doğru sözlü olmak, kendini beğenmemek için Allah'ın kendisine olan nimetini bilmek, malını hak yolunda harcamak, gururlanıp kibirlenmemek, beş vakit namazı vaktinde kılıp rükû ve secdelerine dikkat etmek, Ehl-i sünnetin yolunda sebat etmektir.¹⁶³

---

¹⁶⁰ Geylâni, **el-Gunye**, C.I, s. 248.

¹⁶¹ Müellifi Belirtilmemiş, "Takvâ ve Örf", **İslâm Mecmûası**, Sayı.13, 1330, s. 386.

¹⁶²Kuşeyri, **Risâle**, s. 173.

¹⁶³ Geylâni, **el-Gunye**, C.I, s. 256.

2. BÖLÜM

EL-GUNYE'DE İŞÂRİ TEFSİR, KELÂM VE TASAVVUF

1. EL-GUNYE'DE İŞÂRİ TEFSİR

İşâri tefsir; Kur'ân-ı Kerîm'in sırlarını kavramış olan muhakkik ulemânın, âriflerin ve bir kısım sülûk erbâbının, ilâhi ilham ve Rabbani bir fetihle âyetleri, zâhir manalarını iptâl etmemek tefsir etmeleridir.¹⁶⁴ Hadis, fıkıh ve kelâm âlimlerinin dil kurallarına, âyet ve hadislerle diğer rivâyetlere, akıl ve duyu verilerine dayanarak ortaya koydukları tefsirlerin yanında zâhidler ve mutasavvıflar da kendilerine has bir bilgi aracı olarak kabul ettikleri ilham ve mânevî tecrübelerine göre Kur'an'ı yorumlamaya çalışmışlardır. Bu yorumlar, I ve II. (VII ve VIII.) yüzyıllarda nisbeten dış anlamından farklı şekilde açıklanmaya elverişli az sayıdaki âyetlerle sınırlı tefsir tarzında ortaya çıkmıştır. Daha sonra ise bu sınır genişletilmiş ve böylece önemli miktarda âyetlerin tasavvufî yorumlarını içeren tefsirler görülmeye başlamıştır. Sûfîler, Kur'ân-ı Kerîm'de işârî ve bâtınî mânalar bulunduğunu kanıtlamak için başta Kur'an'ı tefekkür, tedebbür, tezekkür ve tertîl ile okumayı öğütleyen âyetler olmak üzere (meselâ bkz. el-Bakara 2/219, 266; el-En'âm 6/50; Sâd 38/29; Muhammed 47/24; el-Müzzemmil 73/4) bazı âyetlerle hadisleri delil göstermişlerdir.¹⁶⁵ Mutasavvıfların vücuda getirdikleri başlıca tasavvufî/İşari tefsirler: Ebû Abdurrahman Sülemî (v.412/1021)'nin *Hakâiku't tefsîr*'i, Abdülkerim Kuşeyrî (v.465/1072)'nin *Letâifu'l İşârât*'ı, Abdürrezzak Kâşânî'nin (v.736/1335)

---

¹⁶⁴ Yunus Emre Gördük, **Tarihsel ve Metodolojik açıdan İşari Tefsir**, İstanbul, İnsan Yay., 2013, s. 38-39

¹⁶⁵ Süleyman Uludağ, "*İşari Tefsir* ", **DİA**, İstanbul, 2001, C. XXIII, s. 425.

Te'vilât'ül-Kur'an'ı, Nimetullah Nahcuvânî'nin (v.1496) *el-fevâtihu'l ilâhiyyesi*, Bursalı İsmail Hakkı'nın (v.1137/ 1725) *Ruh'ul-beyân*'ı olarak sayılabilir.¹⁶⁶

1.1. Abdülkâdir Geylâni'nin Müstakil Tefsiri

Abdülkâdir Geylâni'nin tefsiri ve tefsire ait görüşleri üzerinde farklı tartışmalar ve iddialar cereyan etmektedir. Bir yandan âyet ve hadislerin zahir manalarına dayanarak İslam inancını Hanbelî mezhebi istikametinde izah ettiği asla tevile gitmediği ifade edilirken¹⁶⁷ diğer yandan 2009 yılında Beyrut ve İstanbul'da kendisine nisbet edilen ve içinde vahdet-i vücud düşüncesi çerçevesinde bir çok yorum yer alan Tefsiru'l Ceylâni isimli tefsir neşredilmiştir. Araştırmacılar tarafından mezkur tefsirin Abdülkâdir Geylâni'ye ait olmadığı delilleri ile ortaya konmuş ve aslında eserin Konya Akşehir'de medfûn olan Nakşibendî Baba Nimetullah Nahçivânî'ye ait olduğu öne sürülmüştür.¹⁶⁸ Prof.Dr. Necdet Tosun ve Orkhan Musakhanov'un görüşlerine göre; *Tefsiru'l Ceylani* ismi ile basılan eser ile Nahçivani tefsiri karşılaştırıldığında bu iki eser yüzde 80 oranında aynı olup *Tefsiru'l Ceylani* adıyla basılanın bazı cümlelerinde kısaltmalara gidilmiştir. Eğer bugün elimizde tefsirin Geylâni'ye nispet edilen ve istinsah tarihi, Nahçivânî'nin eseri telif ettiği (ve nüshası Topkapı Sarayı'nda olan) hicri 901 tarihinden daha eski bir yazma nüsha olsaydı, bu durumda eserin kısa versiyonunun önce Geylâni tarafından yazıldığı, sonra Nahçivânî tarafından bazı küçük ilaveler ile genişletildiği ihtimali üzerinde durulabilirdi. Ancak Geylâni'ye nispet edilen nüshaların ya tarihsiz ya da

---

¹⁶⁶ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 60.

¹⁶⁷ Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998, s. 135.

¹⁶⁸ Orkhan Musakhanov-Necdet Tosun, "Tefsiru'l Ceylâni'nin Abdülkadir Geylâni'ye Nisbeti Meselesi" , *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı. 33, 2014, s. 3.

hicri 1275 gibi çok geç dönemlere ait olması bu ihtimali ortadan kaldırmakta ve bir müstensihin tasarrufu ile küçük kısaltmalar yapıldıktan sonra başka bazı müstensihlerce sehven Geylâni'ye nispet edildiği kanaatini güçlendirmektedir.

Eserin içeriğinde İbnü'l Arabî (v.638/1240) ve sonrasında gelişen tasavvuf terimlerinin sıkça kullanıldığı görülmekte ve tefsirin omurgasını vahdet-i vücûd düşüncesinin teşkil ettiği müşahede edilmektedir. Oysa Geylâni'nin *el-Fethü'r-Rabbâni* ve *el-Gunye* gibi eserlerinde böyle bir üslûp yoktur. Ayrıca bu tefsirde İbnü'l Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem* isimli eserinden nakiller vardır. Oysa bilindiği üzere İbnü'l Arabî Geylâni'den sonra yaşamıştır. Dolayısı ile İbnü'l Arabî'nin *Fususu'l-Hikem* 'inden nakil yapan bu tefsirin yazarı, daha sonra yaşamış biri olmalıdır ki hicri 920'de vefat eden Nahçivâni tarih olarak da buna uygundur. İstanbul neşrinin muhakkiki M.Fâdıl Geylâni, önsözde eseri takdim ederken “Şeyh vahdet-i vücût felsefesinden tamamıyla uzaktır. Bu tefsirde vahdet-i vücûd konusunda nakledilen cümleler, şeyhe ilâve ve izâfe edilmiştir” der. Bu ifade tefsirin muhtevası ile örtüşmemektedir. Çünkü vahdet-i vücûd bağlamındaki cümleler eser içinde birkaç tane değildir. Neredeyse tefsirin tümü bu düşünce üzerine bina edilmiştir.¹⁶⁹

---

¹⁶⁹ Orkhan Musakhanov - Necdet Tosun, “ **Tefsiru'l Ceylâni'nin Abdülkadir Geylâni'ye Nisbeti Meselesi**”, s. 8-11. ; Bahsi geçen eseri “Geylâni Tefsiri” olarak tercüme eden heyetin içinde bulunan Prof. Dr. Dilâver Gürer kendisi ile yaptığımız 21.05.2015 tarihli telefon görüşmesinde Nahçivani tefsiri ile bu tefsiri karşılaştırdığını ve ulaştığı kanaatin bu tefsirin Nahçivani'nin eseri olmadığı yönünde olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Nahçivani bu tefsiri genişletmiş ve metinde bulunan dilbilgisi hatalarını tashih etmiştir. Ayrıca bu metnin Geylâni'ye nisbeti de şüphelidir. Fakat bu tefsiri Nahçivani'ye isnad etmek de doğru olmayacaktır.

1.2. El-Gunye’de Tefsir

El-Gunye’nin üçüncü bölümünün başlığı “Kur’an ve hadislerden nasihatler” şeklinde verilmiştir. Bu bölümde müellif beş başlık altında değişik konulara değinmiştir. Bu başlıklar; İstiâze âyetinin tefsiri, Besmele Âyetinin Tefsiri, Tevbe, Takva ve Mübarek ay ve günler olarak verilmiştir. Özellikle ilk iki bölümde tefsir verileri müellifin tefsir anlayışı açısından önem arz etmektedir.

1.3. El-Gunye’den Tefsir Örnekleri

Abdülkâdir Geylâni ; “*Kur’an okunduğu zaman o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.*”¹⁷⁰ Âyetinin Sonundaki üç âyet hariç Mekke’de nazil olduğunu ifade ettikten sonra surenin kelime ve harf sayılarını arz etmiş ve sebep-i nüzulüne geçmiştir. Müellif âyetin iniş sebebini müfessirlerden naklettiğini ifade ederek şu şekilde açıklamıştır: Hz. Muhammed (s.a.v) Mekke’de Necm ve Leyl surelerini sabah namazında yüksek sesle okumaktaydı. “*Şimdi baksanıza şu Lât’a, Uzza’ya! Ve bir de şu geride olan üçüncüleri Menat’a!*”¹⁷¹ âyetlerine gelince uyuklar gibi oldu. Şeytan bunu fırsat bildi ve Peygamberimizin diline “el-garânîku’l ûlâ, indehe’s-şefâatü türteca” yani “ Evvelki kuş gibi olan putların (Garânik) onlara aracılık etmesi umulur” sözleri dökülürdü. Müşrikler bu kelimeleri duyunca hoşlarına gitti. Çünkü onlar putların kendileri için Allah katında aracılık edeceğini ileri sürüyor ve “Onlar Allah indinde bizim şefaatçilerimizdir” diyorlardı. Müşrikler putları kuşlara benzetmişlerdir. İşte bu âyetleri duyunca müşrikler de peygamberimiz (s.a.v) ile beraber secde ettiler. İşte

---

¹⁷⁰ Nahl 16/98.

¹⁷¹ Necm 53/19-20.

bütün müşriklerin pek hoşuna giden bu iki cümle, şeytanın bir aldatmacası ve tuzağıdır. Putların isimlerini saydıktan sonra bunları peygamberimizin (s.a.v) diline ansızın düşürüvermiştir. Şeytanın çabaları ile bu iki söz insanlar arasında çabucak duyuluverdi ve bu haber, tâ Habeşistan'a kadar ulaştı. Akşamleyin Cebrail a.s gelerek “Bu iki sözden Allah’a sığın, Rabbimiz böyle bir şey indirmede ve emretmedi” dedi. Bunun üzerine önce *“Senden önce hiç bir resul veya nebî göndermedik ki, halkının hidâyetini umarak gayret gösterdiğinde, Şeytan onun temennisi hakkında bir vesvese vermek, ümidini kırmak istemesin. Ama Allah, şeytanın attığı o vesveseyi giderir, sonra da âyetlerini sapasağlam, muhkem kılar. Zira Allah alîmdir, hakîmdir (her şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir).”*¹⁷² Âyeti nâzil olurken akabinde Hazreti Peygamber’e (s.a.v) Allah’a sığınması emredilerek Nahl Suresinin 98. âyeti indirildi.¹⁷³

“İslâm literatüründe garânîk kelimesi, Hz. Peygamber’in müşriklerin gönlünü İslâm’a ısındırmayı arzu ettiği bir sırada, şeytanın telkiniyle vahiylerle Allah kelâmı olmayan bazı sözler karıştırdığını ve daha sonra Cebrail’in (a.s) ikazıyla bundan vazgeçtiğini iddia eden rivâyetler münasebetiyle kullanılmış ve daha çok Necm süresiyle (53/19-20) Hac süresindeki (22/52-54) âyetlerin nazil oluşuna ilişkin tartışmalara konu olmuştur. Garânîkle ilgili ilk rivâyet erken devir siyer yazarlarından İbn İshak’a aittir. Onun, Habeşistan’a hicret eden müslümanların Mekke’ye dönüşlerinden söz ederken naklettiğine göre Resûl-i Ekrem (s.a.v) kendisine nazil olan Necm sûresini okumaya başlamış, yanında bulunan müslüman-

---

¹⁷² Hacc 22/52.

¹⁷³ Geylânî, **el-Gunye**, C.I, s.195-196; Taberi, Kurtubî, Keşşâf gibi ana tefsirler kategorisine giren tefsirlerde ve işâri tefsirlerde bu sebab-i nüzûle rastlayamadık.

müşrik herkes onu dikkatle dinlemiş, fakat “Gördünüz mü Lât ile Uzzâ’yı” (53/19) mealindeki âyete geldiğinde şeytan, “Andolsun ki bizi Allah’a yaklaştırmaları için onlara tapıyoruz” (والله لنعبدهنَّ ليقربونا إلى الله زلفى) şeklindeki bir cümleyi araya sokunca müminlerin bir kısmı tasdik etmiş, bir kısmı kabul etmemiş (Diğer kaynakların kaydettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v), secde etmeyi emreden sûrenin son âyetinin gereğini yerine getirmek üzere secde etmiş, müşrikler de onunla birlikte secdeye kapanmışlar, Şeytan ise âyet diye kattığı ibareyi müşriklere öğretmiş ve onlar tarafından durmadan tekrar edilmesini sağlamış, bu durum Hz. Peygamber’i (s.a.v) çok üzmüş; Cebrail (a.s) gelince söz konusu ibareyi ve onunla ilgili olarak aldığı tepkileri anlatmış, Cebrail de (a.s) bu ibarenin sorumluluğunu taşımadığını belirterek Allah’tan getirmediği metinleri insanlara okuduğunu ifade etmiş. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem’i (s.a.v) korku ve telâş almış. Bu sırada onu teselli etmek için şu âyet nazil olmuştur: *“Biz senden önce hiçbir Resûl ve nebî göndermedik ki o, vahyedilenleri okuduğu zaman şeytan okuduklarına bir şey karıştırmış olmasın. Ancak Allah şeytanın karıştırdıklarını iptal eder, kendi âyetlerini de sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir”* (el-Hac 22/ 52).¹⁷⁴

Hadiseyi anlatan Geylâni bu olayın sabah namazı kılınırken olduğunu ifade ederken, yukarıda da ifade edildiği üzere olaydan ilk bahseden İbn İshâk böyle bir detaydan bahsetmemektedir.

İslâm tarihinde “Garânik” hadisesi olarak anılan bu hadise ile ilgili bilgilerde bir takım çelişkiler bulunduğundan dolayı âlimler bu konuyu farklı şekillerde değerlendirmişlerdir. Taberi, Zemahşeri, İbn Atıyye el-Endelüsî, İbn Teymiyye, İbrahim el-Kûrânî, Ferîd Vecdî, Râsim Avni Efendi, Mahmud Esad Efendi,

¹⁷⁴ İsmail Cerrahoğlu, “Garânik”, **DİA**, İstanbul, 1996, C. XIII, s. 362-363.

Muhammed Hamîdullah gibileri bu hadisenin bir vâkıâ olduğunu değişik açıklamalar ile kabul ederlerken Ferrâ el-Begavî, Kastallânî, İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fidâ, İbn Kesîr, Süyûtî gibi âlimler rivâyetlerin hepsi doğru ve güvenilir olmadığından hadisenin tutarlı bir şekilde tevil edilmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Başta Ebû Mansûr el-Mâtürîdî olmak üzere Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Kâdî İyâz, Fahreddin er-Râzî, Kurtubî, Kirmânî, Aynî, Şevkânî, Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî gibi âlimler ise bu hadisenin tamamen uydurma olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁷⁵

İlgili âyetin sebebi nüzulünde Garânik hadisesini esas alan Geylânî bu tasnifin birinci katagorisinde yer almıştır. Bir zındık uydurması, safsata ve Kur'an'a ve peygambere çirkin iftira olarak da ifade edilen¹⁷⁶ Garânik hadisesi Abdülkâdir Geylânî'nin görüşleri de dikkate alarak yeniden değerlendirilebilir.

Garanik hadisesini, Neml Sûresinin ilgili âyetinin sebab-i nüzûlü olarak takdim eden müellife göre istiâze âriflerin kalplerinde bulunan marifet nurunun ışmasıdır, eğer bir kimse ariflerden değilse takva sahiplerinin Allah'a sığındığı gibi sığınarak bu mertebeye erişebilir.¹⁷⁷ Alimden farklı olarak tahsil ve çalışma sonucunda ulaşılan bir ilimle değil ilhâm ve hâl ile ulaşılan bir irfana sahip olan kimse şeklinde¹⁷⁸ izah edilen ârif kelimesinin bu çerçevede kullanımı da tasavvuf ıstılahatının Geylânî'nin tefsirindeki kullanımına bir misal olarak değerlendirilebilir.

---

¹⁷⁵ İsmail Cerrahoğlu, "*Garânik*", aynı yer.

¹⁷⁶ Aksekili Ahmed Hamdi, **Bir Zındık Uydurması Ğaraniq Safsatası, Kurân'a ve Peygambere Çirkin İftira**, İstanbul, İşaret Yay., 2003.

¹⁷⁷ Geylânî, *el-Gunye*, C.I, s. 199.

¹⁷⁸ Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, Otto Yay., 2014, s. 52.

Ayrıca şeytanın Kur'an-ı Kerimde "İnsanların sudurlarına vesvese verici"¹⁷⁹ sıfatı ile sunulmasından hareketle müellif kalbe gelen altı çeşit düşünceden bahsetmektedir.¹⁸⁰ Yakın kaynaklı düşüncelerin imanın özü ve ilmin kaynağı olduğunu ifade eden müellife göre bu düşünce "Havass"a ait öz hakikati içerir. Ayrıca ona göre beden in iki ayrı bölgesinden birinde akıl, diğ erinde ise heva vardır. Bunlar baskın iradeleri ile bedeni yönetmeye çalış ırlar. Akıl tevfi k için heva ise iğ va için ç abalar. Kalpte parlak iki nur bulunup bunlar ilim ve imandır. Bütün bunlar ise kalbin araç gereç leri olup kalp ise sanki bir melik diğ erleri ise onun adına ç alış an askerleridir.¹⁸¹

"Süleyman'dan ve o, Rahman, Rahim Allah'ın ismiyle"¹⁸² âyetinin tefsirinde ise Süleyman (a.s), Belkıs ve Hüd hud arasında geçen hadisleri klasik tefsir müktesebatı çerçevesinde aktaran müellif ayrıca; "Besmele'nin Tefsiri" başlıklı bir fasıl açmıştır. Bu bölümde daha çok iş âri yorumlarda bulunan müellif in bu telif tarzından farklı tefsir üslupları kullandığı da anlaşılmaktadır. Bu bölüme başlangıç olarak Said el-Hudri'den naklen bir rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyete göre: Hz.İsa'yı annesi okuma yazma öğrenmesi için mektebe göndermişti. Hocası ona, "Bismillahirrahmanirrahim de" dedi, İsa (a.s) "Bismillah ne demek, biliyor musun ?" diye sordu. Hocası : "Hayır, bilmiyorum" dedi. Bunun üzerine Hz.İsa (a.s) şu cevabı verdi: "Be harfi Allah'ın Bahası, Sin harfi Allah'ın Senası, Mim harfi de Allah'ın memleketi (Hükü mranlık ve hâkimiyeti) demektir."¹⁸³

---

¹⁷⁹ Nâs 114/5.

¹⁸⁰ Ayrıntılar için Bkz.Havâtır bölümü.

¹⁸¹ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s. 206.

¹⁸² Neml 27/30.

¹⁸³ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s. 221.

Besmelenin harflerinin işâri manalarını vermek tasavvufî tefsir geleneğinde rastlanılan bir durumdur. Meselâ Sehl et-Tüsteri (v.283/896) de Be harfine Allah'ın Bahası, Sin harfine Allah'ın Senası, Mim harfine de Allah'ın Mecdi manasını vermiştir.¹⁸⁴ Yukarıdaki Hz.İsa (a.s) rivâyetinden sadece Mim harfine verilen mana itibarı ile ayrılmaktadır. Sülemi (v.412/1021) ise Tüsteri'nin yorumunu Hz.Peygamber'den gelen bir rivâyet olarak aynen zikretmiş ve bu harflere verilen değişik anlamları da ortaya koymuştur.¹⁸⁵ Ayrıca Geylâni Besmelenin cennet bahçelerinden bir bahçe olduğunu ifade ederek her harfinin özel bir açıklaması olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Besmelenin her bir harfi Allah'ın çeşitli isimlerine delalet eder. Be harfinin işaret ettiği isimler: Bâri, Basir, Bâsıt, Bâki, Bâis, Berr. Sin harfinin delalet ettiği isimler: Semi, Seyyid, Seriu'l Hisab, Selâm, Sâtir. Mim harfinin delalet ettiği isimler Melik, Malik, Mennan, Mecid, Mü'min, Müheymin, Muktedir, Mukât, Mükrim, Mün'im, Mütefaddıl, Musavvir. Bu isimleri sıralarken müellif aynı zamanda her bir ismin altına o isim ile alakalı bir Âyet-i kerimeyi misal olarak vermiştir. Be ve Sin harfleri için verdiği Âyetler şu şekilde sıralanmıştır:

Bâri : *“O, yaratan, var eden, şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şânını yüceltmektedirler. O, galiptir, hikmet sahibidir.”*¹⁸⁶

---

¹⁸⁴ Sehl et-Tüsteri, **Tefsiru'l Kur'âni-l Azim**, Beyrut, Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 2002 (Çevrimiçi) www.altafsir.com, 26.03.2015.

¹⁸⁵ Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin Sülemi, **Tefsirü's -Sülemi** (thk. Seyyid Umran), Beyrut, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004 (Çevrimiçi) www.altafsir.com 26.03.2015.

¹⁸⁶ Haşr 59/24.

Basîr : “Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini bilir. Allah yaptıklarınızı görendir.”¹⁸⁷

Bâsıt : “Allah dilediğine rızkını bollaştırır da daraltır da. Onlar dünya hayatıyla şımarıldılar. Oysa ahiretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir.”¹⁸⁸

Bâkî : “Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâkî kalacak.”¹⁸⁹

Bâ’is : “Kıyamet vakti de gelecektir; bunda şüphe yoktur. Ve Allah kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır.”¹⁹⁰

Bârr : “Gerçekten biz bundan önce O'na yalvarıyorduk. Çünkü iyilik eden, esirgeyen ancak O'dur.”¹⁹¹

Semî : “Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, öyle değil; yanlarındaki elçilerimiz (hafaza melekleri de) yazmaktadırlar.”¹⁹²

Seyyid : “Allah sameddir.”¹⁹³

Serî’ul-Hisâb : “İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; nihâyet ona vardığında orada herhangi bir şey

---

¹⁸⁷ Hucurat 49/18.

¹⁸⁸ Râd 13/26.

¹⁸⁹ Rahman 55/26-27.

¹⁹⁰ Hac 22/7.

¹⁹¹ Tûr 52/28.

¹⁹² Zuhruf 43/80.

¹⁹³ İhlâs Sûresi 112/2. ; Müellif âyetteki Samed kelimesi ile Seyyid kelimesi arasında bir anlam bağlantısı kurmuştur.

*bulamamış, üstelik yanibaşında da (inanmadığı, kendisinden sakınmadığı) Allah'ı bulmuştur; Allah ise, onun hesabını tastamam görmüştür. Allah hesabı çok çabuk görür.*¹⁹⁴

Selâm : *“O, öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. O, mülkün sahibidir, eksiklikten münezzehtir, selâmet verendir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır, üsündür, istediğini zorla yaptıran, büyüklükte eşi olmayandır. Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden münezzehtir.*¹⁹⁵

Sâtir : *“Bu Kitap mutlak galip, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan, tevbeyle kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibi Allah tarafından indirilmiştir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş ancak O'nadır.*¹⁹⁶

Ayrıca yine harflerden yola çıkarak Be harfinin Bâri, Sin harfinin Settâr, Mim harfinin ise Mennan ismini işaret ettiğini ve yine Be harfinin (Berî ani'l-evlâd) Evlat edinmekten münezzehtir, (Semî'ul - Esvat) Bütün sesleri duyan ve (Mucibu'd-deavat) dualara icabet eden lafızlarına bir remz olduğunu ve son olarak ta Be harfinin tövbekarların ağzı (Bükâ), Sin harfinin abidlerin Secdesi (Sücut), Mim harfinin ise günah işleyenlere ait bir mazeret beyanı (Ma'zira) olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁷

Ayrıca müellif Arapçanın değişik harf ve kafiye imkânlarını kullanarak “Bismillah de” diyerek başlayan bir ayrı fasılda besmele okumanın güzelliklerini edebi bir şekilde ifade etmiştir : “Bismillah de, Allah'ın affını bulacaksın. Böyle ise senin okuyucudan (Kâriden) dinlediğini, “Bâri” olandan dinlediğinle sen kıyas et! Gam ve kederin

---

¹⁹⁴ Nûr 24/32.

¹⁹⁵ Haşr 23/23.

¹⁹⁶ Mü'min 40/3.

¹⁹⁷ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s. 225-226.

baki iken böyle okunuyorsa eğer Rabbinin ikramı câri iken okumak nasıl olurdu acaba...”¹⁹⁸

Bu ifadelerin devamında “Sevdiği kullarına esrarını talim eden, kalplerini tenvir edip esrarını emanet eden Allah’ın adıyla..” cümlesindeki kalplerin tenviri, sırların emaneti gibi tasavvufî istilâhlar dikkat çekmekte olup ayrıca “Âbid kulları ile şehirleri imar eden, onları yeryüzünü ayakta tutan birer direk yapıp bir beşik haline getiren Allah’ın ismi ile ki onlar abdal kullarından olan kırklardır. Rablerini her türlü eş ve ortaktan tenzih ederler, her biri dünyada hakim, kıyamet gününde ise şefaathçidirler” cümlesi ile özellikle Ricalu’l Gayb meselesine işâret etmektedir.

Müellifin, tefsirini klasik işâri tefsir formatına benzer bir şekilde kaleme aldığı diğer bir âyet ise “*Öyle siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın bana nankörlük etmeyin*”¹⁹⁹ mealindeki âyettir. Geylâni zikrin faziletinden bahseden bu âyeti birçok müfessirden alıntılar yaparak açıklama yoluna gitmiştir. Nakledilen tefsir örneklerinin ortak özelliği işâri tefsir olmalarıdır. Bu tefsirlerin kaynaklarını tespit edilememiştir. “Denildi ki” ifadesinin ardından ortaya konulan bu tefsir örneklerinin müellifin kendisine ait olma ihtimali de vardır. Çünkü Geylâni isim vererek iktibas örnekleri de ortaya koymuştur. Meselâ ilk dönem Horasan sûfilerinden Fudayl bin Iyaz’dan (v.107/725) şu tefsiri almıştır : “Siz beni itaatınız ile hatırlayın ki ben de sevabımla sizi hatırlayayım.”²⁰⁰

---

¹⁹⁸ Geylâni, *el-Gunye*, aynı yer.

¹⁹⁹ Bakara 2/152.

²⁰⁰ Geylâni, *el-Gunye*, C.II, s. 68.

1.4. Abdülkâdir Geylânî'nin El-Gunye'sindeki Tefsir Anlayışına

Dâir Sonuçlar

İki âyetin Müellif tarafından yapılan tefsirinden şu sonuçları çıkarabiliriz:

- a- İbn Abbas (v.68/687-688), Mücahid (v.103/721) ve Mukatil b.Süleyman (v.150/767) gibi ilk dönem müfessirlerinden faydalanmıştır.
- b- Âyetlerin tefsirinde Sülemi (v.412/1021) ve Tüsteri (v.283/896) gibi Sûfi müfessirlerin tefsirlerinden doğrudan bir iktibasta bulunmasa da meseleleri ortaya koyuş şekli (Harflerden yola çıkarak manalandırma gibi) işâri tefsir sınırları içerisine girmektedir.
- c- Geylani'ye nispet edilen tefsirin kendisine aid olmadığı, kendisinin tek telif eseri olarak ifade edilen *el-Gunye*'de yer verdiği tefsir örneklerinden de net olarak anlaşılmaktadır. Çünkü *el-Gunye* içerisinde hiçbir vahdet-i vücûd ögesi barındırmaz iken söz konusu tefsir vahdet-i vücûd anlayışı üzerine bina edilmiştir.
- d- Müellif tefsirinde “ârif”, “marifet”, “kırklar” (erbâûn), “abdâl” gibi tasavvuf ıstılahatından kelimeleri de kullanmıştır.

2. EL-GUNYE'DE KELAM İLMİ VE TASAVVUF

Hz.Peygamber'in (s.a.v) saadet asrında tedvin edilmiş bir akaid ilmi bulunmadığı gibi yine tedvin edilmiş bir İslâmi ilim de mevcut değildi.²⁰¹ Asr-ı Saadette ve ashâb-ı kiram'ın ekserisinin hayatta bulunduğu devirde müslümanlar arasında akaid sahasında beliren her hangi bir ihtilaf, halledilmemiş bir müşkil yoktu.²⁰² Daha sonra tarihi süreç içerisindeki bir takım ihtilaf ve kafa karışıklıklarının giderilmesine müteveccih bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan ve "Allah Teâlâ'nın zât ve sıfatından, nübüvvet ve risalete ait mesâilden ve mebde ve mead itibarı ile mekûnatın ahvalinden İslâm kânunu üzerine bahs eden bir ilim"²⁰³ olarak tarif edilen ilm-i Kelam ile tasavvuf arasındaki interdisipliner sürecin muhteva ve tarihi hakkındaki yorumlar daha çok bu iki ilmin sâbit bir muâraza ve anlaşmazlık içinde olduğu noktasındadır. Sûfilerin sadece nakil ve istidlâle dayanan kelamcıları tenkit ettiği bilinmektedir.²⁰⁴ Ama iki görüş de ortak noktayı umumi anlamda Ebu Bekir Muhammed b. İshâk Buhâri Kelâbazi (v.380/990) ve sûfilerin akaide ait görüşlerinden bahsettiği *et-Taarruf* adlı eserinde bulmaktadır.²⁰⁵ Oysa Mutezile kelâmının zuhurundan bir buçuk asır sonra Ehl-i Sünnet âlimlerinin İman

---

²⁰¹ Bekir Topaloğlu, **Kelam İlmî**, İstanbul, Damla Yay., 2011, s. 19.

²⁰² Bekir Topaloğlu, **Kelam İlmî**, s.20.

²⁰³ Ömer Nasuhi Bilmen, **Muvaddah İlm-i Kelam Dersleri**, İstanbul, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1342, s. 3.

²⁰⁴ Süleyman Uludağ, **İslâm Düşüncesinin Yapısı – Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe**, İstanbul, Dergâh Yay., 2009, s. 136.

²⁰⁵ Bkz. Hülya Küçük, **Tasavvufa Giriş**, İstanbul, Dem Yay., 2011, s. 26; Ahmet Cahit Haksever, **Tasavvuf El Kitabı**, (Yay. Haz. Kadir Özköse), Ankara, Grafiker Yay. 2012, s.34; Bu eserdeki metin aynı ile Hasan Kamil Yılmaz'ın "Anahatları ile Tasavvuf ve Tarikatlar" adlı kitabından iktibas edilmiş sadece ana metinde yalnız başına zikredilen Kelabazi'nin yanına Muhasibi ve Gazzali de ilave edilmiştir.

meselerini akıl kaideleri ile teyit etme ihtiyacı hissetmeleri ve bunlardan birisinin de ilk tasavvuf klasiğinin sahibi olan Haris el-Muhasibi (v.243/857) olması,²⁰⁶ Kuşeyrî'nin (v.465/1072) *er-Risale* adlı eserinde on beş sayfa kadar sûfilerin kelâmî görüşlerinden bahsetmesi²⁰⁷, *Kutu'l Kulûb* sahibi Ebû Talip el-Mekkî'nin (v.386/996) kelâmın ana konularına kitabında yer vermesi²⁰⁸ ve nihâyetinde Geylânî'nin (v.561/1166) kitabında bu kelâmî konulara uzun bir bölüm ayırması gibi gerçekler pek dikkat çekmemiş gözükmemektedir.

2.1. El-Gunye'de Kelâm'a âit Kavramlar

El-Gunye'nin ikinci bölümünün ismi "İslam Akaidi ve Fırkaları" olarak konulmuştur. Müellifin yaşadığı devir ilmi açıdan İslâm âleminin en canlı, en hareketli ve en bereketli devirlerinden, altın çağlarından birine tevâfuk eder.²⁰⁹ Eşârî kelâmının bu dönemde Gazzali ile zirvesine ulaştığı ve nihai şeklini aldığı görülürken kelâm ilminin mantık ilmini İslâmî ilimler için bir ölçü olarak kabul etmesiyle birlikte, felsefe kelâm içerisine girmiş, başka bir ifadeyle kelâm felsefe yakınlaşması başlamıştır. Ebu'l Muîn en-Nesefî'nin (v.508/1115), *Tabsıratu'l-edille* ve Ömer en-Nesefî'nin (v.537/1143) *el-Akâid* isimli eserleri devrin önemli kelâm kaynaklarıdır.²¹⁰

---

²⁰⁶ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, s. 23.

²⁰⁷ Kuşeyri, *Risâle*, s. 15-29

²⁰⁸ Ebû Talip el-Mekki, *Kûtu'l-Kulûb*, C.2, s. 265.

²⁰⁹ Gürer, *Abdülkâdir Geylani Hayatı, eserleri ve görüşleri*, s. 48.

²¹⁰ Gürer, *Abdülkâdir Geylani Hayatı, eserleri ve görüşleri*, s. 49.

2.1.1. Mârifet

El-Gunye'nin Mârifetu's-Sâni' başlığı ile başlayan bölümünde müellif Allah'ı mârifetin temel şartlarından bahseder. Allah'ın bir ve tek olduğunu, hiçbir varlığa muhtaç, cisim, cevher, mürekkebe olmadığını, en büyük isimlere sahip olduğunu, var olan her şeyin rızık ve ecellerini belirleyen O olduğunu ve yarattıklarına muhtaç olmadığını belirtmektedir.²¹¹ Tasavvuf ehlinin ruhani halleri yaşayarak (iç tecrübeyle vasıtasız olarak) elde ettikleri bilgi anlamına gelen²¹² (mârifet) tasavvuf tarihinin ilk dönemlerinde üzerinde çok farklı görüşler serdedilmiş bir kavramdır. Ebû Nasr Serrac (v.378/988) marifeti, marifet-i ikrar, marifet-i hakikat ve marifet-i müşahede olarak üçe ayırırken²¹³ Sehl et-Tüsteri (v.283/896) marifet ile ilgili şunları söylemiştir : "İlmin varlığı marifetle, aklın varlığı ilimdir. Marifet ise kendi başına var olur. Bunun manası şudur: Allah Teâlâ kuluna kendisini tanıttığında, kul da O'nu kendisine tanıtıldığı şekliyle bilince, bundan sonra Allah o kulda bir ilim yaratır. Bu şekilde kul bu marifet sayesinde idrâk sahibi olur. O kuldaki akıl da Allah'ın onda yaratmış olduğu ilimle var olmuş olur."²¹⁴ Abdülkerim Kuşeyri (v.465/1072) *er-Risale* adlı eserinde bu konu için ayrı bir başlık açmış ve kavramı sûfi çevrelerinin tanımları ile açıklamıştır.²¹⁵

Sûfi bir müellif olan Geylânî'nin kavramı tamamen kelimî bir çerçevede ele almış ve kendinden önceki müelliflerin meseleyi sunuş tarzından başka bir şekilde sunmuştur.

---

²¹¹ Geylânî, *el-Gunye*, C.I, s.121.

²¹² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 236

²¹³ Heyet, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 617.

²¹⁴ Kelâbâzi, *Ta'arruf*, s.72.

²¹⁵ Abdülkerim Kuşeyri, *Risâle*, s. 389.

Bunun iki sebebi olabilir. Müellif ya kitabının bu bölümünü tamamen akaid alanına ayırarak tasavvufi görüşlerini bu bölümde serdetmeyip interdisipliner bir bakış açısı geliştirmemeyi kasten tercih etmiştir. Ya da mârifet konusuna sûfilerin baktığı pencereden bakmamaktadır. *El-Gunye* 'nin "Tasavvuf Kitabı" başlıklı son bölümünde Kuşeyrî'nin *Risale*'sinden bolca alıntı yapan müellifin bu bahiste böyle bir alıntıda bulunmaması ikinci görüşümüzü destekler niteliktedir.

2.1.2. Allâh'ın Sıfatları

Müellife göre Allah, hayat sıfatı ile diridir. İlim sıfatı ile bilendir, kudret sıfatı ile her şeye gücü yetendir. İşitme sıfatı ile duyardır, görme sıfatıyla görendir. İdrak sıfatı ile idrak edendir. Kelam sıfatı ile konuşandır. Emreden, yasaklayan ve haber verendir.²¹⁶ Kendinden önceki bazı akaide dair eserlerde görüldüğü gibi Allah'ın araz, cevher olmaması gibi felsefî tartışmalara girmeyen Geylâni'nin ifadeleri Ahmed bin Hanbel'in (v.241/855) çizgisine uygun olarak te'vile yanaşmayan bir görüntü arz etmektedir. Ona göre Allâh'ın iki eli vardır ve ikisi de sağ eldir. Hz.Adem'i eliyle kendi suretinde yaratmış; Adn cennetinin ağaçlarını kendi eliyle dikmiş; Tuba ağacını kendi eliyle toprağa koymuş ve onu kendi eliyle Musâ'nın eline uzatmıştır. Onunla arada bir tercüman olmadan konuşmuştur. Ayağını Cehennemine üzerine koyar ve cehennemine bir tarafı öbür tarafına doğru kaçar. Cehennemden bazı kimseleri de kendi eliyle çıkaracaktır.²¹⁷

---

²¹⁶ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s.122.

²¹⁷ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s.123.

Her ne kadar selef “Yed” konusunda elin uzuv olmadığını bilakis özel bir sıfat olduğunu söyleyerek konuya açıklık getirmek istemişse de Ehl-i Sünnet’in halef âlimlerine göre âyetlerde geçen yed kelimesi kudret, mülk, nimet anlamına kullanılmıştır. Nasslarda geçen el kelimesi ile et, kemik ve sinirden müteşekkil bir organın kastedilmediği açıktır. Böyle bir şey Allah hakkında muhaldir ve Allah bundan münezzehtir.²¹⁸ Mu‘tezile ise kabul ettiği tevhid prensibi gereği Allah’ın zatından ayrı bazı sıfatları kabul etmenin, Allah için bir takım ortaklar kabul etmek manasına geleceğini bildirerek ilâhi sıfatları nefyetmişlerdir. Bu noktada Ehl-i Sünnet’in halef âlimleri hem gerekli yerlerde te‘viller yaparak teşbih görüntüsüne son vermişler hem de haberi sıfatlar meselesini selefi tevakkuftan kurtarmışlardır.²¹⁹ Abdülkâdir Geylânî’nin haberi sıfatlar ile ilgili görüşleri yukarıda yer alan sınıflandırmada selefın görüşlerine yakın görünmektedir. Bir tasavvuf ehli olan müellifin görüşleri, “Allah’ın eli” ile ilgili O’nun bir organı değil sıfatı olduğu konusunda sûfîlerin ittifak halinde olduklarını ifade eden Kelâbazi (v.380/990)²²⁰ ve ilk tasavvuf klasiğinin yazarı olarak kabul edilen Muhasibî’nin (v.23/857) yaklaşımlarıyla hiç örtüşmemektedir. Sıfatiyye ekolünün temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Muhasibi, Mutezileye karşı Allah’ın sıfatlarını savunmuş ve Allah’ın sıfatları konusunda belirleyicinin Allah’ın kendisi olduğunu ifade etmiştir. Böylece haberî sıfatlar konusundaki görüşleri Ebu Hanife’nin (v.150/767) görüşleri ile

---

²¹⁸ Ömer Aydın, “ Kur’an’da geçen belli başlı haberî sıfatların te’vili ”, **HÜİFD**, Sayı. 2, 2000, s. 156-157.

²¹⁹ Ali Budak, “Haberî sıfatlara âit rivâyetlerin te’vil yoluyla çözümü bağlamında Râzi’nin Esâsu’t-Takdis adlı eseri” **HÜİFD**, Sayı.19, 2011, s. 43

²²⁰ Kelâbâzi, **Ta’arruf**, s. 72.

benzerlik göstermiştir.²²¹ Bu noktada müellifin görüşlerinin “Allah’ı nasslarda belirtilen (subuti) sıfatlarla nitelendirmek teşbihe götürmez; Allah’ın mahlûkata benzetmek hatalı olduğu gibi, onlara benzetmemek için nasslarda belirtilen sıfatları nefyetmek de aynı derecede hatalıdır”²²² diyen Ahmed Bin Hanbel’in (v.241/855) görüşleri ile örtüştüğünü belirtmek gerekir.

2.1.3. Rü’yetullah

Müellife göre cennetlikler Allah’ın cemalin bakıp onu görürler. Bakarlarken izdiham olmaz ve birbirlerini ezmezler. Müellif “ *Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve bir de fazlası vardır.*”²²³ âyetinde geçen “fazlası” ifadesinin Allah’ın cemalinin görülmesi olduğu fikrindedir.²²⁴ Bu görüşler “Ahirette, mü’minlerin Allah Teâlâ’yı görmeleri aklen mümkün naklen vaciptir.” diyen Ehl-i Sünnet’in²²⁵ umumi görüşü ile muvâfakat göstermektedir. Mu’tezile ve Cehmiyye ise bu konuda muhalif görüş belirtmişlerdir. Ayrıca müellif Hz.Peygamber’in (s.a.v) mirac yolculuğunda Allah’ı kalp gözüyle ve rüyada değil, beden gözüyle gördüğünü de ifade etmektedir.²²⁶

---

²²¹ Mustafa Yüce, “Haris el-Muhasibi’ye Göre Haberi Sıfatlar” **Kelâm Araştırmaları Dergisi**, Sayı.12,2, 2014, s. 294.

²²² Ferhat Koca, **Ahmed Bin Hanbel**, Ankara, TDV Yay., 2008, s. 53.

²²³ Yunus 10/26.

²²⁴ Geylâni, **el-Gunye**, aynı yer.

²²⁵ A.Saim Kılavuz, **Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş**, İstanbul, Ensar Yay., 2010, s. 375.

²²⁶ Geylâni, **el-Gunye**, C.I, s.141.

2.1.4. Arş

Müellife göre Allah gökleri tabaka tabaka yaratmıştır. Yerlerin en üst tabakası ile göğün en alt tabakası arası beş yüz yıllık yoldur. Her bir semâ arası da beş yüzyıllık yoldur. Su, göğün yedinci tabakasının üzerindedir. Rahmân'ın arşı ise suyun altındadır. Allah ilmi ve kudretiyle arşı muhîttir. Allâh arşın üstündedir. Önünde ise ateş, ışık ve karanlıkta oluşan bir perde vardır. Bu perdenin mahiyetini sadece Allah bilir. Arşı haml eden yani taşıyan (Hamele-i Arş) Melekleri vardır. Arş kızıl yâkuttandır ve genişliği yerle gökler kadardır.²²⁷ Yine müellife göre Hazreti Peygamber (s.a.v) kıyamet günü arşın üzerine Allah tarafından oturtulacaktır.²²⁸ . Geylânî'nin görüşleri; Kur'an'da ve özellikle hadislerde yer alan bilgilere dayanarak arşı âlemden ayrı bir nesne kabul eden, onun yedinci kat göğün üstündeki "Adn" veya "Firdevs" cennetinin üzerinde kubbe şeklinde bir taht olduğunu ve âlemin buradan idare edildiğini söyleyen²²⁹ selef âlimleri ile aynı doğrultudadır. Fakat özellikle müellifin Allah'ın gökte olduğunu içeren görüşleri farklı tartışmalara sebep olmuştur. İbn Receb el-Heytemi (v.974/1567) bu görüşlerin müellifin kitabına sonradan ilave edildiğini, onun bu görüşe sahip olmayacak kadar derin bir âlim, keramet sahibi bir veli olduğunu ifade etmiştir.²³⁰ *el-Gunye*'nin tahkikli baskısını

---

²²⁷ Geylânî, *el-Gunye*, aynı yer.

²²⁸ Geylânî, *el-Gunye*, C.I, s. 151-152.

²²⁹ Yusuf Şevki Yavuz , "Arş", *DİA*, İstanbul, 1991, C. III, s. 408.

²³⁰ İbn Hacer el-Heytemi, *el-Fetava'l-Hadisiyye* (nşr. Muhammed Abdüsselam Şahin), Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014, s. 307.

hazırlayan Ferac Tevfik el-Velid ise matbu nüshalarda bu ibarenin mevcut olduğunu ifade ederek bu görüşe karşı çıkmıştır.²³¹

“Arş” kelimesinin tasavvuf literatüründe geniş bir kullanım alanı vardır. Sûfilerin görüşlerine göre Allah’tan başka bütün varlıklara Allah’ın arşı (arşullah) denildiği gibi özel olarak Allah isminin mazharı olan insana da bu isim verilir. İnsân-ı kâmilin kalbi yer ve gökten daha geniştir. Öyleyse Allah arşa istivâ ettiği gibi mümin kulunun kalbine de istivâ eder, yani orada isim ve sıfatlarıyla tecelli eder. Bu durumda “kalb Allah’ın arşı, gönül Çalabın tahtı” haline geldiğinden bütün ilâhî isimlerin mazharı olan insân-ı kâmile el-arşü’l-mahdûd denir.²³² Bir mutasavvıf olarak müellifin görüşlerinde bu doğrultuda bir emare görülememektedir. Kavramı tamamen selefi bir çerçevede ele almıştır.

2.1.5. İstivâ

Özellikle “*Rahman Arş’a istiva etti.*”²³³ Âyetinde geçen “istivâ” kelimesi kavram olarak İslam düşüncesi tarihi boyunca bir tartışma alanı olmuştur. Müşebbihe ve mücessime gibi mezhepler istiva ile ilgili nassların zahiri manalarını almışlar ve tenzihi içeren ifadelere yer vermemişlerdir. Onların bu görüşleri karşıt bir fikir olan ta’til (sıfatların nefyi, inkârı) fikrinin doğmasına sebep olmuştur. Cehm b.Safvân arşın bir mekân olduğunu mekânda ise cisim veya cisim ile kâim olan bir şeyin bulunabileceğini, Allah’ın ise cisimden münezzehe olduğunu belirterek, istivayı inkâr etmiştir. Cehm’in bu düşüncesi daha sonra Mutezile tarafından da benimsenmiştir.

²³¹ Abdülkadir Geylani, **el-Gunye** (thk. Ferac el-Velid), C.I, s. 332.

²³² Süleyman Uludağ, , “*Arş*”, **DİA**, İstanbul, 1991, C. III, s. 410.

²³³ Taha Suresi, 20/5.

Ehl-i sünnet ise bu konuda selef ve halef olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Selef bu hususta isbatla tenzih yolunu benimserken, halef te'ville tenzih yolunu benimsemişlerdir. Selefin bu konudaki görüşlerinden bahsedilirken genellikle İmam Mâlik'in şu sözlerine yer verilir: "Allah'ın arş üzerine istivası malum, ama keyfiyeti meçhuldür. Buna inanmak vacip, bundan sormak ise bid'attir."²³⁴

Geylâni İstivâ kelmesinin Allah hakkında, yorumlanmadan aynen kullanılmasını ifade ederek yukarıda tanzih edilen selef görüşlerini benimsediğini göstermektedir.²³⁵

Bu bölümde "istiva" kelimesini ele alırken müellif biraz daha farklı bir üslup sergilemektedir. Mücessime, Kerramiyye, Eşa'riyye ve Mutezile fırkalarının görüşlerini anlatarak onlara cevaplar vermekte Ahmed b.Hanbel'in görüşlerini isim vererek nakletmektedir.²³⁶

2.1.6. Nüzûl

"Sözlükte "yukarıdan aşağıya inmek" anlamında masdar, "iniş" anlamında isim olan nüzûl kelimesi hadislerde Allah'a nisbet edilen ve yorumu konusunda çeşitli tartışmalar yapılan haberî sıfatlardan biridir."²³⁷ Müellife göre Allah, her gece yakın göğe nasıl diliyorsa öyle iner. Orada günah işleyen, hata eden, kendisine isyanda bulunan kullarından dilediklerini bağışlar. Bu nüzûl mutezile fırkasının iddia ettiği gibi rahmet ve sevabının inmesi anlamında değildir.²³⁸ Bu çerçevede müellif ilk dönem

---

²³⁴ Ömer Aydın, "Kur'an'da geçen belli başlı haberî sıfatların te'vili", s. 145.

²³⁵ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s.124.

²³⁶ Geylâni, *el-Gunye*, aynı yer.

²³⁷ Yusuf Şevki Yavuz, "Nüzûl", *DİA*, İstanbul, 2007, C. XXXIII, s. 310.

²³⁸ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s. 125.

zahitlerinden Fudayl bin Iyaz'dan (v.187/803) konu ile ilgili şöyle bir alıntı yapmıştır. “Fudayl bin Iyaz demiştir ki; Cehmiyye'den birisi sana ‘Ben nüzül eden bir rabbe inanmıyorum’ derse sen de ona ‘Ben de dilediğini yapan bir rabbe inanıyorum’ de”²³⁹ Bu da müellifin dönem şahsiyetlerini sadece bir zahid ya da mutasavvıf olarak değil muhtelif ilimlere vâkıf birer âlim olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

2.1.7. Halku'l Kur'ân

Geylâni'ye göre Kelamullah Kur'ân'dır ve Kur'ân'ın okunuşu da yazılışı da yaratılmamıştır. Kur'an Allah'ın zâti sıfatlarından bir sıfattır. İster okunsun, ister ezberlensin, ister kendisine sadece nazar edilsin mahlûk değildir.²⁴⁰

Kelamullâhın en fazla tartışma konusu olan yönü, onun hâdis (mahluk) olup olmadığı meselesidir. Mutezile'nin, Allah'ın kelamını, dolayısıyla Kur'an'ı zat-ı ilahiyenin gayrı, O'nun yarattığı bir şey olarak görmesi ve bir süre sonra herkesi bu görüşe zorlaması üzerine birçok din âlimi; özellikle Hanbelîler bu görüşün karşısında yer almış ve kelamı Allah'ın kadim (varlığının başlangıcı olmayan) bir sıfatı saymışlardır. İki görüş sahipleri arasında süregelen kıyasıya mücadele esnasında hicri III. (IX.) asrın başlarında, uzlaştırma yoluna giden üçüncü bir görüş ortaya çıkmıştır. İbn Küllab'ın (ö. 240/854[?]) ortaya attığı ve bilâhare Sünni (Eş'ari-Matürudi) ulema tarafından benimsenip geliştirilen bu görüş, kelamı, nefsi ve lâfzi

---

²³⁹ Geylâni, *el-Gunye*, aynı yer.

²⁴⁰ Geylâni, *el-Gunye*, C.II, s. 127

olmak üzere ikiye ayırıp asıl ve kadim olanın nefsi kelim olduğunu, hâdis olan lafzi kelâmın ise o asıl kelama delalet ve işaret etme işlevi gördüğünü öne sürmüştür.²⁴¹

Geylâni, kelâmın nefsi ya da lafzi olmasına dâir tartışmada müellif klasik Hanbeli görüşünün²⁴² yanında yer almakta ve Kur’ân’ın ve tilavetinin mahluk olduğunu iddia edip Kur’an okurken telaffuz edilen harflerin de yaratılmış olduğuna inananların kâfir olduğunu ifade etmektedir. Ona göre böyle kimselerle bir arada bulunulmaz, yemek yenmez, evlenilmez, komşu olunmaz, arkasında namaz kılınmaz, şahitliği kabul edilmez, cenaze namazı kılınmaz, yakalanırsa tövbeye davet edilir. Tövbe ederse kurtulur, etmez ise öldürülür.²⁴³

Bu kısım *el-Gunye*’nin en tartışmalı bölümlerindedir. Aslında klasik bir Hanbeli itikadı olan bu görüşleri²⁴⁴ bazı araştırmacılar çok farklı bir biçimde yorumlamışlardır. Sanki Geylani’nin görüşü doğrudan Ebu Hanife’nin (v.150/767) Kur’ân’ın lafzının mahlûk olduğuna dair görüşünü²⁴⁵ hedef alıyormuş ve onu kâfirlikle itham ediyormuş gibi bir algı oluşturmaya çalışmışlardır. “Gavsul-Azam’ın İmam-ı Azam (Yani en büyük reyci fakih) hakkındaki hükmü budur”²⁴⁶ ifadesi bunu açıkça göstermektedir. Hâlbuki Geylâni’nin görüşleri aynı ile Ahmed bin Hanbel’in görüşlerinden iktibastır. Ahmed bin Hanbel ise kitabında yukarıdaki görüşleri

---

²⁴¹ Mustafa Altundağ , “Kelâmullah – Halku’l Kur’ân tartışmaları çerçevesinde kelâm-ı Nefsî – Kelâm-ı lafzi ayırımı” , **MÜİFD**, 2000, Sayı: 18, s. 149.

²⁴² Ahmed bin Hanbel, “ **er-Raddü ale’l – zenadika ve’l cehmiyye**” ,Kuveyt, Giras, 2005, s. 55.

²⁴³ Geylâni, **el-Gunye**, C.I, s. 128.

²⁴⁴ Ahmed bin Hanbel, “ **er-Raddü ale’l – zenadika ve’l cehmiyye**”, aynı yer.

²⁴⁵Beyâzizade, **el-Usûlü’l münife lil-İmam Ebi Hanife**, (Thk. İlyas Çelebi), İstanbul, İFAV Yay., 2010, s. 49.

²⁴⁶ Süleyman Uludağ, **İslâm Düşüncesinin Yapısı – Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe**, s. 39.

cehmiyye fırkasını hedef alarak serdetmiştir.²⁴⁷ Bu doğrultuda sanki doğrudan Ebu Hanife hakkında bir hüküm varmışçasına bir görüş ileri sürmek icbar-ı hakikat olacaktır. Bu doğrultuda kısaca *el-Gunye*'nin Türkçe tercümelerinin meseleyi ele alışına temas etmek yukarıda zikredilen tartışmalara farklı bir boyut kazandırabilir. *El-Gunye*'yi II. Abdülhamid'in emriyle ilk defa *Umdetü's-sâlihîn fî tercemeti Gunyeti't-tâlibîn* adıyla çeviren Süleyman Hasbi efendi (v.1327/1909) tercümesinin mukaddimesinde kitabın Hanbelî akidesine dair görüşleri ihtiva ettiğini ifade ederek okuyucuların değerlendirmelerini bu çerçevede yapmaları konusunda hatırlatmada bulunmaktadır.²⁴⁸ Mütercim, örneğin yukarıda bahsi geçen bölümü tercüme ederken özellikle herhangi bir ikaz ihtiyacı hissetmemiştir. Eseri daha sonra Türkçeye çeviren A.Faruk Meyan da müellifin kitabı Hanbelî mezhebi üzere yazdığını ifade etmiş ve Hanefî mezhebine ve diğer mezheplere uymayan bir ifade ile karşılaştığı zaman “yanlıştır dememeli” şeklinde bir ikazda bulunmuştur.²⁴⁹ Fakat Geylani'nin Halku'l Kuran meselesinde kelim-ı nefsiyi mahlûk saymayanları tekfir eden görüşlerini tahrif ederek “Kur'an-ı Kerimi mahlûk sayan veya Kur'an-ı Kerim'e mahlûk diyen kâfir olur” şeklinde çevirmiştir.²⁵⁰ Günümüz çevirilerinden birinde ise yine Geylani'nin yukarıdaki tartışmalara konu olan görüşleri aslına uygun bir biçimde tercüme edilmiş fakat dipnotta müellifin bu görüşünün çok ağır bir yargı olduğu kanaati serdedilmiştir.²⁵¹ Çevirilerdeki bu ihtar vurgusu ve mütercimlerin

---

²⁴⁷ Ahmed bin Hanbel, “**er-Raddü ale'l – zenadika ve'l cehmiyye**”, aynı yer.

²⁴⁸ Süleyman Hasbi, “**Umdetü's-sâlihîn fî tercemeti Gunyeti't-tâlibîn**”, İstanbul, matbaa-i Osmaniyye, 1303.

²⁴⁹ A.Faruk Meyan, “**İlim ve Esrar Hazinesi**”, İstanbul, Berekat Yay. 1971, s. 7.

²⁵⁰ A.Faruk Meyan, “**İlim ve Esrar Hazinesi**”, s. 92

²⁵¹ Osman Güman, **Gunye Tercümesi**, İstanbul, Muallim Neşriyat, 2013, s. 205.

okuyucuları ikaz konusunda kendilerini sorumlu hissetmeleri itikadi meselelerin farklı coğrafya ve kültürel ortamlarda farklı bir şekilde ele alınıyor olduğunun ve insanların hassas olduğu konuların başında geldiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Düşülen diğer bir hata da tarih içinde vukuu bulan bazı tartışmaların neticesinde serdedilen düşünceleri herhangi bir kritiğe tabi tutmadan günümüze taşıma yanlışıdır.

2.1.8. Üç Aylar ve Mübarek Gün ve Geceler

“Üç ayların faziletine dair Hz. Peygamber’den nakledilen rivâyetlerin yanı sıra dinî kültürde mübarek sayılıp kutlanan Regaib, Mi’rac, Berat ve Kadir gecelerinin bu aylarda yer alması üç aylara ayrı bir önem verilmesine, ibadet, dua, zikir ve hayırlı işlerle daha fazla meşgul olunarak dinî duyarlılığın daha yoğun olarak yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Dinî gelenekte üç aylara önem verilmesinin sebeplerinden biri de bu aylarda bulunan kandil geceleridir. Receb ayının ilk cuma gecesi Regaib, aynı ayın yirmi yedinci gecesi Mi’rac, şâban ayının on beşinci gecesi Berat ve ramazan ayının yirmi yedinci gecesi Kadir gecesidir.”²⁵²

Müellif bahsedilen bu gece ve günler için özel bir bölüm açmış ve bu zaman dilimlerinin fazileti ile ilgili varsa Kur’an-ı kerim âyetlerini ve diğer rivâyetleri zikretmiştir. Bir âlimden naklettiğini ifade ederek ihya edilmesi gereken geceleri sayıyla on dört gece olarak şu şekilde sıralamaktadır: Muharrem ayının ilk gecesi, Aşura gecesi, Recep ayının ilk gecesi, Recep ayının ortasındaki gece, Recep ayının yirmi yedinci gecesi, Şâbân ayının ortasındaki gece, Arefe gecesi, Ramazan ve Kurban bayramlarının ilk geceleri, Ramazan ayının beş gecesi ki bunlar son on

---

²⁵² M.Kâmil Yaşaroğlu , “Üç Aylar”, **DİA**, İstanbul, 2012, C. XLII, s. 276.

gecenin tek geceleridir.²⁵³ Yıl içinde ibadetle geçirilmesi müstehap olan on yedi geceyi de şu şekilde sıralamıştır: Arefe günü, Aşure günü, Şâbân ayının ortasındaki gün, Cuma günü, Ramazan ve Kurban bayramlarının ilk günleri, Zilhicce ayının on günü ki bu günler “Eyyam-ı Madudat” olarak bilinir ve teşrik günleri ki bu günler de “Eyyâm-ı madudat” olarak bilinir. Bütün bu günlerin en üstün olanları ise Cuma günü ile Ramazan ayındaki günler ve geceleridir.²⁵⁴ Bu gecelerin içinde Regâip gecesi ya da Regaip kandili olarak bilinen ve Recep ayının ilk Cuma gecesi kutlanan gecedan bahsetmemiş olması dikkat çekicidir.

Mübarek gün ve gecelerin bir tasnifini yaparken ve bu gün ve gecelerin faziletlerinden bahsederken dörtlü bir sınıflandırmadan bahseden müellif Allah’ın her şeyin dördünü seçtiğini, bu dörtten de birini seçtiğini ifade etmiştir. Ona göre: “Allah; meleklerden dördünü seçmiştir ki bunlar Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail’dir. Bu meleklerden de Cebrâil’i seçmiştir. Peygamberlerden dördünü seçmiştir ki bunlar Hz.İbrâhim, Hz.Musa, Hz.İsâ ve Hz.Muhammed’dir. (s.a.v). Bunların arasından Hz.Muhammed’i (s.a.v) seçmiştir. Sahabenin dördünü seçmiştir ki bunlar; Hz.Ebû Bekir, Hz.Ömer, Hz.Osman ve Hz.Ali’dir. Bunlar arasından ise Hz. Ebû Bekir’i seçmiştir.²⁵⁵ Camilerden dördünü seçmiştir ki bunlar; Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa, Mescid-i Nebevi ve Sina dağı mescididir. Bunlar arasından ise Mescid-i Haram’ı seçmiştir. Günlerden dördünü seçmiştir ki bunlar; Ramazan ve Kurban bayramlarının ilk günleri, Arefe günü ve Aşure günüdür. Bunlar arasından ise Arefe gününü seçmiştir. Gecelerden dördünü seçmiştir ki bunlar; Berat gecesi,

---

²⁵³ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s. 328.

²⁵⁴ Geylâni, *el-Gunye*, aynı yer.

²⁵⁵ Abdülkâdir Geylâni’nin tarikat silsilesi Hz.Ali’ye dayandığı halde bu sınıflandırmada Hz.Ebû Bekir’e öncelik vermiş olması dikkat çekici bir husustur.

Kadir gecesi, Cuma gecesi ve Ramazan bayramı gecesidir. Bunlar arasından Kadir gecesini seçmiştir. Mekânlardan dördünü seçmiştir ki bunlar; Mekke, Medine, Kudüs ve Aşâir mescididir. Bunlar arasından Mekke'yi seçmiştir. Dağlardan dördünü seçmiştir ki bunlar; Uhud dağı, Sina dağı, Lükâm dağı ve Lübnan Dağıdır. Bunlar arasından da Sina dağını seçmiştir. Nehirlerden dördünü seçmiştir. Bunlar, Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil nehirleridir. Bunlar arasından ise Fırat Nehrini seçmiştir. Aylardan dördünü seçmiştir ve bunlar Recep, Şâbân, Ramazan ve Muharrem aylarıdır. Bunlar arasından Şâbân ayını seçip onu Efendimizin (s.a.v) ayı kılmıştır. Efendimiz (s.a.v) peygamberlerin en üstünü olduğu gibi ayı da ayların en üstünüdür.²⁵⁶

Bu tasnifte üzerinde durulması gereken en önemli nokta müellifin Şâbân Ayını Ramazan ayından daha faziletli bir ay olarak nitelendirmesidir. Hakkında “*Ramazan ayı, insanlara yol gösterici,doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur’ân’ın indirildiği aydır.*”²⁵⁷ Şeklinde âyet olan Ramazan ayını hayırlı olma itibarı ile Şâbân ayından sonra zikretmesi müellifin Ramazan ayının fazileti ile ilgili naklettiği diğer rivâyetler ile tenakuz göstermektedir.²⁵⁸ Bahsedilen rivâyet şu şekildedir: : “*Selman-ı Farisi’nin şöyle dediği nakledilmiştir. Allah Rasulü (s.a.v) Şâbân Ayının son gününde i’rad ettikleri bir hutbelerinde şunları söylemişti: “Ey İnsanlar! Sizi çok büyük, bereketli, bin aydan daha hayırlı bir ay gölgeledi. Allah o ayın orucunu farz, gece ibadetini nafîle kıldı. Her kim o ayda hayır namına bir şey*

---

²⁵⁶ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s. 240-241

²⁵⁷ Bakara 2/182

²⁵⁸ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s. 9

yapar veya bir farzı eda ederse başka bir ayda yetmiş farzı eda eden kadar mükâfat alır”

Bu noktada Abdülkadir Geylâni gibi müteşerri‘ ve zahiri ilimlerde mütebahhir bir şahsiyetin böyle bir tasnifte bulunmasının sebepleri üzerinde durulabilir. Bu noktada Geylâni ya Şâbân ayının Ramazan ayına üstünlüğünü ifade eden rivâyeti Hz.Peygamber’e olan fart-ı muhabbeti dolayısı ile zikretmiştir ya da herhangi bir yoruma tabi tutmaksızın olduğu gibi nakletmiş, kitabın diğer yerlerinde zımnen bu görüşe katılmadığını ifade etmiştir.

Müellif haram aylardan bahseden “*Gökleri ve yeri yarattığı günde Allah ’ın yazısına göre Allah katında ayların sayısı on iki olup, bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu doğru hesaptır. O aylar içinde (Allâh ’ın koyduğu yasağı çiğneyerek) kendinize zulmetmeyin ve müşrikler nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekün savaşın ve bilin ki Allah (kötülükten sakınanlarla) beraberdir.*²⁵⁹ Âyetinin nüzûl sebebini vererek âyette bahsedilen haram ayların Recep, Zilhicce ve Muharrem olmak üzere ardışık olduğunu, Recep ayının ise tek olduğunu vurgulamıştır.²⁶⁰ Recep kelimesinin iştikaklarından bahseden Geylâni bu ayın isimlerini de “Receb-i Mudar”, “Munsilu’l-esinne”, ”Şehrullahi’l-esamm”, ”Şehr-i mutahhar”, ”Şehri sâbık”, ve “Şehr-i ferd” olarak zikretmiştir.²⁶¹ Bu aya bu kelimelerin isim olarak verilme sebeplerini tafsilatlı bir biçimde anlatan müellifin tasavvufi öğeler içeren Recep ayı yorumları şu şekildedir : “ Recep ibadet ayı, Şâbân zühd ayı, Ramazan ise

---

²⁵⁹ Tevbe 9/36

²⁶⁰ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s. 317

²⁶¹ Geylâni, *el-Gunye*, C.II, s. 319

ziyade ayıdır.” Zünnûn-i Mısrî (v.245/859) şöyle demiştir: Recep günahları bırakma ayı, Şâbân ibadetleri arttırma ayı, Ramazan ise ikrâm-ı ilahiye bekleme ayıdır. Günahlardan ayrılmayan, çok ibadet etmeyen ve dolayısı ile Allah’ın ikramlarını beklemeyen kişi faydasız işlerle uğraşiyor demektir. Salihlerden birisi şöyle demiştir: Sene bir ağaca benzer, Recep ayı senenin yapraklandığı, Şâbân ayı meyve verdiği, Ramazan ayı ise hasadın toplandığı aydır.”²⁶²

Recep kelimesinin harfleri üzerinden bir yorum yapan müellif Şâbân ayı ile alakalı da aynı yorum tarzını tercih etmiştir. Ona göre; Şın harfi şeref kelimesine, Ayn harfi uluvv (yükseklik, yücelik) kelimesine, Be harfi birr (iyilik) kelimesine, elif harfi ülfet, nûn harfi ise nur kelimesine karşılık gelmektedir.²⁶³

Şâbân ayının 15.gecesi olan Berat gecesinin üzerinde duran müellif bu gece yapılacak ibadetlerden tafsilatlı bir şekilde bahsetmektedir.

Müellif Ramazan ayını da bu ay ile alakalı rivâyetler etrafında değerlendirirken Kadir gecesi ile Cuma gecesinden hangisinin daha faziletli olduğu konusunu tartışmaya açarak Hanbelî âlimlerinden bazılarının Cuma gecesinin daha faziletli olduğunu ifade etmiş fakat ulemanın ekserisinin Kadir gecesinin daha faziletli olduğu noktasındaki görüşünü vurgulamıştır. Kendi görüşünü ise belirtmemiştir.²⁶⁴

Bu çerçevede mübarek gün ve gecelerden bahsederken Recep ayının ilk Cuma gecesinin önemini vurgulamış fakat bu geceye özel bir isim vermemiştir. Geylâni; sözlükte “kendisine rağbet edilen şey, bol ve değerli bağış” anlamındaki ragîbenin

---

²⁶² Geylâni, *el-Gunye* C.I, s. 326

²⁶³ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s. 341

²⁶⁴ Geylâni, *el-Gunye*, C.II, s. 19

çoğulu olarak ifade edilen ²⁶⁵ Regaib kelimesinden ve Hz.Peygamber'in (s.a.v) ana rahmine düştüğü gece olarak ifade edilen Regaib adlı bir geceden bahsetmez. Ona göre bu gecenin mübarek olması Recep ayının ilk Cuma gecesi olması itibarı ile dir.²⁶⁶

Miraç kandili olarak bilinen 27.Gece için de aynı şey geçerlidir. Müellif Recep ayının 27.gecesinin ertesinde tutulacak orucun faziletinden bahsetmektedir. Ona göre bu gecenin önemi Hz.Peygamber'e (s.a.v) peygamberliğin verildiği gece olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede Miraç hadisesinden bahsetmemektedir.²⁶⁷

El-Gunye'de Mevlid kandili olarak kutlanan geceye ait bir bilgi yoktur.

2.1.9. Şefa

Şefa konusunda, Allah teâlâ'nın kitâbında bahsi geçen ve Resulullah'tan (s.a.v)'dan rivâyet edilen hadislerde anlatılan hususların hepsini kabul etmenin vacip olduğunu mevzuunda sûflerin ittifak ettiğini ifade eden²⁶⁸ Kelâbâzi (v.380/990) ile aynı görüşleri paylaşan Geylâni de şefaate inanmanın vacip olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁹

Ona göre bu şefa, cehenneme girmeden önce, iman eden ümmetlerin hepsi için geçerli olacaktır. Cehennem hayatı başladıktan sonra ise Hz.Peygamber (s.a.v) yalnızca kendi ümmetinden olanlara şefa edecek ve büyük günah işleyen kullar,

---

²⁶⁵ Hamdi Tekeli , “Regâib Gecesi”, **DİA**, İstanbul, 2007, C. XXXIV, s. 535.

²⁶⁶ Geylâni, **el-Gunye**, C.I, s. 327.

²⁶⁷ Geylâni, **el-Gunye**, C.II, s. 332.

²⁶⁸ Kelâbâzi, **Ta'arruf**, s. 59.

²⁶⁹ Geylâni, **el-Gunye**, C.I, s. 147.

O'nun ve diğer mü'minlerin şefaatiyle cehennemden çıkacaklardır. Sonunda kalbinde zerre kadar Allah inancı bulunan ve yaşarken bir defa da olsa inanarak "Allah'tan gayri ilah yoktur. Muhammed (s.a.v) onun râsülüdür." diyen hiç kimse cehennemde kalmayacaktır.²⁷⁰ İlgili husus ile ilgili çeşitli rivâyetlerden bahseden Geylâni'ye göre her ümmetin sâlih ve siddık kulların da şefaata edecektir.²⁷¹

2.2. Diğer Kelâmî Hususlar ve Sonuç

Müellif "itikât" ismini verdiği bölümünde yukarıda bahsedilen temel konuları takiben sırasıyla şu konulara yer vermiştir: el-Esmü'l hüsnâ, imanın artılıp eksilmesi, imanın yaratılıp yaratılmadığı, rızık-kader ilişkisi, amel-iman ilişkisi, kader, Hazreti Peygamberin (s.a.v) Allah'ı görmesi meselesi, ölüm, kabir suâli, Bâs, büyük günah işleyenlerin vaziyeti ve şefaata, sırat köprüsü, havz-ı Kevser, hesap, mizan, cennet ve cehennem, huriler, mucize, ümmeti Muhammed'in Fazileti, hilafet, fitne dönemi, idareye isyan, Allah'a layık olmayan sıfatlar.

Bütün bu bilgiler ışığında varılabilecek en temel neticeler şu şekilde sıralanabilir:

Abdülkadir Geylani;

- 1- İtikadi görüşlerinde Hanbelî-Selefi ekolün görüşlerine bağlıdır.
- 2- Kelami bahislerden bahsederken kendinden önceki sûfilerin tasavvufî bakış açılarını yansıtmamıştır. Sadece bir yerde Fudayl bin İyâz ve Yahya bin Main'den iktibasta bulunmuştur. Fakat bu iktibaslar tasavvufî bir özellik taşımamaktadır.

---

²⁷⁰ Geylâni, *el-Gunye*, aynı yer.

²⁷¹ Geylâni, *el-Gunye*, C.I, s. 148.

SONUÇ

Abdülkâdir Geylânî'nin “*el-Gunye li Talibi Tariki'l Hak*” adlı eserindeki tasavvufi unsurları tespit ve tahlil gayesi ile başlanılan bu tezin ortaya koyduğu sonuçlar şu şekilde ifadelendirilebilir.

Özellikle Fütuhu'l Gayb ve el-Fethü'r-Rabbânî gibi müellifin vaazlarından derlenen eserler ile kıyas edildiğinde *el-Gunye*'nin farklı bir üslûba sahip olduğu görülmektedir. Eserin, müellife nisbeti en sağlam eser olarak nitelendirilebilmesi Abdülkâdir Geylânî'nin görüşlerini tespit ve Kâdîriye tarikatına yansımalarının tespiti açısından oldukça önem arz etmektedir. Örneğin; Kâdîrîliğin tarikat ayinilerinin rükünlerinden kabul edilen semâ kavramına karşı Geylânî olumsuz bir ortaya koymuştur.

Deverân kavramına ise kitapta hiç yer verilmemiştir. Bu da ilgili uygulamaların Kâdîriye tarikatında muahharen ihdas edildiğini göstermektedir.

Kâdîrî tarikatına ait evrâd ve ezkârın izleri kitapta aranmış müellifin bu çerçevede de ortaya koyduğu bir vird ve zikir sistematiği tespit edilememiştir.

Müellif tasavvufi kavramlar konusunda âyet ve hadisler ile irtibat kurmuş, tasavvuf ricalinin ilgili kavram hakkındaki görüş ve tanımlarını nakletmiş, çoğunlukla yorumdan kaçınmıştır.

Kendisine nisbet edilen “*Tefsir'ul Ceylânî*” isimli tefsirin muhteva ve üslûbu da “*el-Gunye*” içerisinde yer alan tefsir örnekleri ile karşılaştırılmış; Konu ile ilgili yapılan araştırmalar ortaya konularak ilgili tefsirin müellife ait olmadığı isbât edilmiştir.

Müellifin bu kitapta ortaya koymuş olduğu görüşleri, üslûbu ve meseleleri ele alış tarzı gerek kendisine nispet edilen tarikatı ile gerek ise yansıtılan tasavvufî şahsiyeti ile farklı bir görünüm arz etmektedir.

Müellif, sūfi bir karakter olarak diğer bütün İslam ilimleri sahasında eserler kaleme almış, görüşlerini ortaya koyarak yorumlar yapmıştır. Bu yorumları serdederken özellikle tefsir sahasında işâri/tasavvufî tefsir müktesabatından istifade etmiş, kelim sahasında ise kendinden evvel görüş ortaya koyan Haris el-Muhasibi (v.243/857) ve Kelabâzi (v.380/990) gibi sūfi müelliflerden farklı görüşler ortaya koymuştur. Yorumlarına tasavvufî bir neşve katmamış, tavizsiz bir Hanbelî yaklaşım ortaya koymuştur.

Tasavvuf ilminin diğer İslami ilimler ile münasebeti meselesi İbn Arabî (v.638/1240) öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayrılabilir. Özellikle “tasavvuf’a giriş” mahiyetinde yazılan son dönem çalışamalarında her ne kadar tasavvuf ve tefsir ilişkisi ağırlıklı olarak ortaya konulmuş olsa da kelim ve tasavvuf ilişkilerinin tarihi ve çerçevesi konusunda yeterli çalışma yapılmamıştır. Abdülkadir Geylânî’nin görüşleri sūfi bir müellifin kelim sahasına dair yaklaşımları bağlamında yeniden ele alınabilir.

Müellifin tasavvufî kavramlara bakış açısında kendinden önceki sūfilerden etkilendiği tespit edilmiştir. Özellikle Abdülkerim Kuşeyrî’nin (v.465/1072) *er-Risâle* adlı eserinden uzun alıntılarda bulunması dikkat çekmektedir. Bazen iki sayfayı tutan bu alıntılar sebebiyle eserin müellife nisbeti noktasında şüpheler uyandırır da kitabın diğer bölümleri bu şüpheyi ortadan kaldırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdurrahmân İbn Haldûn : **el-Mukaddime**, Thk. Abdusselâm eş-Şeddâdî, ed-Dâru'l-Beydâ, 2005.
- Abdülkâdir Geylânî : **El-gunye li talibi tariki'l- hak**, nşr. Salah Muhammed Avîda, Lübnan, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2007.
- Abdülkâdir Geylânî : **El-Gunye**, Thk. Ferac el-Velid, Bağdad, Mektebetü'ş-Şarki'l-Cedid, 1988.
- Ahmed bin Hanbel : **Er-Raddü ale'l – zenadika ve'l cehmiyye**, Kuveyt, Giras, 2005.
- Aksekili, Ahmed Hamdi : **Bir Zındık Uydurması Ğaraniq Safsatası, Kurân'a ve Peygambere Çirkin İftira**", İstanbul, İşaret Yay. 2003.
- Altundağ, Mustafa : "Kelâmullah – Halku'l Kur'ân tartışmaları çerçevesinde Kelâm-ı Nefsî – Kelâm-ı lafzî ayırımı", **MÜİFD**, 2000, Sayı: 18, s 149.
- Ateş, Süleyman : **İşârî Tefsir Okulu**, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998.
- Aydın, Ömer : " Kur'an'da geçen belli başlı haberî sıfatların te'vili ", **İÜİFD**, Sayı.2, 2000, s. 156-157.
- Azamat, Nihat : "*Kâdirîyye*", **DİA**, C.XXIV.
- Beyâzizade : **El-Usûlü'l münife lil- İmam Ebi Hanife**, Thk. İlyas Çelebi, İstanbul, İFAV Yay., 2010.

- Bilmen, Ömer Nasuhi : **Muvaddah İlm-i Kelam Dersleri**, İstanbul, Evkâf-1 İslâmiyye Matbaası, 1342.
- Budak, Ali : “Haberî sıfatlara âit rivâyetlerin te’vil yoluyla çözümü bağlamında Râzi’nin Esâsu’t Takdis adlı eseri”, **HÜİFD**, Sayı.19, 2011, s. 43.
- Cebecioğlu, Ethem : **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, Otto Yay., 2014.
- Cerrahoğlu, İsmail : “*Garânik*”, **DİA**, C. XIII.
- Çağrı, Mustafa : “*Ahlak*”, **DİA**, C.II
- Çakır, Adalet : **Abdülkâdir Geylâni ve Kâdîrîlik**, İstanbul, İsam Yay., 2012.
- Duman, M.Zeki : İnfaka Dair (Zengin-Fakir İlişkilerinde Adab), **Diyanet Dergisi**, Sayı.3,1985, s. 43
- Ebû Abdurrahman Musa : **Cevâmiu âdâbi’s-Sûfiyyeti**, nşr. Süleyman Ateş, es-Sülemi Ankara, Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1981.
- El-Heytemi, İbn Hacer : **El-Fetava’l-Hadisiyye**, nşr. Muhammed Abdüsselam Şahin, Beyrut, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2014.
- El-isfehâni, Ragıb : **Müfredat**, Dımışk, Daru’l-kalem, 2000.
- El-Kelabazi, Ebu Bekir : **Et-Ta’arruf li Mezhebi Ehli’t Tasavvuf**, Beyrut, Dârü’l Kütüb’l - İlmiyye, 2001.
- el-Leknevî Muhammed : **Er-Raf’u ve’t-Tekmil**, Thk. Abdükfettah Ebu Gudde, Abdulhayy Mektebetü İbn Teymiyye. (t.y).
- El-Mekkî, Ebû Tâlib : **Kût’ul-kulûb**, Kâhire, el-Mektebetü’t-tevfikiyye. (t.y).

- El-Muhâsibi, Ebû : **Er-Riâye li Hukulillah**, Beyrût, Daru'l-Kütübi'l-
Abdulah Hâris İlmîyye.
- Eraydın, Selçuk : “Çile” , **DİA**, C. VIII.
- Eraydın, Selçuk : **Tasavvuf ve Tarîkatler**, İstanbul, İfav Yay., 2008.
- Et-Tüsteri, Sehl : **Tefsiru'l Kur'âni-l Azim**, Beyrut, Daru'l Kütübü'l
İlmîyye, 2002.
- Gazzali : **İhyâu Ulumi'd-Dîn**, Beyrût, Daru'l-Kütübi'l-İlmîyye,
2011.
- Gördük, Yunus Emre : **Tarihsel ve Metodolojik açıdan İşari Tefsir**, İstanbul,
İnsan Yay., 2013.
- Güman, Osman : **Gunye Tercümesi**, İstanbul, Muallim Neşriyat, 2013.
- Gürer, Dilâver : **Abdülkâdir Geylani Hayatı, eserleri ve görüşleri**,
İstanbul, İnsanYay., 2009. Haksever Ahmet Cahit:
Tasavvuf El Kitabı, Yay. Haz. Kadir Özköse, Ankara,
Grafiker Yayınları, 2012.
- Hasbi, Süleyman : “**Umdetü's-sâlihîn fi tercemeti Gunyeti't-
tâlibîn**”, İstanbul, matbaa-i Osmaniyye, 1303.
- Heyet : **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Trabzon,
Kalem Yay, 2006.
- Hücviri : **Keşfü'l – Mahcûb**, Kâhire, Mektebetü's-Sikafeti'd-
Diniyye, 2007.
- İmam Şâ'rânî : **Levâkihu'l-envâr fi tabakâti'l-ahyâr (et-
Tabakâtü'l-kübrâ)**, Beyrut, Dâru'l-marife, 2005.

- İnançer, Ö.Tuğrul : “**Kâdirilkte Zikir Usûlü ve Mûsiki**” Keşkül Üç Aylık Tasavvuf ve Kültür Dergisi, Sayı. 18, 2011, s. 84.
- Kara, Mustafa : “İbn Teymiye’nin İlk Sûfilere Ve Tasavvuf Eserlerine Bakışı ”, **UÜİFD**, Sayı.1, 1986, s. 67.
- Kara, Mustafa : “Evrâd”, **DİA**, C.XI.
- Kara, Mustafa : **Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi**, İstanbul, Dergâh Yay. 2010.
- Kâşânî, Abdürrezzâk : **Raşahu’z-zülâl**, Beyrut, Dârü’l Kütüb’l-İlmiyye, 2005.
- Kâşânî, Abdürrezzâk : **Tasavvuf Sözlüğü**, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yay., 2004.
- Kılavuz, A.Saim : **Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş**, İstanbul, Ensar Yay. 2010.
- Knysh. Alexandar : **Tasavvuf Tarihi**, Çev. İhsan Durdu, İstanbul, Ufuk Yay.,2011.
- Koca, Ferhat : “*Hanbelî Mezhebi*”, **DİA**, C. XV.
- Koca, Ferhat : “*Hanbelî Mezhebi*”, **DİA**, C.XV.
- Koca, Ferhat : **Ahmed Bin Hanbel**, Ankara, TDV Yayınları, 2008.
- Kuşeyri, Abdülkerim : **Er-Risâle**, Lübnan, Dâru ihyâi turâsil Arabi, 1998.
- Küçük, Hülya : **Tasavvufa Giriş**, İstanbul, Dem Yay., 2011.
- Musakhanov, Orkhan ; : “Tefsiru’l Ceylâni’nin Abdülkadir Geylâni’ye Nisbeti Meselesi” , **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı. 33, 2014, s. 3.
- Tosun, Necdet

- Müellifi Belirtilmemiş : “Takvâ ve Örf”, **İslâm Mecmûası**, Sayı.13, 1330, s. 386.
- Necmüddin Kübra : **Tasavvufî Hayat**, Çev. Mustafa Kara, İstanbul, Dergâh Yay., 2013.
- Nicholson, Reynold A. : ”Historical Enquiry concerning the Originand Development of Sûfism, with a list of Definitions of the terms “Sûfî” and ‘Tasawwuf,’ arranged chronologically”, **Journal of Royal Asiatic Society**, Nisan 1906, s. 303-348.
- Öngören, Reşat : “Osmanlılar Döneminde Semâ ve Devran Tartışmaları” , **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı. 25, 2010, s. 123.
- Öngören, Reşat : “Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri” , **İÜİFD**, Sayı.5, 2002, s.86.
- Öngören, Reşat : “*Sûfî*”, **DİA**, C. XXXVII.
- Saadettin Ömer Mesud bin Taftazani : **Şerhü'l-akaidi'n-nesefiyye Mea Tahricu Ehadisi'l-Akaid / Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebi Bekir Suyuti**, Yay. Haz. Muhamed Adnan Derviş, Dımişk, Daru'l Beyrûti, t.y.
- Serrâc : **Lüma' fi târihi't-Tasavvufi'l-İslâmî**, nşr. Kamil Mustafa Hindâvi, Beyrut, Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Sühreverdi Şihabüüddin : **Avârifü'l-Mâarif**, nşr. Muhammed Abdülaziz el-

- Halidi, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.2005.
- Sühreverdi, Ebu'n-Necîb : **Âdâbü'l-mürîdîn**, nşr. Tâhâ Abdurrahman Sa'd,
Ziyâüddin Kâhire, el-Mektebetü'l-Ezheriyyeti li'l Turâs, 2002.
- Sülemi, Ebû : **Tefsirü's –Sülemi**, Seyyid Umran. Beyrut, Darü'l-
Abdurrahman Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Sülemî, Ebû : **Tabakatu's-Sûfiyye**, nşr. Nureddin Şeriban,
Abdurrahmân Mektebetü'l-hancı, 1997.
- Tekeli, Hamdi : *“Regâib Gecesi”*, **DİA**, C. XXXIV.
- Topaloğlu, Bekir : *“Tevbe”*, **DİA**, C. XXXXI.
- Topaloğlu, Bekir : **Kelam İlmi**, İstanbul, Damla Yayınları.2011.
- Tütün, Sevgi : *“Kuran'da Rızâ kavramı ve Kullanıldığı yerler”*,
Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,
2011, Cilt 2, Sayı: 34, s. 170.
- Uludağ, Süleyman : *“Abdülkâdir-i Geylânî”*, **DİA**, C.I
- Uludağ, Süleyman : *“Abdâl”*, **DİA**, C.I.
- Uludağ, Süleyman : *“Arş”*, **DİA**, İstanbul, C. III.
- Uludağ, Süleyman : *“El-Gunye”*, **DİA**, C.XIV,
- Uludağ, Süleyman : *“Fakr”*, **DİA**, C.XXII.
- Uludağ, Süleyman : *“Havatur”*, **DİA**, C. XVI.
- Uludağ, Süleyman : *“İhvan”*, **DİA**, C.XXI
- Uludağ, Süleyman : **İslâm açısından Musiki ve Sema**, İstanbul, Kabalcı
Yayınevi, 2004.
- Uludağ, Süleyman : *“İşari Tefsir ”*, **DİA**, C. XXIII.

- Uludağ, Süleyman : “*Mücahede*”, **DİA**, C.XXXI.
- Uludağ, Süleyman : “*Tevbe (Tasavvuf)* ”, **DİA**, C. XXXXI.
- Uludağ, Süleyman : “*Âdâbü'l - mürîd*”, **DİA**, C.I.
- Uludağ, Süleyman : “*Edep*”, **DİA**. C.X.
- Uludağ, Süleyman : “*Rızâ*”, **DİA**, C.XXXV.
- Uludağ, Süleyman : “*Tevekkül*”, **DİA**, C.XLI.
- Uludağ, Süleyman : **İslâm Düşüncesinin Yapısı – Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe**, İstanbul, Dergah Yay. 2009.
- Uludağ, Süleyman : **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yay. 2001.
- Vassaf, Osmanzâde Hüseyin : **Sefine-i Evliyâ**, Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul, Kitabevi Yay. 2011.
- Yaşaroğlu, M.Kâmil : “*Üç Aylar*”, **DİA**, C. XLII.
- Yavuz, Yusuf Şevki : “*Nüzül*”, **DİA**, İstanbul, 2007, C. XXXIII, s. 310
- Yılmaz, H.Kamil : **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar**, İstanbul, Ensar Yay. 2010.
- Yılmaz, H.Kamil : **Tasavvuf Mes'eleleri**, İstanbul, Erkam Yay. 2004.
- Yüce, Mustafa : “Haris el-Muhasibi'ye Göre Haberi Sıfatlar” **Kelâm Araştırmaları Dergisi**, Sayı.12,2, 2014, s.294.
- Yüceer, Hür Mahmut : “Tarîkat Geleneğinde Evrad” **Keşkül Üç Aylık Tasavvuf ve Kültür Dergisi**, Sayı. 30, 2014, s.73.